

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

S PRILOGO
LINGUISTICA

LJUBLJANA
XI. LETNIK. 1-2
1958

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Anton Slodnjak</i> : Slovenska romantična poezija (1830—1848) v odnosu do slovanskih in neslovanskih literatur	1
<i>France Tomšič</i> : Podoba najstarejše pisne slovenščine	19
<i>France Bezljaj</i> : Stratigrafija Slovanov v luči onomastike	35
<i>Marja Boršnik</i> : Knjižna gibanja kot odsev družbenega razvoja slovenskega naroda	57
<i>Rudolf Kolarič</i> : Periodizacija razvoja slovenskega jezika	69
<i>Emil Štampar</i> : Odjek ruske revolucije 1905 na Kranjčeviča	78
<i>Bratko Kreft</i> : Fragmenti o slovensko-ruskih stikih	90
<i>Tine Logar</i> : O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih	109
<i>Nikolaj Preobraženskij</i> : Русские и словенские односоставные предложения ..	113
<i>Mirko Rupel</i> : Prispevki k protireformacijski dobi	122

ZAPISKI IN GRADIVO

<i>Modest Golia</i> : Slovenica I	130
---	-----

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

<i>Gilbert Phelps</i> : The Russian Novel in English Fiction (<i>N. Preobraženskij</i>) ..	142
--	-----

LINGUISTICA

<i>Stanko Skerlj</i> : Il costruito «per ricco che sia»	1
<i>M. Regula</i> : Réflexions sur l'origine du passif formé avec <i>venire</i>	19
<i>M. Regula</i> : Anmerkungen zur lateinischen Syntax	23
<i>Bojan Čop</i> : Slav. *měďъ »Kupfer«	27

SLAVISTIČNA REVIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani

Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji

Inštitut za literature pri Slovenski akademiji

Uredniški odbor: **TINE LOGAR**, † **RAJKO NAHTIGAL**, **ANTON OCVIRK**,
FRANCE TOMŠIČ, **JOSIP VIDMAR**

Rokopisi naj se pošiljajo odgovornemu uredniku **ANTONU OCVIRKU**,
Murnikova 24, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

V JUTRU DNE 29. MARCA 1958 JE UMRL TIK PRED
SVOJIM ENAINOSEMDESETIM LETOM

DR. RAJKO NAHTIGAL

REDNI ČLAN SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN
UMETNOSTI, ČASTNI PREDSTOJNIK INSTITUTA ZA
SLOVANSKO FILOLOGIJO UNIVERZE V LJUBLJANI,
UPOKOJENI UNIVERZITETNI PROFESOR, SOUREDNIK
NAŠE REVIJE.

KO UČENCI IN PRIJATELJI POKOJNIKA NAZNANJAJO
SLAVISTIČNEMU SVETU, DA JE KONČANO ŽIVLJENJE
NJIHOVEGA UČITELJA IN VODNIKA, SE JIM RAZ-
KRIVA BOLJ KAKOR KADARKOLI NENADOMESTLJIVA
VREDNOST POKOJNIKOVE SAMOSVOJE IN NAŠI ZNA-
NOSTI ASKETSKO VDANE OSEBNOSTI. PRAV V TEM
TRENUTKU ŠELE POPOLNOMA DOUMEVAJO POKOJ-
NIKOV BOJ Z USODO, Z NEPRIJAZNIM ČASOM IN
NEUGODNIMI RAZMERAMI TER NJEGOVO VZTRAJNO,
NEUTRUDNO, VSAKODNEVNO ZNANSTVENO, PRED-
VATELJSKO IN ORGANIZATORNO DELO.

Z DELOM JE POKOJNIK ZMAGOVAL NE LE TEŽAVNE
PROBLEME STAROCERKVENOSLOVANSKEGA PISMEN-
STVA IN PRIMERJALNE SLOVNICE SLOVANSKIH JE-
ZIKOV, Z DELOM SE JE TUDI BOJEVAL ZOPER TEŽAVE
ŽIVLJENJA IN Z DELOM SE JE RAZVIL V ENKRATNO,
NESEBIČNO IN NA VSE STRANI SVOBODNO OSEBNOST.
IN S SVOJIM DELOM IN S PODOBO SVOJE OSEBNOSTI
BO ŽIVEL V ZNANOSTI IN V ZAVESTI UČENCEV IN
PRIJATELJEV!

Anton Slodnjak

SLOVENSKA ROMANTIČNA POEZIJA (1830—1848)
V ODNOSU DO SLOVANSKIH
IN NESLOVANSKIH LITERATUR

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Veliki pesniki malih narodov se teže uveljavljajo v kulturnem življenju človeštva kakor njihovi duhovni bratje, sinovi velikih narodov. Naravno je, da zadevajo zato tudi literarnozgodovinska dela o osebnostih in problemih malih literatur na različne zunanje in notranje težave. Opisovalec literarnega dogajanja v maloštevilnem občestvu mora vedno računati s tem, da ne morejo njegova raziskovanja že po naravi svojega predmeta buditi toliko zanimanja kakor študije in rezultati historikov neke velike literature. Glede na to lahko zaide v dvojno skrajnost. Prva mu grozi, kadar je zaradi napačne skromnosti ali malodušnosti premalo pozoren na zakonitosti domačega literarnega dogajanja in meri ter ocenjuje zato domačo »revščino« z neprimernimi merili in kriteriji. Ta način, ki ga najbolj označuje termin »zamudništvo«, je zlasti v slovenski literarni zgodovini in publicistiki pogost, ker je na videz zelo kritičen in učen, čeprav je v svojem bistvu nesmiseln. Postulira namreč enakomeren in enakosmeren literarni razvoj pri vseh evropskih narodih, ne da bi se njegovi glasniki pri tem vprašali, ali bi bil tak razvoj sploh zaželen, ne glede na to, da ni uresničljiv, ker so mu manjkali in mu bodo vedno manjkali odločujoči jezikovni in duševni ter družbeni in gmotni pogoji.

Druga skrajnost je prav tako nevarna, dasi izvira iz nasprotnega čustva, iz napačnega ponosa, v katerem bi hotel neki historik vsiliti domači literaturici večjo vrednost, kakor jo v resnici ima in more imeti. Vse literature v evropskem kulturnem območju so v posameznih obdobjih in na sploh sorodno vsebinsko-izrazno usmerjene. Vprašanje je le, kdaj se more ta osnovna dispozicija pri nekem narodu razviti in omogočiti nastanek velikih umetnin in kdaj more dati pri nekem drugem narodu samo najprvotnejše nastavke za neustvarjeno in zaradi trdih ovir tudi

neustvarljivo umetnino. Pri tem je pa naravno, da omogočijo oziroma naravnost vsilijo najrazličnejši faktorji v raznih jezikovno-narodnih območjih svojevrstne umetnostne rezultate, ki se ločijo od sočasnih umetnostnih del drugih narodov, a ustvarjajo z njimi tisto veličastno harmonijo soglasij in nasprotij, ki je največja privlačnost za primerjalnega literarnega zgodovinarja in za naivnega bralca.

Teoretsko in praktično je seveda možno, da nastanejo tudi v nerazviti literarni sredini v neki dobi velike pesnitve. Literarni zgodovinar mora pri obravnavanju takih dob ohraniti mirno kri. Ne sme se spričo njih prevzeti, ne sme pa tudi spregledati njihove resnične vrednosti. Krivo bi bilo, ako ne bi opazil ali pa če bi celo zamolčal blagodejno delovanje tujih literarnih zgledov na ta nenadni razcvet in bi ga poskušal razlagati samo z domačimi ustvarjalnimi silami in socialnimi spodbudami. Grešil pa bi tudi, kadar ne bi spoznal njegove specifične vrednosti in domačih individualnih in materialnih pogojev njegovega nastanka.

Take in podobne misli navdajajo človeka, kadar študira literarno življenje pri Slovencih med 1830. in 1848. letom ter pregleduje literarno-zgodovinske spise o tem razdobju. Doma in tudi po svetu je splošno znano, da so v tem času nastala prva velika umetna pesniška dela v slovenskem jeziku. Toda niti domači literarni zgodovinarji si nismo edini, kako bi opisali in razložili nastanek in pomen poezije Franceta Prešerna (1800—1849), da niti ne omenjam, kaj pišejo o tem redka in skopa poročila v tujih enciklopedijah in literarnozgodovinskih pregledih. Navajajo se odločilni vplivi nemške romantike, Petrarke, antike, piše se o Prešernovi veliki izvirnosti, pa tudi o njegovi večji odvisnosti od tujih vzorov, kakor bi pristajala genialnemu pesniku, kakršnega častijo Slovenci splošno v njem, naštevajo se sociološko-politični vzroki za njegov nastop in idejno-vsebinsko smer njegove pesmi.

Ker so to večinoma ugotovitve ali sodbe resnih, strokovno izobraženih ljudi, jim ne gre odrekati pomena in marsikaterikrat tudi ne delne resnice. Toda zdi se, da so avtorji dospeli do njih po nekakšni zunanji poti in da so zato osnovni problem samo polovično osvetlili. Ne vem, če bom pri svojem poskusu srečnejši, toda moj namen je razviti pred vami nekaj misli o Prešernovi poeziji, ki jih — morebiti preveč neskromno — označujem kot poskus notranje poti do njenega jedra.

Zavedam se, da je ta poskus problematičen in bojim se, da ga bo morebiti ta ali oni načelno zavrnil, v vsakem primeru pa pričakujem

obilnih poprav in dopolnitev. Kljub temu sem prepričan, da je včasih bolje nekaj tvegati, kakor pa ponavljati znane pozitivne in negativne trditve.

Pričeti hočem z nekaterimi bolj ali manj znanimi značilnostmi slovenske literature, ki se nam bodo morebiti razkrile kot bolj ali manj karakteristične za vse literature malih, še do nedavnega nesvobodnih narodov v primeri z literaturami velikih narodov. Marsikaj kaže namreč na to, da je prav v nekakšni karakterologiji slovenske literature začetek iskane notranje poti. Z resnim umetnim literarnim snovanjem je bila pri Slovencih nerazdružno zvezana daljna ali bližja misel na pravice domačega jezika in človeka v javnem življenju. Ta misel je bila porodnica stremjenja po nacionalnem osvobojevanju. Analiza literarnih tekstov od 16. stoletja dokazuje, da je omenjena zveza aksiomatičnega značaja: uporabljanje slovenskega jezika v protestantskih knjigah je pomenilo ne glede na namene piscev in njihovih fevdalnih podpornikov začetek prenosa pasivnega odpora in krvavega upora slovenskih tlačanov zoper tujo fevdalno gospodo v območje kulturnega življenja in literarnega prizadevanja. Nabožna ali poučna pismenost sicer lahko vzraste iz delovanja neke tuje ideje in konkretne politično-družbene situacije, toda že vključitev narodnega jezika v proces njenega uveljavljanja jo začne kmalu voditi na nacionalno-socialna stranpota, zlasti kadar se začno v njenih iz novega jezikovno-nacionalnega območja pridobljenih glasnikih buditi slutnje in razmišljanja o zvezah med jezikom, ki ga pišejo, in ljudstvom, iz katerega so izšli in za katerega pišejo. Toda kmalu začno v podobnem smislu reagirati tudi najbolj inteligentni bralci, in tok pisane oziroma tiskane domače besede povzroča čedalje večji nemir v dotlej kulturno in nacionalno vsaj še na videz negibnem jezikovno-narodnem občestvu.

Ta proces pa postane živahnejši in burnejši, kadar se iz pismenstva začne razvijati umetna poezija, ki kliče sprva nerazumljivo in tiho, nato pa vedno jasneje in glasneje ne samo po notranji ustvarjalni suverenosti avtorja, ampak tudi po suverenosti naroda, iz katerega izhaja avtorjev literarni jezik. Ta zakoniti proces slovenskega literarnega in nacionalnega razvoja bo najbrž težko razumel literarni zgodovinar iz nekega jezikovno-narodnega območja, ki je bilo že ob sprejemu krščanstva nacionalno homogeno ali pa je postalo tako v dovolj zgodnji dobi srednjega veka ter se je poslej samo socialno ločevalo in oblikovalo. Kljub temu so sorodni pojavi tudi v takih primerih zelo verjetni, v porajanju raznih »dialektičnih« pismenstev in literatur sredi poglobitvega in ofi-

cialno priznanega literarnega življenja pa tudi povsod ugotovljivi, dasi niso vedno in povsod priznani ali vsaj pravilno razlagani.

Ker je pri Slovencih prišlo zaradi socialnih in političnih razlogov šele v 16. stoletju do obširnega tiskanega pismenstva, in sicer v protestantskem duhu, je opisani jezikovno-narodnostni moment toliko laže zaživel že tu, dasi ni imelo to pismenstvo še skoraj nobenih znakov prave literature. Ta moment ni popolnoma zamrl niti v prihodnjem stoletju, ki je bilo sicer zaradi zmage katoliškega univerzalizma in mednarodnega baročnega akademijskega polihistorizma v zavesti redkega domačega izobraženstva mnogo manj naklonjeno slovenskemu jeziku v knjigi kakor prejšnje. Toda v drugi polovici 18. stoletja, ko se je slednjič rodila slovenska umetna poezija, je zaživel ta moment z organsko močjo in soodločal odslej o vsebinsko-idejni strani slovenske posvete literature ter o narodno-zedinjevalnih in osvobodilnih načrtih in bojih inteligence. A prav Prešernova poezija je glede na naš problem absolutna umetnostno-literarna zmaga slovenskega ljudskega jezika, ki si je bil pod pritiskom Napoleonovih vojn in njihovih posledic šele komaj priboril eno stolico na graški univerzi (1811) in na ljubljanskem liceju (1817). S tem je postal organ in medij velike in samosvoje literarne umetnosti, spričo katere ni bilo samo absurdno nadaljnje nepriznanje tega jezika v avstrijskih šolah in uradih na slovenskem ozemlju, temveč se je razbil tudi velikopotezni poskus birokratsko-kleriške plasti, zadržati ali pa celo zatreti porajanje slovenske avtonomne poezije, ki bi mogla biti — oziroma je v Prešernovi pesmi že bila — za slovensko inteligenco spodbuda in orožje za nadaljnje uveljavljanje narodnih pravic v smislu končne samoodločbe in svobode.¹

Zaradi orisane aksiomatične zveze med začetki umetnega literarnega snovanja in porajanjem narodnoprebudnih, zedinjevalnih in svobodoljubnih tendenc je morala ostati slovenska literatura v posebnem odnosu ne samo do ljudskega jezika, temveč tudi do samega ljudstva. Bila je v pravem pomenu humana, demokratična in na svoj način realistična. Imela je torej že v zarodku, zlasti pa v svojem prvem visokem razcvetu, v Prešernovi poeziji, tiste elemente, ki so jih vodilni avtorji starih

¹ Kulturna in literarna zgodovina je ta razvoj že davno opazila in nadrobno opisala. Razloček med njo in pričujočim poskusom je samo v tem, da je njena razlaga pretežno sociološka, medtem ko se tukaj poskušajo odkriti poleg družbeno-političnih pogojev za nastanek neke literature tudi imanentno literarne sile in nagibi.

velikih literatur šele zdaj začeli priznavati in iskati, dasi so seveda mnogokrat živeli in delovali že v poeziji prejšnjih dob. Bila je pač v svojih začetkih utilitarno pismenstvo, ki je merilo zato, ker je bilo napisano v jeziku nesvobodnega ljudstva, tudi samogibno in največkrat nehote na nacionalno prebujanje tega ljudstva, nato pa se je začela razvijati v čedalje bolj avtonomno literaturo in poezijo inteligence, ki je ne samo izšla iz ljudstva, temveč mu je tudi ostala zvesta v jeziku in mišljenju. In dasi je n. pr. dosegla v izrazno in idejno novi erotični in miselni liriki ter epiki akademsko izobraženega jurista in globokega poznavalca svetovne poezije od antike do romantike, dr. Franceta Prešerna, in v sintetično-univerzalni literarni teoriji njegovega mentorja, filološko in filozofsko izobraženega profesorja klasičnih literatur, Matija Čopa (1797 do 1835), najvišjo raven romantične poezije napredne evropske fevdalne in meščanske inteligence, je vendar združila na izredno zanimiv, enkrat na način neutešeno hrepenenje romantične individualnosti, ideale obče humanitete in socialno-politična pričakovanja in stremljenja slovenskega ljudstva.

Takšna je ta poezija seveda šele v končnem, rekli bi sodobnem učinku. Toda to, kar je Prešernu kot pesniku dajalo prednost pred njegovimi evropskimi vrstniki, ga je kot človeka mučilo in celo pogubljalo. Potujčenost velikega dela tedanje slovenske inteligence in premoč konservativnih klerikalno-birokratskih faktorjev v življenju tedanje Ljubljane, provincialnega mesteca metternichovske Avstrije, sta ga sicer včasih inspirirali v ustvarjalnem procesu, a sta ga vedno ovirali v publiciranju in poklicnem življenju ter sta spodnašali upe in načrte njegovega zasebnega življenja. Intimna jezikovno-čustvena zveza s kmečkim rodом in domom ter evropska literarna in filozofska izobrazba sta ga kot pesnika varovali pred enostranostjo, pretiranostjo in prisiljenostjo, obenem pa sta povzročali v njegovi zavesti nesoglasja med čustvi, izvirajočimi iz primitivne kmečke kulture in janzenistične moralne vzgoje, ter miki visoke svetovne kulture in skušnjavami mestne civilizacije. Materina stroga vzgoja ga ni mogla obdržati v svetu kmečkih religioznih predstav, kakor ga ni mogel tudi moralizirajoči dril predmarčnih šol spraviti v kolesnice biedermajerske solidnosti in filistroznosti. Pač pa je prva sila delovala na to, da je svet njegove poezije urejen po najvišjih etičnih načelih, da je podoba stremljenja po tvorni humanizaciji emocionalnega, socialnega in političnega življenja, medtem ko je druga povzročala z vrsto nepričakovanih in usodnih zmot stalno krizo njegovega

zasebnega jaza ter je porajala nekje na robu njegove pesniške in privatne eksistence nebrzdano erotično in politično-socialno epigramatiko, o kateri pa sicer lahko več slutimo kakor vemo, ker so se nam ohranili samo drobci, ki so povrh še največkrat apokrifni.

Take in podobne antinomije bi lahko napravile Prešerna za glasnika tipičnega svetožalja, ako se ne bi bil temu energično upiral njegov pesniški organ in medij — jezik njegovega nesvobodnega ljudstva. Ta ga je v poeziji vodil preko vseh antinomij in protislovij do sinteze, po kateri je hrepenel tudi glede na svoj panteistični svetovni nazor. Samogibno je budil v njem najprej zanimanje za domačo umetno in zlasti ljudsko pesem. Toda ko je Prešeren sprejel, poučen in spodbujen po Čopu, kot osnovno literarno nalogo kultiviranje ljudskega jezika kot najizrazitejše narodnooblikovalne in konec koncev tudi osvobojevalne moči, se je mogočno razširil radij njegovega stremljenja po sintezi. Naravno je bilo, da se mu je najprej odprl svet antične poezije. Ta mu ni bila samo že od latinskih šol najbolj znani del svetovnega pesništva, temveč je tudi posebno ustrezala njegovemu realističnemu in juridično izšolanemu umu zaradi konkretnosti opevanih situacij, arhitektonike sloga in jasnosti besede. Kot lirik je iskal seveda najprej zgledov in pouka pri Horaciju, Ovidiju, Katulu in zlasti Properciju. Vsebinski in stilni element »pozne ljubezni« (tardus Amor)² mu je naravnost dal pobudo za razmišljanje o tem, kako zastaviti in utemeljiti lastno erotično pesem, s katero je v prvi vrsti hotel kultivirati domači jezik.

Toda pri tem so mu bili napoti slovenski »zaposneli« janzenisti, ki so mislili zlasti od 1814 iz strahu pred gesli in političnimi ter duhovnimi posledicami francoske revolucije v glavnem samo na to, kako bi utrdili z dušnopastirsko avtoritativnostjo in strogostjo v kmečkem ljudstvu zaradi milejšega in svobodoumnejšega režima francoske okupacije (1809 do 1813) omajano zaupanje v avstrijsko državno upravo in pokorščino cerkveni in posvetni zemljiški gosposki. Zato so skušali ljudi moralno ustrahovati in so rohnili v pridigah in nabožnih knjigah zoper resnične in dozdevne ljudske napake. Pogosto so ljudem odrekli samovoljno verska tolažila do — temeljite pokore in poboljšanja. Posebno ostro so

² Prim. I. in VII. elegijo njegove prve, I. in XV. elegijo druge ter zlasti III. elegijo iste knjige, katere dva verza Prešeren citira kot naslov svoje pesmi, ki jo je pozneje imenoval — Prva ljubezen. Isti motiv tudi pri Ovidiju (Venit amor gravior, quo serius).

napadali izvenzakonsko erotiko in vse, kar je bilo z njo v zvezi, zlasti ljudsko erotično pesem.

Ako se je pa bil Prešeren v takih okoliščinah okrog 1830 odločil, da bo zlagal in pisal zlasti erotične pesmi, so ga morali pri tem voditi posebni nameni. In njegova ljubezenska lirika je dobila v takratnem slovenskem narodnem življenju prav zaradi besa cerkvenih rigoristov zoper ljudsko erotiko poseben pomen, kakršnega ni imela umetna ljubezenska pesem v nobenem drugem slovstvu.

To niso bili samo vzdihli in sanje hrepenečega srca, a tudi ne zgolj metrično-stilne vaje za kultiviranje preprostega kmečkega govora v organ mestne kulture in civilizacije, bile so tudi živ in učinkovit protest zoper moralizatorski in socialni pritisk zapoznelih janzenistov in njihovih birokratskih zaveznikov na vznemirjeno ljudstvo. Toda erotično pesem, ki jo je Prešeren snoval sprva v atmosferi rokokojske in anakreontične lirike ter zlasti v podobi Propercijevega doživetja »pozne in nenadne«¹ ljubezni, se je razvijala tako zaradi psihofizičnih zakonov in pogojev njegove osebnosti kakor tudi zaradi namena, da kultivira materin jezik v podobah hrepenenja po zvesti in čisti ljubezni imanentno izraženega protesta zoper janzenistično zatiranje naravnega čuta, v smeri etično-religiozne idealizacije ljubljene žene. Na ta način je bilo Pešernovo teženje za sintezo tudi idejno upravičeno.

Toda kakor sta silili Prešerna njegova klasična šolska izobrazba in literarna zavest velikega dela tedanje slovenske inteligence, da je pričenal svojo zrelo erotično pesem v območju antične poezije, tako je bil njegov prehod od nje k italijanski renesančni liriki tudi ne samo individualno, ampak tudi zgodovinsko in socialno pripravljen. Naj omenim samo nekaj znamenj za pravilnost te domneve. Že konec 17. stoletja je delovala v Ljubljani poleg znanstvene Akademije delavnih (Academia Operosorum) pesniška »Academia Emonina«, podružnica rimske Arkadije. V drugi polovici 18. stoletja vpliva P. Metastasio izrazno in idejno-vsebinsko na več slovenskih pesnikov (Dev, Japelj, Linhart). Nekoliko let pozneje je poskušal literarni mentor in mecen Žiga Zois pridobiti najbolj delavnega pesnika in literata te dobe Valentina Vodnika (1758 do 1819) za pesnjenje v italijanskem endekasilabu, potem ko mu je razložil v duhu italijanske poetike ta verz. Celo slovničarji poudarjajo že od druge polovice 18. stoletja, sklicujoč se na mnoge vokalne končnice v slovenščini, akustično podobnost med njo in italijanščino ter ustvarjajo tako razpoloženje za recepcijo italijanskih metričnih in kitičnih

oblik. Leta 1815 je naletel Čop na trditve literarnega zgodovinarja in esteta Friedricha Bouterwecka, da sta Boscàn in Garcilaso de la Vega reformatorja španske poezije in njena prva klasika, ker sta jo prenovila z izrazom in duhom Petrarkovega soneta. In deset let kasneje je Čop odkril v Prešernu — pesnika, ki je bil duhovno pripravljen, da sprejme brez škode za svojo ustvarjalno individualnost čimveč pobud iz istega vira kakor Boscàn in Garcilaso de la Vega.

Toda Prešeren se ni zadovoljil zgolj z recepcijo italijanskih in nekoliko tudi španskih pesniških oblik (romance), h kateri se je okrog 1828 sam nagibal in ki mu jo je tako odločno priporočal Čop. Zanj je bil izraz nerazdružno zvezan z vsebino, skratka, bil je njena akustično-pomenska realizacija. Sama forma Petrarkovega soneta, ki je v njej od 1829 izražal erotične izpovedi in želje, je povzročala, da so zadobivali njegovi sonetje neko novo vsebinsko razsežnost in idejno naperjenost. Lahkoživa anakreontska in rokokojska erotična igrivost se spreminjata najprej v občutje, nato pa rasteta v zavest, da je v ljubezenskem čustvu nekaj temnega, usodnega in mnogo večjega, kakor je mislil sprva. Ta idejno-vsebinska metamorfoza njegove erotične pesmi v sonetni obliki pa priča, da je novi izraz postal sestavni del njegove pesniške zavesti. To pa dokazujeta tako njegov endekasilabo, ki ni kopija gibkega italijanskega niti strogo jamskega nemškega enajsterca, kakor tudi kompozicijska razmerja med kvarteti in terceti. O prvih lahko rečemo, da so svobodnejši od nemških in bolj zadržani od italijanskih endekasilabov, medtem ko je kompozicija Prešernovih sonetov na splošno svobodnejša in naravnejša kakor pri Petrarki in nemških sonetistih.

Z vso jasnostjo se nam pa odkriva označeno Prešernovo pojmovanje nerazdružnosti izraza in vsebine v že omenjeni erotični elegiji *Prva ljubezen* (1832). Prvi natis res nima še tega programatičnega naslova, ki ga ji je dal Prešeren v *Poezijah* (1847), ima pa troje drugih, pozneje opuščenih oziroma omiljenih elementov, ki nas opravičujejo, da slutimo v njej nekaj načelnega ali programatičnega. Tu je najprej njen prvotni naslov: *Qui nullam tibi dicebas iam posse nocere, // Haesisti: cecidit spiritus ille tuus*; t. j. prvi distih *Propercijeve* 3. elegije iz II. knjige njegovih pesmi. Še zanimivejša je apostrofa Petrarka v 3. stanci in z njo zvezani podčrtani citat treh verzov njegovega soneta *Era il giorno ch' al sol si scoloraro* iz ciklusa *In vita di Madonna Laura*.

Zdi se, da nam ta dva citata omogočata v zvezi z idejno-vsebinskim jedrom pesnitve *Prva ljubezen*, da prodremo v doživljajsko-izpovedno

sfero Prešernove poezije in da spoznamo obenem tudi Čopovo in Prešernovo zamisel, kakšno bodi slovensko umetno pesništvo. Petrarkov izraz je zahteval sam po sebi drugačno pojmovanje in doživljanje ljubezni kakor Propercijev. Ker je Prešeren to začutil, je moral dobiti motiv »pozne ljubezni« v njegovi ustvarjalni zavesti drugo vsebino, kakor jo je imel pri rimskih lirikih. Povzročiteljica njegove pozne in tragične ljubezni ni mogla ostati podoba rimske umetniško nadarjene ali izobražene hetere, ki tekmuje v lepoti in poeziji z božansko Sapfo, temveč se je morala spremeniti v smislu Petrarkove poetične ikonografije v »devico — angelske« ali »rajske lepote«, v »mlajšo sestro« Petrarkove Lavre, ki je sama po sebi po neki nepojmljivi pesniški logiki vzbujevalka in negacija pesniških erotičnih želja. Propercijeve in Prešernove elegije pa ne loči samo Petrarkova poezija, temveč ves zapleteni tok evropske kulture po zatonu antike pa do začetka 19. stoletja. Med njima ni samo religiozno utemeljevano poveličanje ljubljene žene, ki so ga uvedli v poezijo namesto antične erotične hiperbolike trubadurji Dante, Petrarka in njihovi nasledniki, med njima je tudi kriza erotične lirske hiperbolike sploh. Ta se je začela javljati že v renesančnem pesništvu in je spodrivala zlasti v 18. stoletju kljub poizkusom spremenjenim časom primerne metaforike vsakršno religiozno utemeljevano idealizacijo žene v poeziji. Ena od značilnosti romantike je prav v tem, da skuša na eni strani to idealizacijo z novimi argumenti obnoviti, da pa na drugi strani vodi do popolnega počlovečenja ženskega ideala.

Za sintetični značaj Prešernove poezije je značilno, da se zrcali v njej ta celotni proces z obema skrajnostima in z več izredno zanimivimi in originalnimi vmesnimi stopnjami. Ves proces je popolnoma izoblikovan in dobro viden tudi na izrazni ali formalni strani Prešernove elegije. To nam razodeva: 1. da je Prešeren z največjo odgovornostjo sprejel Čopovo pobudo, naj dokaže s svojo pesmijo slovenski inteligenci, izobraženi v tujih kulturah, da je v slovenskem jeziku mogoče izraziti prav tako subtilna čustva kakor v starodavnih omikanih jezikih; 2. da je ostal kljub tej programatični recepciji izviren, t. j. zvest svojemu pesniškemu čustvovanju in svoji ustvarjalni domišljiji, in 3. da se zato ni mogel niti hotel vezati na nobeno apriorno formo ali snov. Glede na to je naravno, da kažejo njegovi endekasilabi v sonetih in stancah prav tako kakor njegovi verzi v anakreontičnih pesmih, v baladah in romancah — poleg tega, da ustrezajo svojih vzorom — nekaj samosvojega, nekaj, česar ni razvila ne antična ne renesančna, a tudi ne romantična, sodobna poezija.

Zmožnost izvirnega sprejemanja in sintetiziranja tujih izraznih in idejnih pobud je ohranil Prešeren vse življenje. V tem je bila nedvomno njegova osebna odlika, vendar se zdi, da takšna nadarjenost v nobenem drugem slovstvu ni bila potrebnejša kakor v slovenskem, ki je moralo nepoučeni inteligenci tako rekoč ob dvanajsti uri dokazati, da more biti slovenski narod enakopraven dedič evropske kulture in da je njegov jezik zmožen, da izrazi vse vibracije pesnikove duše in spekulacije njegovega duha.

Glede na to so izredno poučne nadaljnje faze Prešernovega ustvarjanja, bodisi da gre za prikazovanje procesov njegovega čisto čustvenega ali čustveno-razumskega življenja. V obojem prihajajo namreč bolj kakor v slovstvih svobodnih ali številčno in kulturno močnejših narodov do izraza zelo kompleksni pojavi. Prešeren mora reševati vprašanja erotičnega, religiozno-filozofskega in družbeno-političnega značaja, ki so bila drugod deloma že rešena ali pa so se razčiščevala v filozofiji in znanosti ali pa celo v praktičnem socialnem in političnem življenju. Ker je pa pri Slovencih bila tačas romantična, v prvi vrsti Prešernova poezija edina avtonomna narodna institucija, je zadobivala sama po sebi širše nacionalno-socialne naloge, kakor jih je imela drugod ter je zato zahtevala tudi od pesnika čim večjo analitično in sintetično zmožnost.

Zato tudi njegova refleksivna pesem ni mogla biti samo izraz in podoba individualističnega protesta ali filozofskega pesimizma, temveč se je preobrazila v tožbo tlačnega naroda in razdvojenega človeštva sploh, ki so ga dušile tako preživele družbene institucije in sproščajoči se gospodarski pritisk novih družbenih sil kakor tudi mračna psihična doživetja, ki so se osvobajala v poedincih in v družbi pritiska in kontrole verskih dogem in norm. Že v elegiji *Slovo od mladosti* (1830) je Prešeren s presenetljivo izvirnostjo prikazal romantično nostalgijo za ubeglo mladostjo kot — žalost za izgubljeno mladostno lahkovernostjo, ker se mu je dokončno razkrila popačenost sveta ali družbe, labilnost in nekritičnost poedincev ter nepreklicnost usode. Za romantičnega pesnika nenavadna označitev mladosti kot dobe takih globokih in grenkih spoznanj, ki jih dela znosne samo naivna lahkovernost, priča, kako stvarno, kritično in pravično je sodil o življenju družbe in poedinca. Kljub temu ni bežal ne v preteklost ne v Orient, ne v samoto ali mistiko, pa tudi ne v uživanje ali resignacijo, temveč je skušal najti sredi realnega življenja neke višje oblike najintimnejših človeških odnosov in tako delovati na poplemenitenje človeških nravi in dejanj.

Tu je izvor Prešernovega psihološkega realizma in socialnega sočutja, ki druží največjega slovenskega pesnika s Puškinom, Byronom, Victorjem Hugom in drugimi naprednimi romantiki, a ga vendarle tudi v nekem pogledu loči od njih. On ne odkriva korenin zla in trpljenja samo v družbi, niti samo v psihofizičnih globinah poedincev, temveč tudi v usodi in v bistvu človeka sploh. Njegov ciklus Sonetje nesreče (1834) je ena sama tožba zoper usodo, dasi ni mogoče preslišati v nji tudi samo-obtožbe in priznanja neke osebne in načelne krivde. Težko je za sedaj spoznati, koliko je v takem pogledu na življenje in individualno usodo elementov fatalizma slovenskega kmečkega ljudstva in vplivov stroge morale janzenistov in koliko je izraz Prešernovega izredno tenkega čuta za pravičnost in poštenost. Zdi pa se, da so prav v tem korenine spremembe njegove erotične poezije, ki jo razodevata ciklusa Gazele (1833) in Sonetni venec (1834) v primeri z elegijo Prva ljubezen. Preobrazba in sublimacija vsega telesno-erotičnega, ki se napovedujeta že v Gazelah in se do kraja uresničita v Sonetnem vencu, stremita namreč dalje kakor sorodni poizkusi v sočasni pa tudi v prejšnji erotični poeziji evropskih pesnikov. V teh Prešernovih pesmih žive gotovo podobni elementi doživljanja ljubezni kot visokega etičnega principa kakor pri Danteju in Goetheju. Tudi za Prešerna je zvesta in čista ljubezen duhovno-odrešilni akt, ki potišuje v tako ljubljene in ljubečem človeku vihar nagonov in strasti ter ga bliža k resnici in lepoti. Toda on sluti v takem aktu še nekaj drugega. Zdi se mu namreč, da bi taka ljubezen mogla sprostiti in dvigniti njegovo ustvarjalno moč do najvišje stopnje, ki bi dala njegovi pesmi tako magično lepoto, da se ji ne bi mogel upreti noben človek. S tem bi pa prenehala biti izpoved individua in bi postala spev po pravici in svobodi stremečega naroda in človeštva. Individualna pesem bi se tako samogibno preobrazila v nacionalno oziroma socialno ustvarjalno moč, v kateri bi se zlili ljubeča žena, pesnik in ljudstvo v nerazdružno enoto.

Marsikaj kaže na to, da bi res utegnili biti ta originalna sinteza orfičnega in erotičnega principa Prešernova duhovna lastnina in da se zlasti glede na njo loči velik del njegove erotične lirike od ljubezenske poezije drugih svetovnih romantikov. Ni pa seveda nemogoče, da bi se podobno pojmovanje zveze med erotiko in umetnostjo moglo odkriti tudi pri katerem drugem pesniku, dasi resno dvomimo, da bi moglo biti še kje tako jasno in dosledno izraženo. Te etične in ustvarjalne sublimacije erotike niso okrog 1832 zahtevali od Prešerna samo

doživetja njegove čustvene in duhovne nature ter nagibi njegove tvorne moči z zgledi umetnostne izobrazbe in izkušnje; na to preobrazbo trubadursko-romantično dojetega motiva »pozne ljubezni« je delovala tudi kulturno-socialna situacija v Ljubljani in v slovenskih deželah sploh.

Birokratsko-kleriška zarota zoper slovensko posvetno poezijo je hotela zavreti in po možnosti zatreti zlepa ali zgrda njeno nadaljnjo rast, ker bi mogla delovati na inteligenco v svobodoljubnem in liberalnem smislu. Zato je skušala Prešernovo erotično pesem moralno diskreditirati in dokazati v nji nečiste ali celo pornografske elemente. Pohujševala se je nad pesnikovim v filistrskem smislu neurejenim življenjem in je skušala odkriti zvezo med njegovimi privatnimi »ekscesi« in pesniškimi idejami. Poet pa ni niti mogel niti hotel opustiti erotične pesmi, ker mu je bila notranje potrebna in ker je videl v nji, kakor smo rekli, eno najbolj učinkovitih sredstev za kultiviranje materinega jezika. Zato je pa povzdignil v Sonetnem vencu in v drugih pesnitvah svoje »ljubezenske periode« erotično čustvo iz sfere telesnosti ter mu dal etično-odrešilno in umetniško-ustvarjalno motivacijo in funkcijo.

Ob tem je pokazal izredno moč ustvarjalne domišljije in ni pustil niti za trenutek, da bi ga ta sublimacija erotičnega principa potegnila bodisi v idejno-vsebinsko alegoriko ali izrazno shematičnost. Zlasti v Sonetnem vencu je našel za takšno pojmovanje erotike najbolj naravno in preprosto utemeljitev ter deviško svežo in globoko pretresljivo upodobitev. Zato mu abstraktna in preciozna oblika: »sonneti à corona«, ki jo je spoznal prej teoretično kakor v kakršnikoli pesnitvi, ni bila v oviro, temveč je celo pospešila izoblikovanje ideje in nastanek pesnitve same. Zdi se, da ni pretirano, ako trdimo, da je ta forma polno zaživela prvič in edinič prav v slovenskem Sonetnem vencu, ker je tu dobila v Prešernovi ideji o ljubezni kot »magistralu« pesnikovega življenja svoj adekvatni idejno-vsebinski ekvivalent.

Toda tudi s takšnim poduhovljenjem erotike Prešeren ni mogel zadovoljiti višje janzenistično-birokratske duhovščine, ki je bila orodje cenzurne oblasti v tedanjih slovenskih deželah, ker je po pravici slutila v njem poizkus, da se iztrga cerkveni kontroli in morali važen sektor življenja, nad katerim si je lastila absolutno nadzorstvo in dokončno sodbo. Zato je kmalu spoznala, da je v Prešernovi ljubezenski pesmi nekaj več kakor zgolj poduhovljeno dvorjenje in snubljenje, namreč duhovita in skoraj neubranljiva revolta zoper cerkveno jerobstvo in dobro premišljen načrt, kako bi se življenjski in svetovni nazor slovenske

inteligence in polagoma tudi ljudstva laiciziral in liberaliziral. Do tega spoznanja je prišlo toliko laže, ker je Prešeren v Sonetnem vencu izvirno in neprisiljeno združil erotično hrepenenje z domoljubnimi in socialnimi težnjami.

Glede na to se nam nadalje potrjuje posebna značilnost slovenske poezije v dobi med obema meščanskima revolucijama (1830 in 1848), namreč njena kompleksnost v na videz ozki dimenziji. Zaradi nerazvitosti slovenske kulturne in družbene strukture se je moralo v poeziji prvega in edinega takratnega velikega slovenskega pesnika odigrati mutatis mutandis vsaj del tega, kar so pri drugih narodih pripravljale družbene in politične skupine ter filozofske in literarne šole, ako je hotela dobiti maloštevilna slovenska inteligenca sploh kakšne slutnje o narodnem in političnem programu v tej odločilni fazi zadnjega formiranja evropskih narodov. V tej veliki odgovornosti, ki jo je nosil tedaj Prešeren, je prežala prav tako velika nevarnost za njegovo zasebno in pesniško existencó. O prvi ni treba izgublјati besed, vsakdo lahko sluti, kaj je tvegala ubog, dasi strokovno odličen advokatski pripravnik v tedanjih časih. A še mnogo bolj zapletena je bila njegova nadaljnja pesniška usoda, ki se zdi spet karakteristična za poeta in poezijo slovenskega naroda.

Sprva odbija Prešeren intrige cenzure in grobo nerazumevanje zasebne in javne kritike s hudomušno in groteskno satiro, ki jo piše večkrat tudi v nemškem jeziku. Po izidu Sonetnega venca brani in pojasnjuje svoje pojmovanje ljubezni in poezije z novimi soneti, v katerih združuje s presenetljivo izvirnostjo in zmagovito duhovitostjo izpovedne in literarno-teoretične elemente. Nenadna tragična smrt prijatelja in mentorja M. Čopa (1833) ga zadene z morečo ostrino. Z nemško elegijo v tercinah hoče razodeti širokemu svetu prijateljevo globoko estetiko, filozofsko in nacionalno-kozmopolitsko prepričanje ter opozoriti svetovno javnost na njun boj za kultiviranje slovenskega jezika in ljudstva, ki sta ga osamljena bila s klerikalno-birokratsko reakcijo in ljudsko zaostalostjo. Cenzura mu zmaliči tudi ta klic iz globin njegove človeške in umetniške existencence. Prevzame ga misel, da ga nasprotniki hočejo obsoditi na molk in zboji se konca komaj vzkliše domače poezije. V skrajni duševni stiski, ki ga privede na rob samomora, povzdigne v »povesti v verzih« Krst pri Savici (1836) erotiko kot etično odrešilni in ustvarjalno spodbudni akt še više — v najčistejšo metafizično transcendenco, a jo sočasno neprisiljeno in učinkovito spoji s svojo napredno in aktivno kulturno in nacionalno miselnostjo.

Cenzura in uradna javnost sta bili zmedeni. Motivika in zlasti sklep poeme sta bila takšna, da se ni dalo zabraniti natis ali napasti pesnika in pesnitev. Toda slutili sta, da se Prešeren ni »spreobrnil«, čeprav nista vedeli, kam meri s Krstom. Tudi njegovim prijateljem in učencem se je zdela pesnitev težko umljiva in verjetno ni noben sodobnik spoznal celotnega njenega pomena za razširitev območja slovenske literature, za konsolidacijo pesnikove osebnosti in za nadaljnje oblikovanje slovenske narodne ideje.

Kar se tiče prvega, je Prešeren v Krstu pritegnil v krog svojega sintetičnega pesniškega nazora najlepše strani krščanske religije in etike ter je s skrajno rahločutnostjo laiciziral probleme askeze in milosti božje. Ob tem je pa premačal tudi obup in samomorilno nagnjenje ter priznal življenju ne glede na subjektivni poraz globok individualni in splošni smisel. Podobno rešitev je zaslutil tudi v nacionalno-socialni sferi: Tako šibak in kulturno nerazvit narod, kakor so bili Slovenci konec 18. in v začetku 19. stoletja, ne more tvegati niti obupnega Wallenrodskega dejanja niti si ne more privoščiti Childe Haroldskega spleena, temveč mora sprejeti kulturo in civilizacijo zmagovitih narodov in jo razvijati skladno s svojim značajem in položajem.

Tako nam razkriva Krst pri Savici novo značilnost poezije malega nesvobodnega naroda v predmarcu, t. j. uporabo posebne metaforike, ki je ne gre zamenjavati niti s pesnikovo ideologijo niti s stvarnostjo, po kateri je povzeta. Prešernov kritični odnos do duhovniške prakse in njegovo »freigeistovsko« pojmovanje krščanstva se kljub izrazito religioznemu konfliktu Krsta nista spremenila. Saj je bil ta konflikt z motivacijo in upodobitvijo samo velika prispodoba ali široka metafora za pesnikovo hrepenenje po resignaciji in pomiritvi »notranjih viharjev«. Da gre v našem primeru samo za poizkus rešitve v resignacijo, priča mračna balada Prekop (1836), ki jo je Prešeren objavil samo nekaj mesecev pred Krstom. V njej pa prisili podobna življenjska situacija kakor v Krstu nesrečnega pesnika ne samo v prostovoljno smrt, temveč dokazuje absurdnost njegove eksistence še v grobu.

V tej pesnitvi odpira Prešeren nedvomno pogled proti moderni poeziji groteskne absurdnosti in brezizhodnosti meščanskega življenja. In zelo je verjetno, da se je v Krstu prav zato tako zavzeto zazrl v krščanske ideale askeze in skrajne požrtvovalnosti za sočloveka, da ga ne bi nihilistični mlamol potegnil vase. Le tako se je mogel obdržati v ravnovesju, o katerem priča pesnitev Pevcu (1837), ki v nji sprejema

nalogo, da kot poet izpoveduje o »peklu in nebu« v lastni duši. Tu se je zdaj približal ponovno, a bolj organsko in tesno realizmu kakor v Slovesu od mladosti in ni poslej te smeri več zapustil. Dasi ne vemo, ali in kako je uresničil zamisel romana iz ljubljanskega meščanskega življenja svojega časa, lahko spoznamo iz njegove lirike in epike, da se je po letu 1837 globoko spremenil njegov pogled na življenje in umetnost.

Najzgovorneje priča o tem pač Prešernova kasna ljubezenska lirika, saj je ostala erotika tudi poslej eden osrednjih motivov njegove poezije. Ženska izgubi zdaj v erotičnih motivih sleherno idealizacijo, a pesnik zaradi tega ne hrepeni manj po njeni ljubezni. Priznava ji pa vso pravico čustvene odločitve in vidi v njej spiritus movens moškega civilizacijskega in kulturnega udejstvovanja. Njena odločitev je lahko za individualno čustvo boleča, tudi krivična, toda pesniku preostane spričo nje samo tožba, prošnja ali rahel prizanesljiv opomin. Glede na to bi se morebiti zdelo, da se je Prešeren vrnil h galantno igrivi liriki pred svojo »ljubezensko periodo« (1830—1836), toda med rokokojsko nagajivimi in anakreontično lahkoživimi svarili in pesmimi njegove zrele moške dobe je skoraj stoletje morebiti najusodnejše peripetije človeške zgodovine in najburnejše desetletje Prešernovega življenja. Pesnik vidi sedaj žensko in sebe že v svobodni družbi, dasi še ta ni uresničena. Njun položaj je v bistvu enak. Med njima odločajo le zakoni psihofizične privlačnosti in odbojnosti. Zoper nje se lahko uveljavi samo izredna plemenitost ali spoznanje vrlin in trpljenja nesrečnega ljubimca. Takih čustev pa sta sposobna samo v resnici svobodno misleča in etično zrela moški in ženska. V teh pogledih in predstavah pa živi isti realni humanizem, s katerim si Prešeren skuša urediti svobodno zakonsko zvezo z neuko delavko. Ta nazor ga vodi zdaj iz poezije v tipično literarno, uredniško in celo etnografsko delo. Usmerja pa tudi njegovo pravniško poklicno delovanje in ga dela tudi v politični zavesti za državljana svobodne zveze evropskih narodov.

Zato gori tudi njegova edina izrazita politično-socialna pesnitev Zdravljica (1844) v plamteči, dasi utopični, a zato psihološko nič manj resnični, občečloveški svobodoljubnosti in etično utemeljeni socialni pravičnosti ter spričuje s celotnim Prešernovim pesniškim opusom, da zadobijo včasih v literaturi malega in nesvobodnega naroda občečloveška stremjenja posebno čisto in presenetljivo točno ali adekvatno upodobitev. Ker jih v taki sredini ne obtežujejo nobeni historični ali aktualni

predsodki, pač lahko zažive v ugodnih trenutkih v idejno in umetniško najidealnejši podobi.

Toda Prešernova poezija, se pravi slovenska poezija, ne bi bila do-
bila v prelomnem času narodne zgodovine, tik pred marčno revolucijo,
v kateri je mladina stvorila prav iz osnov te poezije narodni program
Zedinjene Slovenije, naravnega vrha, ako ne bi bil Prešeren izrazil v
veliki simbolni pesnitvi Neiztrohnjeno srce (1845) trdne vere v višji
smisel in v živo moč pesniškega in vsakterega umetniškega in kulturnega
ustvarjanja. Bilo je pač ne le naravno, temveč tudi nadvse pomenljivo,
da je nastal prav v slovenskem jeziku tik pred marčno revolucijo ta
pretresljivi in edinstveni spev o individualni in nacionalni nesmrtnosti,
ki jo daje pesniku in njegovemu ljudstvu iz dušnih globin zajeta —
poezija. S tem spevom je pa Prešeren tudi izrazil ponosno zavest, da je
dozorelo kultiviranje slovenske besede, ki ga je pričel pod Čopovim
vodstvom, preko široke sinteze evropskih idej in form v samoraslo, psiho-
loško-resnično, človečansko-svobodoljubno in optimistično-stvarno poe-
zijo njegovega maloštevilnega, a v pravico, svobodo in lepoto verujočega
naroda, ki je tako prispeval tudi nekaj splošni kulturi človeštva.

Резюме

Докладчик старается открыть в наследии величайшего словенского поэта
Франце Прешерна (1800—1849) особенности и даже закономерность, в силу ко-
торых его произведения стали обобщенным выражением поэзии поработленного
и малочисленного словенского народа в годы Австрии при Меттернихе с 1830 по
1848 г., отличаясь в то же время от современного творчества остальных славян-
ских и неславянских народов несмотря на все близкие им идейные и формальные
черты. Автор выводит данные отличия или закономерность из аксиоматической
связи, существующей между литературой такого народа, каким являлся тогда
словенский, и присущей его литературе имманентной тенденцией содействовать
возобладанию литературного языка в социальной и политической жизни в целях
подготовки народа к работе по освобождению. Такая связь сказывается у сло-
венцев уже с началом литературы реформации в XVI в., затем, несмотря на вре-
менное ослабление в XVII в., начинает крепнуть с возникновением литературной
светской поэзии во второй половине XVIII в. и наконец именно в искусстве Пре-
шерна достигает наивысшей действительной самобытности.

Именно этой связью объясняется как преданность Прешерна родному народу,
так и его критическое отношение к действительности вместе с любовью к народ-
ному языку. Здесь надо искать причины, делающие поэта общепонятным, пси-
хологически реальным и человечным в чистейшем смысле слова даже в минуты
наиболее личного лирического излияния. Вся поэзия Прешерна, несмотря на

определенно исповеднический характер, является не только индивидуальной, но и народной, общечеловеческой т. е. романтической и реалистической в одно и то же время. Словенская поэзия периодов до Прешерна не могла расцвести несмотря на пробивающиеся начиная с XVI стол. всходы. Именно поэтому она только в стихах Прешерна приобрела впервые характер широкого и глубокого художественного синтеза.

Докладчик привлекает в доказательство этих особенностей прежде всего любовную лирику Прешерна, начиная с ее первого классического варианта т. е. перепевов элегического мотива «неожиданной поздней любви» римской лирики и апофеоза этически идеальной, но эротически безжалостной Лауры в духе романтической идеализованной эротики. Дальнейшее развитие и возвышение эротического чувства в «Сонетном венке» 1834 г. приводит к попытке выяснить, почему и каким образом поэт начал воспевать чистую преданную любовь в качестве этического разрешающего и художественного творческого момента. Только его идеальное выражение в состоянии смирить вихрь инстинктов и страстей в душе поэта, возвышая его творчество до степени столь магического искусства, что никто не может сопротивляться очарованию красоты и истинности его песни. Личная исповедь превращается таким образом в национальную и общечеловеческую творческую мощь, объединяющую поэта с его народом в неразрывное целое.

Следующим за этим синтезом эротического и орфеевского понимания художественного творчества шагом является «повесть в стихах» «Крещение на Савице» (1836 г.). Личные причины и побуждения в связи с войной, объявленной клерикалами и бюрократами словенской светской поэзии, ведут Прешерна к последнему высочайшему возвеличению эротики. Теперь она заставляет поэта видеть в любви не только преходящий индивидуальный, но трансцендентальный и универсальный разрешающий акт. Таким образом Прешерн осуществил в повидимому узких рамках эротической поэзии свой синтез ведущих европейских культурных идеологий, начиная с антики и до своего времени, так что его творчество с тех пор отвечало требованиям дня.

Такое же приблизительно стремление к синтезу различных мировоззрений и взглядов на искусство обнаруживает у Прешерна неразрывно связанное с эротикой лирическое размышление, начиная с элегии «Прощанье с молодостью» (1830) и трагических «Сонетов несчастья» (1834) до преисполненного чувства собственного достоинства (хотя бы и завоеванного в борьбе с внутренним тяжким противоречием), этического и художественного равновесия в монологе «Певцу» (1837 г.).

Здесь начинаются зрелые годы прешерновского психологического и бытового реализма, которому принадлежит последний период творчества. Но и годы «поэтического синтеза» необходимо считать прежде всего выражением как личной участи поэта, так и участи всего словенского народа в годы австрийского Vormärz'a. Тогдашняя светская поэзия, как единственное уцелевшее и вдобавок находившееся в крайней опасности выражение национальной словенской культуры, должна была по условиям времени заявлять столь возможно действительно как можно больше нового и возбуждающего в искусстве, но не смела переходить в наступление. Отсюда вытекает комплексный характер, своеобразная символика и метафорически-аллегорический характер «поэтического синтеза» Прешерна.

Эротическая лирика Прешерна на своем последнем этапе приходит к очеловечению идеальной любви. Женщина является автономной, вполне равноправной с мужчиной половиной живой жизни. С этих пор мужчина и женщина выступают в мире творческого воображения Прешерна как граждане политически еще не осуществленного, но живущего уже в сознании поэта объединения свободных личностей и народов. Такие представления живут у Прешерна и в лирике размышления тех же лет. Всего ярче они выражены в полной автобиографических переживаний и личного выражения балладе о трагике и возвышенности поэтического призвания «Нетленное сердце» (1845 г.). То же можно сказать о «Заздравной песне» (1844 г.), революционном призыве к созданию вселенской индивидуальной и национальной родины нравственно и политически возрожденного человечества.

Перечисленные достижения позволили словенской поэзии стать в годы между обеими буржуазными революциями не ниже уровня мировой литературы, сохранив в то же время некоторые типические особенные свойства. Отсюда затруднения при понимании и оценке ее наиболее самобытных произведений. Критикам и литературоведам, особенно не-словенцам, не хватает критериев и оценок для суждения о путях ее внутреннего развития. Последнее протекало от аксиоматической связи литературного творчества с борьбой за народную свободу до позднейшего синтеза комплексного и метафорического характера в годы любовной поэзии Прешерна, а затем до выявления ее психологического и бытового реализма и гуманизма в последнем периоде творчества Прешерна накануне мартовской революции.

France Tomšič

PODOBA NAJSTAREJŠE PISNE SLOVENŠČINE

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Slovenci so dobili književnost in z njo knjižni jezik šele ob reformacijskem gibanju v 16. stoletju. Iz stoletij pred tem je ohranjenih samo peščica rokopisnih zapiskov, ki kažejo, da so nastali osamljeno, iz trenutne potrebe in brez medsebojne povezave; vsak pisec si je pri zapisovanju teksta pomagal s svojim narečjem, ne da bi bil vedel, ali je pred njim že kdo drug pisal v slovenskem jeziku in kako je ta jezik pisal. Ohranjeni zapiski s svojo grafiko in jezikom res potrjujejo domnevo, da za velik kos tega obdobja ne moremo govoriti o tradicionalnem pisnem jeziku, torej da v tistem času ni bilo pisne slovenščine. Vendar te sodbe ne moremo razširiti na vse obdobje rokopisnih zapisov; prav bi bilo pogledati, kako je bilo s pisnim jezikom v tistih stoletjih, ko se slovenščina prvič pojavi zapisana v strnjem besedilu, t. j. pred letom 1000. Pogledati je treba, kaj nam o tem lahko povedo brižinski spomeniki. Kakor hitro pa stopimo na to področje, vstane pred nami vrsta vprašanj: ali so ti spomeniki slovenski ali starocerkvenoslovanski, ali je kaka zveza med njimi in med starocerkvenim slovstvom na Moravskem in v Panoniji in, koder so enaka ali sorodna mesta, od kod prihaja vpliv, ali s starocerkvenoslovanske strani ali s slovenske. In kakor hitro bi se nam posrečilo dokazati, da so ti spomeniki napisani v zgodnji slovenščini, je treba odgovoriti na vprašanje, ali so to samo osamljeni slučajni zapiski ali pa prepisi iz starejših predlog, ki so se izgubile, torej ali smemo računati s tem, da so bili pred nam znanimi spomeniki tudi še drugi, ki so se glede pisave in jezika ravnali po še starejših zapiskih, in bi imeli potemtakem pred sabo pisni jezik, ki se opira na neko, čeprav najbrž ne posebno veliko tradicijo. Prav ob koncu pa je treba še odločiti, kakšna je ta slovenščina in ali se v nji kažejo sledovi katerega slovenskih narečij.

Brižinski spomeniki so postali kmalu potem, ko so bili odkriti, predmet živahnega obravnavanja v slavističnem svetu (gl. J. Stanislav, Byz.-

slav. IV, 1932, 303 ss.). Razumljivo je, da je slaviste v prvi vrsti zanimalo, v kakšnem razmerju so do cerkvenoslovanskega slovstva. Sistematičnemu proučevanju stare cerkvene slovanščine od Miklošiča dalje in premajhnemu poznavanju zgodovinskega razvoja slovenskega jezika je treba pripisovati okoliščino, da so raziskovalci tako rekoč že a priori videli v jeziku brižinskih spomenikov staro cerkveno slovanščino in se s posebno vneto prizadevali, da bi našli v jeziku teh spomenikov kar se da dosti takih faktov, ki bi podpirali njihovo teorijo. Zato so brižinske spomenike prišteli kar med starocerkvenoslovanske spomenike ali pa so sicer priznali, da so napisani v slovenščini, da pa ta slovenščina razodeva močan vpliv stare cerkvene slovanščine, češ da se je nemško-latinska duhovščina v Panoniji in Karantaniji, potem ko je videla uspehe Konstantina in Metoda, tudi sama lotila slovstvenega dela (Jagić). Brez dvoma kažejo ti najstarejši slovenski spomeniki, da so stiki med njimi in stesl. slovstvom v resnici bili. Nespametno bi bilo zapirati oči pred tem dejstvom, vendar je treba dognati obseg takšnega medsebojnega vplivanja in priznati, da je bilo ob stesl. slovstvenem delu, kakor se je razvijalo v Panoniji in na Moravskem, ali pa že pred njim med Slovenci v Karantaniji in Panoniji vendarle živo neko slovstveno delovanje v slovenskem jeziku, seveda veliko skromnejše in manj sistematično in bogato, ker je pač nastajalo v drugačnih okoliščinah in iz drobnih potreb v vsakdanjem dušnem pastirstvu brez daljnosežnih perspektiv in trdnega načrta. Tuja duhovščina, ki je delovala med Slovenci, je prav gotovo morala poskrbeti, da so se zapisali prevodi najpotrebnejših molitvenih obrazcev, ki jih je po tedanji cerkveni praksi morala z ljudmi moliti v ljudskem, torej za večino duhovščine tujem jeziku. Prim., kar je o tem pisal Ivan Grafenauer, Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nad⁸ ispovêdajôštím⁸ sê (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 13, 1936). Ti zapiski so se potem prepisovali, prevodi različnih nemških ali latinskih obrazcev so se med seboj lahko tudi križali in so tako ob tujih vzorcih nastajale domače variante. V neki stadij takega dogajanja sodijo brižinski spomeniki, kakor so se nam ohranili v zapisu iz časa okoli leta 1000.

Med duhovščino, ki je v 9. in 10. stoletju delovala na slovenskem ozemlju, res ni bilo ljudi, ki bi se po izobrazbi, zmožnostih in vnemi mogli meriti s Konstantinom ali Metodom. Zdi se pa vendarle, da se tista na videz mala mera njihovega delovanja ne ceni pravilno. Večina pomembnejših slavistov, ki so se ukvarjali z brižinskimi spomeniki, se je

namreč postavila izrečno ali molče na stališče, da bi nihče, ki ni bil iz Konstantinove literarne šole, ne bil kos nekaterim težjim formulacijam v brižinskih spomenikih. Za ilustracijo, da so znali rešiti tudi kak težji problem, omenjam tukaj zanimivo prošnjo v očenašu *pridi bogastvu tvoje*, kakor je zapisana v rateškem (celovškem) rokopisu iz 14. stoletja. Ta molitev sodi po svojem jeziku, kakor je dokazal Iv. Grafenauer, Počlavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva (ČJKZ 8, 1931, 73 ss.), v najzgodnejše čase pokristjanjevanja Slovencev. Za lat. *regnum*, stvn. *rihhi* stoji tu beseda *bogastvo*. Grafenauer razlaga (o. c., 85), da ne gre za pomotni prevod stvn. besede, ampak za pomensko pripravno substitucijo, ki je bila mogoča tudi v tedanji nemščini. Vendar se mi zdi, da se za to besedo skriva več kot samo takšna substitucija. Protestantski pisci v 16. stoletju poznajo namreč *bogastvo* v pomenu božanstvo, prim. *vezhna muzh inu Bogastvu* Rim. 1. 20 Dalm. (*θεὸς καὶ θεῖος*, sila i božstvo Chr.). Ta beseda je v svojem pomenu utegnila biti zelo blizu pojmu »božje kraljestvo«, saj beremo nekaj takega še pri Trubarju, Kat. 1574, 90: *Hotel tu greshnu Zhlouestuu kfuimu fuetimu Bogastuu Vkupe spet perdrushiti*. Ko so očenaš prvič prevedli, besede kraljestvo Slovenci še niso imeli, ker jim je kralj pomenil samo Karla Velikega, beseda cesar pa pri karantanskih Slovencih v tistih časih mogoče res še ni bila v navadi, kakor meni Grafenauer, če pa so jo poznali, jih je utegnil odbijati preveč posvečni pomen besede cesarstvo. Pomagali so si zato z izrazom *bogastvo* = božje kraljestvo. Na podoben primer naletimo tudi v B I 34—35: *primête věčnê veselje i věčni život, eže vi jest ugotovleno iz věka v věk*. Gre za citat iz evangelija Mt 25. 34 (*possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*). Za *regnum* beremo na tem mestu v stesl. evangelijih *cêsarstvoje*, *cêsarstvo*. V B I se besedilo ne ujema s stesl. prevodom, avtor je za *regnum* ali *rihhi*, če je imel pred seboj stvn. predlogo, postavil parafrazo: večno veselje in večno življenje.

Pravkar omenjeno mesto Mt 25. 34 pa je tudi sicer zanimivo, ker dobro kaže, da avtor B I ni imel pred očmi ali v spominu stesl. besedila, kakor bi pričakovali, če bi bil vpliv stesl. slovstva na brižinske spomenike v resnici tolikšen, kakor nekateri domnevajo. Že sam začetek: *pridête otca mēga izvoľeni*, se loči tako od stesl. prevoda kakor od Vulgate (*pridête blagosloveni otca moego Zogr.*, venite benedicti Patris mei). Nobeden od stesl. spomenikov nima na tem mestu istega glagola kakor B I. Stesl. evangeliji imajo *naslêduite*, vendar se že v Supr., kjer se to mesto štirikrat ponovi, bere *primête*, torej tako kakor v B I, in

podobno tudi v Šestodnevu Janeza eksarha *préimête*. Vondrák (Fris. pam. 11), dodaje še, da je v trnovskem evangeliju Mt 19. 29 namesto *nasléditъ*, kakor je zapisano v stesl. evangelijih, *priimetiъ*, Mk 10. 17 namesto *naslédъstvoujо* pa *priimо*. Ker ima Vulgata *possidete*, sklepa Vondrák, da je B I pod očitnim vplivom stesl. tekstov. Šibka točka tega dokazovanja je v tem, da imajo najstarejši stesl. teksti — in samo ti bi prišli v danem primeru v poštev — *nasléduite*; k že omenjenim primerom lahko dodamo še Cloz 117: *ni obidъlivi cêsarъstvie božie naslédъstvoujоtъ*. Supraselski zbornik in Šestodnev sta z vzhodnobolgarskega ozemlja, trnovski evangelij pa je mlajši prepis. S. Pirchegger (Untersuchungen über die asl. Freisinger Denkmäler, 1931, 126 ss.) je odkril v tekstu rimskega brevirja naš citat v obliki: *venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi*. Brižinsko *primête* je torej iz te variante, in prav iz te variante je tudi relativni odvisnik v brižinskem tekstu, saj imajo tako Vulgata kakor tudi grški original in stesl. prevod deležniško konstrukcijo. V skladu s prostim navajanjem biblijskega besedila v B I je tudi konec stavka: *iz vêka v vêk*. Stesl. *otъ szloženija vssego mira* v evangelijih in Supr 508, 6, *otъ načęla miru* Supr 123. 19, *prêdъ szloženijemъ mira* Supr 446. 30 in *prêžde načętka miru* Šestodnev I 22 se ujemajo z grškim izvirnikom *ἀπὸ καταβολῆς κόσμου* (a constitutione mundi). Misel, ki je izražena v Mt 25. 34, je govorniško uporabljena tudi v B II 61—66: *dožda ni tamoje vsedli v cêsarstvo svoje, eže jest ugotooleno iskoni dokoni izvoolenikom božijem*. Značilno je, da stoji tukaj namesto parafraze v B I samostalniki *cêsarstvo*. Ali je v tem videti sled stare cerkvene slovanščine, je težko reči; upira se temu okoliščina, da se drugi del stavka presenetljivo ujema z besedilom v B I, in sicer ravno v tistih stvareh, s katerimi je izkazana samostojnost B I v primeri s stesl. tekstom (*izvoolenikom, iskoni dokoni* = *iz vêka v vêk*). Verjetnejša bo zato domneva, da je bil brižinski spovedni nagovor zapisan na drugem ozemlju kakor B I (v Panoniji), tam pa je bila beseda *cêsarstvo* najbrž znana. To potrjuje tudi formulacija *iskoni dokoni*, ki je pomensko istovetna z *iz vêka v vêk*. Obe mesti torej, citat v B I in njega uporaba v B II, izvirata iz skupne predloge, razlika med njima je le v besednem zakladu, ki je bil v nekih stvareh lahko drugačen v Karantaniji in drugačen v Panoniji. Poudariti pa velja posebno, da ta predloga ni bila starocerkvenoslavenska.

Na prav isto misel, ki smo jo našli v B I in II, naletimo tudi v Klimentovi homiliji Poučenije na pamêť apostola ili moččenika (tekst pri

Vondráku, Fris. pam. 62—65), le da tukaj v obliki pesniške parafraze: *da vrnidemz radujušče sja vz beskončnuju radostz, vz besmrtni životz, vz neizdrečenuju krasotu*. To mesto, ki je bliže B I kakor B II, je hkrati dober primer za pesniško navdahnjeni govorniški slog Klimentove homilije v primeri s stvarnim, prozaičnim slogom brižinske homilije.

Mogoče je, da imamo opraviti s prosto uporabo evangelijskega citata tudi v B III 72—73: *uchrani me ot vsega zla, če smemo to mesto primerjati z Ju 17. 15: nč da szbljudeši je ot nepriézni*. Če se ne menimo posebej za razliko med *szbljusti* in *(u)chraniti* (o tem gl. Jagić, Ap II 112), kaže primerjava zanimivo razmerje med brižinskim *zla* in stesl. *nepriézni* za g. *ἐκ τοῦ παντός* in lat. a malo. Stesl. prevod kaže na pomen »da bi jih varoval hudiča« (gl. Jagić, Ent. 369), brižinski tekst pa na »da bi jih varoval hudega« (tako se glasi tudi moderni slovenski prevod).

Na Mt 16.27 se naslanja B III 56—59: *igdaže prideš sđdit žvīm i mrtvīm, komuždo po svēm dělē*, prim. Mar.: *priiti bo imatz synz člověčsky ... i togda vzzdastz komuždo po dělomz svojimz*. Poglavitna razlika med brižinskim in stesl. besedilom je v tem, da se v B III *supin sđdit* neposredno veže z dostavkom: vsakomur po njegovem delu, in da ta dostavek ni povedan s samostojnim stavkom kakor v evangeliju. Prim. k temu še Klimentovo pohvalo sv. Dimitriju: *vz onžze denz hoštetz priiti sđiti žvōymz i mrtvōymz ... vzzdati komuždo protivu dělz* (Nah-tigal, Euch. II 186) in Pavlinovo latinsko veroizpoved: in eadem iterum venturus est iudicare vivos et mortuos et ... redditurus unicuique secundum opera sua (Grafenauer, Kar. kat. 105—106). Očitno je, da se brižinska spoved opira na stvn. besedilo: ... zerteilen ubir lebentige und ubir tôten, einemo iegeslichen menschen alnâch sinen werchen (Vondrák, Studie 31—32), in da ne smemo računati z vplivom stesl. evangelijev. Samo mimogrede bi opozoril na zanimivo, najbrž čisto slučajno paralelo med tem odstavkom v B III in obedno molitvijo v Euch 17 a 18—22: v obeh je namreč izražena misel, da bi brez sramu stali na poslednji sodbi, ko bo vsakdo poplačan po svojih delih (*da bim nesramen i nestidan ... prêd tvoijma očima stojal, igdaže prideš sđdit ...: da obreštemz se prêdz tobojz ugoždše i ne stydęšte se, egda vzzdaeši komuždo protivu dělomz ego*); Frček, Euch. sin. 686, za to mesto nima grške predloge.

Kot enega močnejših dokazov za stesl. elemente v brižinskih spomenikih navaja Vondrák (Fris. pam. 16 s., Studie 46 s.) iz B II tisto mesto, ki govori o tako imenovanih delih usmiljenja. Glavne argumente vidi v tem, da se B II ujema z najstarejšimi stesl. evangeliji v rabi gla-

gola *natruti*, medtem ko imajo drugi mlajši spomeniki *napitati*, in brižinskem *pod krovi svoje uveděchq*, kar da se ujema s stesl. teksti in si ni mogoče misliti kot prevod lat. *colligere*. Prvi argument ni prepričevalen, ker se opira na krajevno in časovno heterogene tekste, glede drugega pa je treba reči, da je avtor brižinske homilije čisto dobro razumel pomen latinske besede v tej zvezi in si pomagal z dvema besedama in je tako nazornejši, kakor so stesl. spomeniki. Dodati je k temu treba še to, da se brižinski tekst od evangeljskega v stesl. prevodih loči še po tem, da ima za bolnika besedo *malomogōfa* proti stesl. *bolešta* ali *bolna*, da je dela usmiljenja deloma po svoje razporedil, dodal še dve deli (*bosa obujachq*, *mrzna sǫgrěachq*) in da je mesto, ki govori o obiskovanju jetnikov precej razširil (*v tǫmnicach i v želězněch vožich vklepenich posětachq i v imę božje tę utěšachq: kogda že tę viděchomz ... v temnici i pridomz kę tebē*).

Brižinska spovedna pridiga kaže v nekaterih svojih delih sorodnosti z omenjeno Klimentovo homilijo v spomin apostolu ali mučeniku. Vprašati pa se je treba, ali smemo zaradi nekaterih leksikalnih enakosti in enakih stavkov, zaradi vsebinske asociacije s to homilijo in vzhodne bogoslovne miselnosti, ki da je vidna v B II, ta spomenik šteti v stesl. slovstvo in govoriti o slovenski redakciji stesl. homilije. O tem, ali je brižinska spovedna pridiga starocerkvenoslovanska ali pa slovenska, odloča v prvi vrsti in samo jezik, t. j. njegova glasoslovna, morfološka, sintaktična in leksikalna podoba, in glede na to jo lahko, kakor bomo videli, mirne duše prištejemo med slovenske spomenike. Vsebinska in idejna plat je brez dvoma zelo pomembna za literarnozgodovinsko proučevanje spomenika, zlasti še zato, ker kaže, da so vplivi Konstantinove literarne šole zajeli tudi literarna prizadevanja, ki so bila živa med karantanskimi in panonskimi Slovenci.

Ali je bila brižinska spovedna pridiga v svoji najprvotnejši obliki sestavljena v stari cerkveni slovanščini in dobila pozneje v rabi med Slovenci zdaj znano lice ali pa jo je kdo že takoj spočetka priredil v starem slovenskem jeziku in pri tem med drugimi viri uporabil tudi stesl. homilijo, katere sledovi so vidni v Klimentovi homiliji, na to odgovoriti ni tako lahko. Zagovorniki prve možnosti se opirajo kot na najmočnejši dokaz na slog brižinske homilije. Primerjajo jo namreč s I. in III. spomenikom. Ta primerjava ni popolnoma neoporečna, zakaj B I in III sta spovedna obrazca in že zaradi svoje stereotipnosti ne zdržita tekme s pridigo, ki mora biti že po svoji naravi stilno živahnejša in gibč-

nejša. B II bi bilo treba glede sloga primerjati s Klimentovo homilijo. Ta je v resnici napisana v razgibanem, mestoma celo pesniškem slogu in bogato prepletena z evangelijskimi citati, ki so spretno uvrščeni v besedilo, tako da je vsa homilija res mojstrovina in razodeva grško izobraženega avtorja, ki mu je na voljo po grških vzorih izlikana lepa stara cerkvena slovanščina Konstantinove literarne šole. Za zgled vzemimo samo umetno zgrajeno periodo: *čto jestъ mръzъčeje tacêchъ dëlъ vъ človêcêchъ, imiže na sja gnêva božija privlačimъ. nъ da sьvêršimъ obêtovanija naša jaže kъ gospodu bogu našemu, ljubljashče jeho vsemъ sьrdcemъ svoimъ i vseju myslju i vseju krêpostiju i bližnjago svojego jako samъ sja, bratoljubijemъ prosvêtjašče sja, straninoljubijemъ procvetušče, da vьnidemъ radujušče sja vъ beskončennuju radostъ, vъ bьsmьrtьnyj životъ, vъ neizdrečennuju krasotu, jejaže želaja blaženyj sь mučënikъ Hristovъ (imja rekъ) podvignu sja žitiya sego slasti poprati, bogatstvo tëlêjemo sušče i vremenъno vьzuenavidê i krasotu tëlësnuju popravъ, razdaja imênije svoje niščimъ i podvignu sja vъ vêčnъ žilišča, Hristova glasa sь radostiju poslušaja, jakože reče, prizypaja ny kъ sebê* (za tem še navaja Lk 12. 4 in Mt 16. 26). Pripovedovanje v B II je v primeri s tem zelo preprosto in umerjeno, stavki so kratki in pregledni. Prav dobro se vidi, da je avtorju le za logično dokazovanje o potrebi spovedi in pokore, da pa ne zna ali celo noče tega zavijati v čustveno grško-starocerkvenoslovansko krasnorečje. Če Klimentovo homilijo s te strani primerjamo s spovednimi obrazci v sinajskem evhologiju, tudi ne dobimo dosti drugačnega razmerja, kakor če primerjamo brižinsko homilijo s spovednim obrazcem v B I in III. Smemo reči, da slog, če upoštevamo navedene okoliščine, ni takšen, da bi že zaradi njega izvirnik B II nekoč moral biti starocerkvenoslovanski.

Kliment in neznani avtor B II sta uporabila neki skupen vir; po Jagiću (JA 27, 395—412) je bil ta vir lahko slovanski, lahko pa tudi ne. Zdi se mi, da se da ravno iz B II dokazati, da je bil ta skupni vir slovanski. Med satanovimi deli našteva namreč Kliment tudi: *idoložrtvija, bratonenavidênija, klevety, kljatooprestuplenije*. Prav ta dela omenja tudi B II, vendar njegovemu avtorju po grškem vzorcu narejene stesl. glagolniške zloženke niso bile všeč in jih je rajši razvezal v stavke: *eže trêbq tvorim, brata oklevetam* (strnil je tukaj dva greha), ali pa je segel celo po obširnejšem opisu: *eže roti, kojichže ne pasem, nu ję prêstq pam*. Na ta način je pri brižinskem naštevanju grehov nastala formulacija, v kateri so nekateri zaradi številnih *eže* videli grško konstrukcijo s čle-

nom *ѣ* (Jagić, Vondrák, Grivec). Prva dva nista o tem povedala nič natančnejšega, Fr. Grivec pa se je s tem dvakrat ukvarjal (SR II 1949, 131 s., SR VIII 1955, 171 ss.). Zanj je to mesto »v svoji celoti popolnoma edinstveno v vsej stari csl. književnosti, edinstveno tako po literarni stilni kakor tudi po izredni slovniški obliki« (SR VIII, 174). Zdi se mi, da sloni ta trditev na napačnih premisah. Fr. Grivec se sklicuje na razpravo J. Kurza, K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnině (Byz.-slav. 7, 8, zlasti na 8, 280—285), reči pa moram, da Kurzova dognanja ne potrjujejo Grivčevega dokazovanja. Pri prvem primeru *eže trěbъ tvorim* bi imeli po njegovi interpretaciji člen pred stavkom. Da je stavek s členom kot celota substantiviziran, je v stari cerkveni slovanščini, čeprav zelo redko, mogoče, vendar samo pri citatih (Kurz navaja Lk 22. 37, Mt 19. 18, Supr 477. 12, 13, ŽK 14). V našem primeru ne gre za citiranje, ampak za navaden pripovedni stavek, ki ga sintaktično ni mogoče substantivizirati; isto velja za *bratra oklevetam* (veznik *eže* je tukaj izpuščen). Obakrat imamo navaden objektivni odvisnik in prvi med njima se začenja z veznikom *eže* = da. Člen tukaj ne bi bil mogoč, tudi če bi imeli na tem mestu prvotno obliko, t. j. glagolnik, kakor beremo v Klimentovi homiliji. Pač pa najdemo pristno grško konstrukcijo s členom v Klimentovi homiliji pri zadnjem od naštetih satanovih del: *ježe kljati sja božimъ imenemъ*, grščina bi imela na tem mestu člen *ѣ* in infinitiv (takšna konstrukcija je v homiliji tudi res ohranjena). Takšni primeri v stari cerkveni slovanščini tudi sicer niso ravno redki (gl. Kurz, o. c., 281, 2 a). Težava pa je sedaj z naslednjimi petimi *eže*. Člen *eže* se namreč v stsl. spomenikih nikdar ne veže s samim samostalnikom (drugače je pri prepozicionalnih zvezah), posebno pa še ne pri naštevanju. Grivec sam priznava, da takšne rabe iz stare cerkvene slovanščine ne pozna. Malo nenavadno bi bilo, da se konstrukcija, ki je stsl. jeziku neznana, naenkrat pojavi v tako obilni meri v tekstu, za katerega je zelo sporno, ali je sploh starocerkvenoslovanski, in prav tako nenavadno bi bilo, če bi s takšnim dvomljivim argumentom delali tako daljnosežne sklepe in z njim dokazovali, da je B II stsl. spomenik.

To mesto se da preprosteje razložiti. Klimentova homilija — v nji je po mojem mnenju popolneje vidna tista predloga, ki je bila vir Klimentu in tudi avtorju B II — našteva nič manj kakor 24 satanovih del. Avtor brižinske homilije je predlogo samostojno uporabil. Za B II se zdi, da je tekst neposredno pred tem mestom okrnjen, ker ne vemo, kam meri

opomin: *potomu ostanêm sih mrzkich děl, eže sôt děla sotonina* (zato opustimo ta mrzka dela, ker so satanova dela). Vzročni odvisnik v B II nima tiste vloge, kakor jo ima v Klimentovi homiliji napovedni stavek: *si že sutъ děla sotonina*. V B II manjka pred tem tisti del, ki na splošno govori o »mrzkih delih« in ki je podrobneje izpeljan v Klimentovi homiliji (*têmъže ne lъstimъ sobe, bratije, ni jako besmъrti mъnimъ sja, ni vъdaimъ sja pochotъmъ žitiiskyimъ*). Za to vrzeljo pride v B II opomin, naj takšna dela opustimo, ker so satanova dela. Tukaj je že vidna drugačna koncepcija brižinske homilije: avtor noče naštevati vsega registra pregreh, ampak izbere samo nekatere izmed njih, vsega skupaj sedem. Zato eže na tem pomeni pravzaprav (*bodisi*) *da* in v nadaljnjem pripovedovanju v zvezi s samostalnikom eliptično samo *bodisi, ali*. Po tej razlagi ima *eže* pred samostalniki v resnici poseben stilni in govorniški pomen, le da to ni grška sintaktična posebnost, ki naj bi pričala, da je B II stesl. tekst, ker se temu upira filološka analiza besedila. Lepo pa se da razložiti kot slovenska stilna finesa, ki jo je izzvala ravno okoliščina, da je avtor brižinskega spovednega govora starocerkvenoslovanske, po grškem načinu napravljene glagolnike po slovenskem čutu razvezal v objektivne odvisnike. Mimogrede bi ob tej priložnosti zavrnil še trditev Isačenka (Jazyk a pôvod frizinských pamiatok, 1943), da je *eže* v pomenu *da* slovaška posebnost. Omenil bi samo, da je *ar*, ki je podobnega izvora, v rabi ne samo še danes v prekmurščini, ampak da je bil do 16. stoletja v pomenu *da* razširjen ne samo med kajkavci, ampak ga akademski rječnik navaja celo za Š. Menčetića (Rječnik hrv. ili srp. jezika I, 103—104). Iz tega je videti, da so oblike te vrste v pomenu veznika *da* znane ne samo v slovaščini, ampak da so bile vsaj v starejšem času splošno južnoslovanske.

Stavku *zavistjъ by neprijazninъ vygnan ot slavi božjъ* B II 8—10 ustreza v Klimentovi homiliji *zavistiju dъjavoljeju otluči sja otъ slavy božija*. Medialna oblika *otluči sja* je pomensko šibkejša kakor pasivna *by vygnan*. Pomembnejša je razlika *dъjavoljeju* in *neprijazninъ*. Verjetno je, da je B II to besedo ohranil iz predloge, saj je beseda *neprijaznъ* v pomenu hudič značilna za najstarejšo staro cerkveno slovanščino (Jagić, Ent. 369), in da je pridevnik v Klimentovi homiliji mlajši. V brižinskih spomenikih se rabi ta beseda dvakrat v B II, in sicer obakrat v pridevniški obliki (*zavistjъ neprijazninъ* II 8—9, *neprijaznina [děla]* II 33); B I in III poznata samo besedo *zloděj*. Ta beseda je znana sicer tudi v stari cerkveni slovanščini, vendar nikdar ne pomeni hudiča (zme-

raj ima splošnejši pomen: *κακοῦργος, ἀνοσιουργός, κακοποιός* ipd.). V brižinskih spomenikih pomeni hudiča, kakor tudi še v današnji slovenščini, in je v B I in III tudi edina beseda za ta pojem. V B II je v rabi še *sotona* (*dêla sotonina* II 19). Ta beseda se rabi na istem mestu tudi pri Klimentu in bi utegnila biti iz skupnega vira, avtor B II jo je lahko poznal tudi iz latinščine in stare nemščine in je zato ni spreminjal. Da je bila beseda *sotona* na slovenskem ozemlju sicer razumljiva, da pa ni bila domača, lahko sklepamo iz začetka B III: *jaz se zaglagoŕ zlodêju*; Klimentova homilija ima na tem mestu: *otricjaju sja sotony*. Ali je bila beseda *ne-prijazn* na ozemlju, kjer je nastal B II, živa ljudska beseda, ni gotovo, bila pa je zaradi svojega domačega korena na vsak način razumljiva. Upravičeno pa se da dvomiti, ali je *sə zlodêjem starim* II 74 Ramovš pravilno prevedel: s starim hudičem (Briž. spom. 29). Beseda *zloděj* je tukaj v stesl. pomenu, kakor je to pravilno razumel Kopitar (Gl. Cloz. XXXVIII): *cum malefactore antiquo* (enako Pirchegger, o. c., 98) in tudi Vondrák (Fris. pam. 58): *cum malefico antiquo*. Avtor B II te besede ni zamenjal z drugo, ker je bila s podobnim pomenom Slovincem znana.

Pri dokazovanju, da je v brižinskih spomenikih videti odmev stesl. slovstva, se raziskovalci prav posebno opirajo na B II in vidijo v njem sploh stesl. spomenik. Fr. Grivec, ki zelo natančno proučuje brižinske spomenike — zlasti zanimiva so njegova razpravljanja o idejno-vsebinski plati teh spomenikov —, je mnenja, da je Metod nedvomno rabil v Panoniji in Moravski brižinski spovedni nagovor (SR II, 136). Recimo, da bi se dalo dokazati, da je B II v resnici stesl. delo. Ali ne bi potem pričakovali, da se jezik tega nagovora loči od jezika v obeh očitnih spovedih, ki naj bi bili karantansko-panonskega izvora? Vendar kaže jezikovna analiza, da je jezik v vseh treh spomenikih isti in da je iz vseh treh videti tiste jezikovne posebnosti, ki so značilno slovenske. Govoriti bi bilo mogoče o kakih leksikalnih posebnostih, ki morda odkrivajo vplivanje stesl. besednega zaklada, vendar se tudi te ne dajo popolnoma zanesljivo dokazati. Posebej je še treba naglasiti, naj bodo brižinski spomeniki, posebno še B II, takšnega ali drugačnega izvora, velja za vse, da so se rabili med karantanskimi in panonskimi Slovenci in so postali, če niso bili takšni že od vsega začetka, slovenski in kažejo zato v obliki, v kakršni so bili zapisani, podobo stare, samostojne slovenščine, ki je hkrati tudi najstarejši slovenski pisni jezik.

V času, ko so nastali brižinski spomeniki ali pravzaprav njihovi izvirniki, je slovenščina na poti od alpskoslovanskega dialekta do samo-

stojnega slovanskega jezika dospela do takšne stopnje, da se je v mnogočem že razločno oddaljila od drugih slovanskih jezikov, seveda tudi od makedonščine 9. in 10. stoletja, ki velja za edinega zapisanega reprezentanta slovanskih dialektov tistega časa in ki se ji v obliki stare cerkvene slovanščine običajno pripisuje posebna vloga pri nastajanju brižinskih spomenikov. Bilo pa je seveda v tej prvotni slovenščini še dosti takega, kar so poleg stare cerkvene slovanščine poznali tudi še drugi slovanski jeziki. Zgrešena je zato praksa, ki šteje vse takšne pojave kar za staro-cerkvenoslovanske in jih sploh ne poskuša razložiti iz slovenščine.

Med značilno slovenske pojave v jeziku brižinskih spomenikov sodijo na prvem mestu polglasniki. Zelo vidna razlika je, če primerjamo s staro cerkveno slovanščino, prvič v tem, da jih na absolutnem koncu besede sploh ni več in da so praviloma onemeli v šibkih legah, in drugič v tem, da sta se oba polglasnika izenačila v en sam srednjejezični polglasnik, torej posebnost, ki izvira iz depalatalizacije južnoslovanskega glasovnega sistema (Nahtigal, *Slovanski jeziki*², 1952, 151 ss.) in je značilna za vso slovenščino in srbohrvaščino. Vendar najdemo v vseh treh spomenikih primere, da je polglasnik zapisan v zlogu pred polnim vokalom. Zakaj so ti polglasniki obstali, se da razložiti na več načinov. Najprej so tukaj besede, ki so imele na polglasniku kratki padajoči poudarek, ki je pozneje prešel na prihodnji zlog: *zenebeze* I 27 (sã nebese), *dine* III 39, 41 (dãne), *ki bogu* III 21 (kã bogu), *zegrefil* II 1 (sãgrêšil). Za nekatere druge primere bi bila najprimernejša razlaga, da so bili prepisani iz starejših predlog, ko so se ti polglasniki še izgovarjali. Da je ta domneva pravilna, nas uči dvojna pisava pri isti besedi v istem spomeniku, n. pr. *zla* I 12 (za nekdanje sãla) in *zelom* I 5; *iuiizem* I 4 (za nekdanje i vsẽmъ) in *vzem* I 24, 28, ali pa pri isti besedi v različnih spomenikih, n. pr. *vziniſtue* I 16 in *uzniſtve* III 54. Nesprejemljivo pa je Vondrákovo naziranje (Fris. pam. 34; Studie 49, 56—57), da so ravno ti šibki polglasniki dokaz, da so bili brižinski spomeniki prepisani iz glagolskih virov ali da je B II napisal Nemec po narekovanju iz glagolske predloge (prim. Pirchegger, o. c., 45 ss.). Z glagolskimi izvirniki si je Vondrák poskušal pojasniti posebnosti v brižinskem glasovnem in grafičnem sistemu. Danes, ko je zlasti z Ramovševimi deli prepričevalno pojasnjeno glasovno stanje brižinskih spomenikov, je čudno, da se tudi še v novejši literaturi še zmeraj ponavljajo Vondrákovi nazori o glagolskih predlogah.

Polglasniki se obravnavajo praviloma v vseh treh spomenikih enako. V B II najdemo toliko izjem, da si jih je težko razlagati kot tradicionalne, iz starejšega vira prepisane oblike oziroma kratko kar kot stesl. oblike (Isačenko, Grivec). Gre za tele primere: *ugongenige* II 23, *ozcepaſgenige* II 39, *balouvanige* II 92, gen. sg. f. *bofige* II 10, instr. sg. m. *bofigem* II 72. Povsod imamo tukaj opraviti z nekdanjo skupino *-vj-*, v kateri se je polglasnik napeto izgovarjal. Ob omenjene oblike moramo postaviti še: ak. sg. n. *bofie* II 49, 56, dat. pl. m. *bofiem* II 66, ker jih smemo zaradi grafičnega razmerja *tazie* II 31 : *tigefe* II 41 razumeti samo kot grafične variante oblik z *-ige-* in jim pridružiti še oblike iz drugih dveh spomenikov: *bofiem* I 4, 5 (dvakrat), 6, *ouezelie* I 34 in *pomiflenie* III 63 (B I pozna *g* v funkciji *j* samo za zaznamovanje *ń*: *pomngu* I 13, *pongefe* I 12, B III pa razen *Vlichogeden* III 35 piše *j* zmeraj kot *i*). Dalje moramo upoštevati še oblike: *bofima* II 27, 75, 86 (*božbjima), *bofiš* III 15, 16 (*božbjichš), *Vlichopiti* III 36 (*-bji), *lichodiani* III 37 (*-dējanbji), in končno še: *izbouediu* II 106 (*ispovēdbjō), *ftraftiu* II 108 (*strastbjō), *zio* II 87 (*sbjō), *zi* I 12 (*sbjā), *moki* III 19 (stesl. moštjb). Pri interpretaciji vseh teh primerov je treba imeti pred očmi razvoj napetih polglasnikov v južnoslovanskih jezikih, ki je podan v svoji končni fazi z rezultatom kakor: slov. instr. sg. *kostjō* in gen. pl. *kostī* ter sh. *kōšču* in *kōstī*. Napeti polglasniki so bili v izgovoru krepkejši kakor nenapeti in so se zato obdržali tudi preko časa, ko so nenapeti polglasniki že onemeli. Vendar niso bili enaki v vsakem položaju. Če je za *-vj-* stal *i* ali *o*, se je iz *-vji-*, *-vjo-* že zgodaj razvilo *-iji-* in se je že v brižinskih spomenikih skrčilo v *-i-*. Pred drugimi palatalnimi vokali (*e*, *q*) so bili napeti polglasniki sicer šibkejši, vendar pa so bili še toliko močni, da so sprva še obstali, torej *balovanije*, *božije*. Ti polglasniki so še nadalje slabeli in so pozneje, po dobi brižinskih spomenikov, onemeli. Najslabši je bil položaj napetih polglasnikov pred velarnimi vokali (*a*, *q*, *u*). Ti vokali so nanje toliko vplivali, da se je njih napetost znatno reducirala, tako da so se praktično že zgodaj izenačili z nenapetimi polglasniki in hkrati z njimi onemeli. Če gledamo torej na usodo napetih polglasnikov s stališča zgodovinskega razvoja, vidimo lahko v zapisih brižinskih spomenikov, in to vseh treh, zvesto podano stanje v slovenščini tistih stoletij in smemo izključiti vpliv stare cerkvene slovanščine.

Druga slovenska značilnost v jeziku brižinskih spomenikov je *i* za nekdanji *y*, in to v času, ko je *y* v stesl. spomenikih še v neomejeni

veljavi. Ta pojav se ujema s strnitvijo starih *z* in *z* v slovenski *a* in je nastal iz enakih pobud. V grafiki B-I in III ni nobenega sledu za nekdanjim *y*, v B II pa je *y* petkrat zapisan kot *ui* in enkrat kot *u* (*imugi* II 5 je treba z Jagićem, JA 18, 600, brati enako kot *imoki* II 6): *bui* II 8, *buiti* II 42, *mui* II 32, 41, 104, *muzlite* II 84. Namesto *y* se v tem spomeniku 28-krat piše *i*. Ne bi bilo prav gledati v tem stesl. vpliv, ne samo zato, ker se tudi sicer ne da v glasovju dokazati ta vpliv, ampak tudi zato, ker navedeni primeri razodevajo neko zakonitost: *y* se je obdržal preko svojega časa, ker ga je podpirala artikulacija sosednjega labialnega zapornika (Ramovš, *Kratka zgodovina slov. jezika* I, 1936, 38). V danih primerih *y* ni arhaični preostanek iz nekdanjega jezika, ampak kaže na zanimivo razvojno stopnjo v govoru pisca predloge za B II; v tem govoru sta se *i* in *y* sicer že izenačila, v posebnih artikulacijskih zvezah pa je bil *y* tisti čas še ohranjen.

Nazalna vokala *e*, *q* se pišeta v brižinskih spomenikih z *o* ali *u* in *e*, le v 5 primerih se iz pisave še vidi nazalni element: *poronfo* I 29, *malo mogoncka* II 48, *funt* II 19, *vuerun* II 105 in *vuenfih* I 23. V vseh primerih, razen v enem, je zapisani *n* lahko znak za konzonant *n*, ki se je razvil kot prehodni glas za *e* ali *q* pred dentalnim zapornikom (Ramovš, *Hist. gram.* II, 106) in zato ne more dosti pričati o kvaliteti vokala pred sabo. Če sta bila *e*, *q* še nazalna vokala, je morala biti njuna nazalna izreka že tako rahla, da je tujec po navadi ni več slišal. Za brižinske spomenike je značilno pešanje nazalne izreke, ki je moralo biti že precej močno, in ojevska vokalna barva slovenskega refleksa za *q*. Pisava z *u* ali *o* za nekdanji *q* gre na račun nemške substitucije ter nima zveze z *u < q*, ki se pojavlja že v nekaterih stesl. spomenikih, kakor je to domneval Vondrák in z neko previdnostjo dopuščal Jagić. Slovenski *o < q* se je po barvi in kvantiteti moral ločiti od etimološkega *o*; to se vidi po tem, da se v brižinskih spomenikih za etim. *o* piše vedno samo *o*.

Izrazito slovenska sta *f* in *j* za nekdanje *tj*, *kt*, *dj* (stesl. *št*, *žd*), ki se dosledno pišeta z znaki za *k* in *j* v vseh treh spomenikih. O tem gl. Ramovš, *Hist. gram.* II, 262 s.

Kontrakcija vokalov v stari cerkveni slovanščini sicer ni neznana, vendar celo v tistih kategorijah besed, ki jo poznajo, ni nikjer tako dosledna kakor v brižinskih spomenikih. Novost v naših spomenikih je v tem, da se pojavlja pri takšnih besedah, ki se v stari cerkveni slovanščini nikdar ne kontrahirajo, namreč pri svojilnih zaimkih *moj*, *tvój*, *svoj*. Slovenščina je pozneje to kontrakcijo dosledno izpeljala, v brižin-

skih spomenikih se vidi šele prva faza tega procesa. Kontrahirajo se namreč samo zlogi *-oja-*, *-oje-*, *-ojq-*, ne zajame pa kontrakcija še *-oji-*, *-oje-*. Kontrahirane oblike so v spomenikih zastopane precej neenotno; največ jih je v B I (10), v B III samo ena, v B II pa nobena. Slika postane nekoliko jasnejša, če kontrahirane oblike primerjamo z nekontrahiranimi, a kontrakcije zmožnimi oblikami. Takih nekontrahiranih oblik je največ v B III (7), v B I sta 2, v B II pa ena sama (*svoje* II 63). Da bi nekontrahirane oblike v B II izpričevale stesl. tradicijo, kakor trdi Isačenko, ne more veljati, ker B II glede tega dejansko sploh ne prihaja v poštev, prej bi smeli kaj takega prisoditi oblikam v B III. Vendar tudi tam ni potrebno, ker so se ob kontrahiranih oblikah zmeraj sproti lahko obnavljale nekontrahirane tako zaradi nom. sg. m. *moj*, *tvoj*, *svoj* in zaradi sklonov z *-oji-* in *-oje-*, v katerih tedaj sploh še ni bilo kontrakcije. V zloženi pridevniški sklanjatvi je bila kontrakcija izpeljana v vseh sklonih, ker so bili v končnicah povsod taki zlogi, ki so se dali kontrahirati (*-oje-*, *-êje-*, *-iji-*), in tako ne beremo v brižinskih spomenikih niti ene nekontrahirane oblike. Glagol *stojati* pa nasprotno kaže oboje oblike: *stati* II 71, 87, *dostalo* I 16: *stojal* III 56. To stanje potrjuje, kar smo rekli o nekontrahiranih in kontrahiranih oblikah pri svojilnih zaimkih, ker je pri tem glagolu mogoče računati z oblikami sedanjika, ki je podpiral nekontrahirane oblike.

Pravkar omenjena pridevniška zložena sklanjatev se močno loči od starocerkvenoslovanske. Slovenščina je podobno kakor drugi slovanski jeziki v tej sklanjatvi kmalu prišla pod vpliv pronominalne sklanjatve, in sicer so se končnice *-ajego*, *-ujemu* zaradi *mojega*, *mojemu* spremenile v *-ojego*, *-ojemu* in potem dalje v *-êgo*, *-êmu*, in to v vseh treh spomenikih, tako da ni najti niti ene oblike, ki bi spominjala na staro cerkveno slovanščino. Prim. *nepravdnêga* III 29, *danêšnêga* III 41, *svêtêmu* I 3, *vrhnêmu* II 60, *vsemogôfêmu* III 25. Stara končnica *-go* je še krepko ohranjena; zgledov zanjo je več pri zaimkih, ker sta pri pridevniki zapisana samo dva genitiva (gl. gori): *jego* II 95, III 2, 3, *egože* II 68, *togo* III 39, 41, *vsego* III 42. Zanimivo je, da ni *-go* nobenkrat zapisano v B I (*jega* I 20, *mnogoga* I 19, *inoga* I 19, *takoga* I 25) in da pozna B III obojne oblike: *jega* III 6, 11, za B II pa je vsega skupaj izpričan en sam gen. sg. (*egože*). Za jezik brižinskih spomenikov bi smeli reči, da so oblike z *-ga* vzete iz živega govora in da so bile te oblike edine v rabi na ozemlju, kjer je bil napisan B I, za B III so bile starejše oblike najbrž vzete iz predloge. Veljalo bi zanje to, kar velja za dvojnice v samostalniški

sklanjatvi (ak. pl. *věki* II 2, 6, *oběti* II 38, *grěchi* II, 111: *grěchę* III 27, *rabę* II 110, *grěšnikę* III 69; gen. pl. *grěch* I 8, 22; *sęl* III 15, *močęnik* III 16, *zakonnik* III 17: *grěchow* I 10, 11; II 113; III 21, 47).

Že v stari cerkveni slovanščini začnejo deležniki v neatributivni rabi izgubljati sklanjatev in prehajati med prislove (Vondrák, Aksl. Grammatik³ 1912, 608). V stari cerkveni slovanščini prevzame vlogo glagolskega prislova nom. pl. m. Neflektirane deležnike poznajo vsi slovanški jeziki; v srbohrvaščini, bolgarščini, makedonščini in ruščini ima sedanjiški prislovni deležnik obliko nom. sg. f. (sh. *noseći*, bg. *nosešti*, mak. *nosejki*, r. *nesuči*) in mogoče je tudi slovensko *noseč* nastalo iz iste oblike (gl. Tomšič, Poglavje iz slovenske historične sintakse, SR VIII, 1955, 56 ss.). Primerjava med paralelnima mestoma v Klimentovi homiliji in B II kaže, da stoji prvi tekst na stališču stosl. rabe prislovnega deležnika, drugi pa očitno razodeva slovensko sintakso, prim. *starosti ne prijemljušče, ni slzъna tѣla imušče*, Klim hom.: *starosti ne prijemlŏti, nikoliže pečali ne imŏfi, ni slzna tѣlese imŏfi* B II 3—6.

V Ent. 279—280 je Jagić opozoril na to, da je za staro cerkveno slovanščino značilen adnominalni dativ namesto genitiva (*отъпущеніе грѣхомъ*), da pa v brižinskih spomenikih ni niti enega takega primera. Prim. *отпустѣкъ моихъ грѣховъ* I 10, *бали тѣлесъ нашихъ і спасителъ душъ нашихъ* II 90—91. Tudi ta sintaktična posebnost priča glede brižinskih spomenikov za slovenščino proti stari cerkveni slovanščini.

Če strnemo ugotovitve o glasoslovnih, morfoloških in sintaktičnih posebnostih v jeziku brižinskih spomenikov, moramo reči, da vse potrjujejo tezo o tem, da so brižinski spomeniki napisani v slovenskem jeziku, da pa je ta jezik v svoji slovniški zgradbi tu in tam neenoten. Glede slovenskih vplivov na stosl. prevod staronemške svetoemmeramske spovedne molitve v sinajskem evhologiju moramo reči, da so omejeni samo na nekaj leksikalnih posebnosti, ki jih je slovanski prireditelj te molitve lahko poznal iz slovenskih spovednih obrazcev, ki so bili v navadi med Slovenci v Panoniji, pa bodisi da je obrazce poznal samo ustno ali pa iz kakega zapiska. Analiza besednega zaklada v brižinskih spomenikih bi bila stvar sistematičnega študija, bil bi pa ta študij zelo težaven, ker ni na razpolago slovenskega zgodovinskega besednega materiala.

Na vprašanje, ali so brižinski spomeniki napisani v narečju, je treba negativno odgovoriti. Narečja so tedaj brez dvoma gotovo že bila, saj so nastajala hkrati z individualizacijo slovenskega jezika, niso pa bila še

toliko izrazita in gradivo, ki ga spomeniki nudijo, tudi ne toliko obilno, da bi v brižinski slovenščini bilo mogoče razbrati značilnosti katerega od slovenskih narečij.

Kratice: B I, II, III = I., II., III. brižinski spomenik. — ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. — SR = Slavistična revija. — Dalm. = Jurij Dalmatin, Biblija, 1584.

Резюме

Настоящий очерк представляет попытку доказать, что словенцы располагали в IX—X стол. некоторой хотя бы скромной литературой на раннем словенском языке. Единственным дошедшим до нас памятником этого периода являются Фрейзингенские отрывки: язык их доказывает, что они представляют не первоначальный подлинник, но только список с древнейших образцов. Автор не разделяет тех, довольно широко представленных в славистике взглядов, по которым наш памятник относится к древнецсл. литературе. Язык Фрейзингенских отрывков представляет, по мнению автора, столько своеобразных словенских особенностей, что приходится считать памятник чисто словенским текстом, но никак не словенской редакцией цслв. текста. Обращение к исповедникам (II Фрейзингенский отрывок) несомненно несколько сходно с дрцсл. словом Климента в честь апостола или мученика. Климент и автор фрейзингенского обращения к исповедникам восходят к одному общему источнику: он был древнецерковнославянским, как это возможно доказать на основании словенского текста. Но литературное строение и стиль словенского памятника очень отличны от слова Климента. По ссылкам на библию, а также по языку II Фрейзингенский отрывок целиком отвечает первому и третьему.

Вторая часть очерка посвящена характеристике языка Фрейзингенских отрывков на основании их словенских особенностей. Автор останавливается главным образом на полугласных звуках и особенно на судьбе напряженных полугласных. Возражая различным теориям, которые на основании отдельных фактов пытаются доказать дрцсл. характер Фрейзингенских отрывков, автор исходит из требования необходимости комплексного решения подобных вопросов. Разбор текста в связи с данными о всем развитии языка, отраженном в Фрейзингенских отрывках, неизбежно приводит к совершенно противоположным выводам. В заключение автор доказывает, что данные памятники несомненно написаны пословенски. Однако ввиду только что начинавшегося тогда обособления отдельных словенских наречий и скудости представляемого источниками материала невозможно определить, какое именно отдельное наречие могло повлиять на язык памятника.

F. Bezljaj

STRATIGRAFIJA SLOVANOV V LUČI ONOMASTIKE

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Dosedaj nimamo še nobene študije o razvoju in o vodilnih smernicah slovanske onomastike. Vendar se mi zdi, da ne bo daleč od resnice, ako razdelimo vsa prizadevanja v imenoslovju na dvojno obdobje. Za prvo, zgodnjo fazo so značilni veliki upi. Cela vrsta delavcev je pričakovala, da bo mogoče s pomočjo imen rešiti vprašanja slovanske razselitve in kolonizacije novih ozemelj. Danes opravičeno občudujemo Dobrovskega, ki je s pomočjo analize rečnih imen pravilno sklepal, da pradomovina Slovanov ni mogla biti ilirski Balkan. Dobrovski se je s tem uvrstil med prve evropske lingvistične paleontologe. Odkril je metodo, ki jo danes s pridom uporabljamo. Žal pa je Dobrovský samo eden. Onomastika je še dolgo ostala izključna domena zgodovinarjev ter se je šele pol stoletja kasneje začela razvijati v lingvistično panogo. Ne bom govoril o številnih zgodovinskih delih tega prvega obdobja, ki so uporabljala toponimično gradivo za dalekosežna sklepanja, žal po večini zmotna, kakor se je izkazalo kasneje. Nobena od teh teorij ni mogla vzdržati jezikovne kritike.

Miklošičeve Bildungen so bile vrh tega prvega obdobja in v nekem smislu tudi prelomnica. Bile so sinteza vsega, kar je bilo do takrat znanega o slovanskem imenoslovju, obenem pa tudi kritika preveč optimističnega in premalo opreznega gledanja na toponimične probleme. Miklošič je dokazal, da je slovanska onomastika enotna tako v izbiri imenotvornih sredstev kakor v imenskem fondu samem. Dosegel je s svojim delom, da se je resna slovanska lingvistika skoraj popolnoma prenehala ukvarjati s specifično slovanskimi toponimičnimi problemi. Nihče več se ni potrudil, da bi pomnožil in poglobil Miklošičevo zbirko toponimičnih baz. Slavista je zanimal samo še sem in tja kakšen posamezen težji problem in od časa do časa je zavrnil kakšno preveč diletantsko razlago.

Drugo obdobje se je začelo nekako na začetku našega stoletja. V romanistiki in v germanistiki so se začele pojavljati študije, ki so operirale s substitucijsko fonetiko, obenem pa se je vedno bolj intenzivno razvijala lingvistična paleontologija. Ta dva vidika sta znova pritegnila pozornost resne slavistike na onomastiko. Fonetične zakonitosti tujejezičnih substitucij so se izkazale za nenavadno dragoceno in plodno metodo. Lahko trdimo, da brez teh študij ne bi niti približno tako dobro poznali jezikovnega stanja v najstarejših razvojnih epolah slovanskih jezikov. Tej delovni metodi seveda ni bila onomastika sama po sebi namen, ampak samo najbolj uporabno gradivo. Tista ozemlja, ki so jih Slovani nekoč kolonizirali in zgodaj izgubili, torej predvsem zahodni pas od Baltika do Grčije, so v slovanski onomastiki še najbolje obdelana in ni slučaj, da smo v prvih letih po vojni dobili že vrsto sintetičnih del s tega področja, naj omenim samo Trautmannove, Vasmerjeve in Skokove monografije.

Manj uspešen je bil drugi vidik, raziskovanje predslovanskega substrata v slovanskem imenskem gradivu. Veliko premalo poznamo predzgodovinske jezikovne prilike v srednji, vzhodni in jugovzhodni Evropi, da bi od te znanstvene smeri mogli pričakovati kaj več, kakor samo počasnega luščenja drobcev, ki pa so le malokdaj definitivni in splošno sprejemljivi. Pri tem pa se moramo zavedati, da je substratnih imen le neznaten odstotek v celotnem slovanskem imenskem gradivu.

Medtem se je onomastika počasi razvijala v samostojno znanstveno panogo, katere najvažnejši cilj je raziskovati naselitveno zgodovino.¹ Lingvistika je samo še eno izmed pomožnih sredstev poleg vseh drugih zgodovinskih, kulturno zgodovinskih, geografskih, fitoloških in geofizikalnih metod. Ta razvoj je bil mogoč seveda samo tam, kjer so že prej rešili večino vprašanj, ki spadajo v področje jezikoslovca. Priznati pa moramo, da smo v slavistiki še daleč od tega. Slovanski poskusi te vrste skoraj redno vzbujajo v jezikoslovcu občutek diletantizma, saj so po navadi primorani, da po svoje rekonstruirajo in tretirajo celo vrsto toponimičnih faktov, ki jih slovansko jezikoslovje sploh še ni vzelo v temeljit pretes.

¹ W. Meyer-Lübke, *Einführung in der Studium der rom. Sprachwiss.* ³, 1909, § 264 trdi, da je etimologija samo predpriprava za razporeditev imen v naselitveno zgodovino in P. Trost, *ZNF* XIV, 1940, 220 zagovarja tezo, da raziskovanje imen ni lingvistična panoga, ampak samo del zgodovine kulturnih tal. Ne strinja pa se s takšno definicijo n. pr. A. Bach, *Deutsche Namenkunde* II, 1, 1953, 16.

Toda bogati rezultati onomastičnih študij po svetu so vedno znova vzbujali upanje, da bi se tudi iz slovanskega gradiva dalo izluščiti še marsikaj uporabnega. Vedno več je znakov, ki kažejo, kako se tudi slovansko jezikoslovje začenja zavedati, da je analiza slovanskega onomastičnega fonda ena izmed najvažnejših nalog slavistike. Še vedno manjka sintetičnih del ter širših, primerjalnih vidikov. Danes razpolagamo z neprimerno bogatejšim topografskim in zgodovinskim gradivom, kot se ga je mogel poslužiti Miklošič. Njegove zbirke slovanskih toponimičnih baz iz apelativov bi lahko že skoro popetorili. Vendar smo še daleč od tega, da bi onomastični študij potekal po enakih, širših kriterijih in kar je še bolj važno, enakomerno pri vseh Slovanih. Pred tremi leti je začel na Poljskem, kjer so imenoslovne tradicije najbolj bogate in stare, izhajati prvi slovanski časopis za onomastiko; naravnost obupno malo pa vemo do sedaj o ruskem imenskem fondu.

Poljski slavišti so se tudi prvi zavedeli, kako važna je najbolj zanemarjena veja slovanskega imenoslovja, tako imenovana mikrotoponimija.² Tej najbolj obsežni imenski kategoriji je starejša slovanska lingvistika posvečala presenetljivo malo razumevanja. V strokovni literaturi je prevladalo mnenje, da je to najmlajša vrsta imen. Res jih le redkokdaj in bolj izjemoma najdemo dokumentirana v starejših historičnih tekstih. Vendar je jasno, da je tudi mikrotoponimija nastajala v toku naselitvenega procesa vzporedno s krajevnimi imeni. Mnogo je naselbin, ki so obdržale starejše ledinsko ime. Ako posvetimo nekaj pažnje hišnim imenom in priimkom, za katere vemo z vso gotovostjo, da so se v srednji Evropi uveljavila od dvanajstega stoletja dalje, najdemo v njih večino mikrotoponimičnih baz, s katerimi razpolaga imenski fond kateregakoli evropskega naroda. Poleg tega pa sploh ni mogoče postaviti neke ostre meje med posameznimi imenskimi vrstami. Za jezikoslovca mora biti važna samo toponimična baza. Pri tem je vseeno, ali je to ime potoka, gore, kraja, gozda ali česar koli drugega. Niso redki slučajji, da se gora imenuje po studentu in obratno. To prehajanje imen nam sicer otežkoča semantično analizo posameznih imenskih tipov, toda njihova frekvenca in areal nam omogoča varno sklepanje ne o starosti posameznih imen, ampak o starosti baze. Dokler je bil nek apelativ

² Termin *mikrotoponimija* je domač v francoski strokovni literaturi ter se mi zdi bolj primeren in pomensko bolj obsežen kot nemški naziv *Flurnamen*. Uporabljamo ga lahko ne samo za ledinska imena v ožjem smislu besede, ampak za vsa lokalna geografska imena z oronimi in hidronimi vred.

z določenim pomenom v jeziku živ, je lahko ostal imenotvoren. Relativno starost baze pa je mogoče opredeliti s primerjanjem, kako je zastopana pri drugih Slovanih, kolikokrat jo najdemo tudi v toponimih in deloma tudi po njenem etimološkem poreklu.

Karakterističen za posamezne vrste imen ni izbor toponimičnih baz, ampak samo odstotek izvedenk iz antroponimov, ki ga v slovanski toponimiji cenimo na približno 60 odstotkov, v mikrotoponimiji, kjer nam še manjka skušenj za definitivno splošno oceno, pa vsaj za Slovenijo lahko trdimo, da ne presega 15 odstotkov. V tej kategoriji imen prevladujejo izvedenke iz apelativov in ker je mogoče na slovenskem ozemlju v vsaki katastrski občini zbrati najmanj 50—100, včasih pa z upoštevanjem starejših katastrov, Terezijanskega, Jožefinskega in Franciscejskega tudi preko 1000 imen, je to ogromno gradivo, ki s svojo dialektično razčlenjenostjo, sufiksacijami, frekvenco in areali omogoča neprimerno bolj podroben in poglobljen študij posameznih toponimičnih baz, kot bi bilo to mogoče samo na podlagi krajevnih imen.

Ni predrzna trditev, da slovanska onomastika ni prinesla pomembnejših rezultatov samo zato, ker se je zadovoljevala le s krajevnimi imeni. Ves imenski fond kateregakoli naroda je nekakšen okostenel relikv besednega zaklada iz časov, ko je naselitveni proces dosegel neko določeno gostoto. Čas, v katerem se je to zgodilo, pa je seveda dokaj različen. Razen za nekatere obrobne predele v Sloveniji lahko trdimo, da se stanje notranje kolonizacije od štirinajstega stoletja dalje ni več bistveno izpreminjalo. Velika večina toponimičnih baz, ki jih srečujemo v slovanski mikrotoponimiji, predstavlja del besednega zaklada, ki je bil v rabi že v času od 7. do 13. stoletja. Samo najstarejše germanske in romanske izposojenke najdemo tudi kot imena. Mlajše imenske tipe, kakor so n. pr. *Tabor* ali *Kandija*, ni težko opredeliti in časovno dokazati, čeprav presegajo slovensko jezikovno ozemlje. Najdemo pa med imenskimi bazami stotine pozabljenih apelativov, ki so se ohranili pri tem ali drugem slovanskem narodu, med njimi celo takšne, ki smo si jih v novejši dobi znova izposodili od slovanskih sosedov, naj omenim n. pr. *Siga*. Za študij historičnega besednega zaklada predstavlja onomastika neprecenljivo gradivo.

Seveda zahteva posebne pažnje medsebojno razmerje med besedo in odgovarjajočim imenskim tipom. Ako se n. pr. del polja imenuje *Občina*, ne moremo sklepati, da bi imelo to ime kaj skupnega z današnjim slovenskim apelativom *občina* s politično upravnim pomenom.

Toponimično bazo *Občina* razložimo lahko samo iz pomena »skupna last zadruga ali srenje«. V tem pomenu je izpričan ta apelativ dialektično v slovenščini, v dalmatinsko hrvaških historičnih dokumentih in še danes n. pr. v ukrajinščini. V toponimiji je *Občina* samo eden izmed številnih sinonimov pri Slovanih bogato razvite pomenske kategorije »skupna lastnina« poleg *opolje*, *nedel*, *osek*, *goj*, *mir*, *soseska*, *srenja*, *gmajna*, *komun*, *bratstvo*, *plemenščina*, *dim* itd., kar najdemo vse več ali manj gotovo tudi v slovenski in sosednji hrvaški mikrotoponimiji.

Mnogo je seveda toponimičnih baz, pri katerih ne moremo več ugotoviti nekdanjega izhodnega pomena. Neredko pa najdemo v tem ali v drugem slovanskem jeziku dialektičen apelativ, ki nam popolnoma zadovoljivo pojasni pomen toponimične baze z razsežnim arealom splošno-slovanskega značaja. Žal pa je slavistika do sedaj posvečala le malo pozornosti študiju sinonimike in medsebojnim semantičnim prehodom med pomenskimi kategorijami. To bi nam pomagalo osvetliti rast in historični razvoj besednega fonda. Bogata in pestra sinonimika za geografske in kulturno historične pojme bi nam že sama po sebi pomagala obogatiti naše poznavanje praslovanščine. Vso to terminologijo najdemo z redkimi izjemami zastopano v mikrotoponimiji. Bodoči slovanski etimološki slovarji bi morali nujno upoštevati tudi toponimične baze. Imena nam pogosto mnogo več povedo o historičnem razvoju odgovarjajočih apelativov, kakor bi bilo to mogoče doseči s katerokoli drugo raziskovalno metodo. Preprosti zaključek, da sem se pri sistematičnem študiju slovenske leksike vedno prepričal, ali je neki apelativ s konkretnim pomenom zastopan tudi v toponimiji in obratno, me je ravno pri pojmih z bogato sinonimiko privedel do nepričakovanih rezultatov.

Sinonima, ki so obenem toponimične baze, se medsebojno večkrat izključujejo. Na ozemlju, kjer se pojavljajo imena enega tipa, manjka drugi imenski tip. Še bolj pa me je presenetilo, da to pravilo ne velja samo za slovensko ozemlje. Imenski tipi, ki jih najdemo v Sloveniji samo na zahodu in na jugu, se na ozemlju Jugoslavije znova pojavijo šele ob Drini, največkrat vzhodno od Drine. Ne najdemo jih niti pri Čehih, niti pri Poljaki, skoraj regularno pa jih znova odkrijemo pri vzhodnih Slovanih. Imenski tipi pa, ki so v Sloveniji omejeni samo na severovzhod, se zde, da so karakteristični za zahodne Slované. Ne upam si trditi, da bi bila ta opažanja že definitivna, saj je slovanska mikrotoponimija še veliko premalo poznana. Opozoriti moram tudi, da se areali teh imen v Sloveniji ne krijejo z nobeno današnjo dialektično mejo ali vsaj ne

z najbolj karakterističnimi izoglosami. Zdi se mi izključeno, da bi mogli videti v tem samo neko lokalno zakonitost. Malo je verjetno, da bi se cela plast sinonimov ohranila ali izgubila v istih predelih slovanskega sveta. Vsiljuje se domneva, da so bile določene imenske baze značilne za neko slovansko naselitveno plast. Dovolj imamo zgodovinskih dokazov o drobitvi in o mešanju starih slovanskih plemen, ni potrebno, da ponovno omenim slovanska etnika tipa *Anti*, *Dudlebi*, *Hrvati*, *Srbi*, *Sloveni*, ki jih v toku zgodovine in deloma še danes srečujemo na različnih krajih slovanskega sveta. Ideja, da bi bilo mogoče iz onomastike ugotoviti jezikovne diferenciacije med posameznimi slovanskimi plemeni, je prav tako stara kakor slovanska onomastika. Tudi od besedne geografije so se nadejali takšnih rezultatov, vendar do sedaj ni bilo mogoče povedati ničesar določenega. Ker so imena mnogo bolj konzervativna kakor besede in ostanejo fiksirana na kraj, kjer so dana, bi se zdelo, da je imenska geografija najbolj primerno gradivo za takšne študije.

Razumljivo je, da niso rodili posebnih uspehov delavci, ki so se naslanjali na staro Arnoldovo³ teorijo, ki v germanistiki ni vzdržala kritike.⁴ Slovanski sufiksi kažejo ponekod nekatere zanimive areale, ki pa se s primerjanjem na širšem prostoru spet zabrišejo. Vendar se kljub skepsi vedno znova najde delavec, ki se mu zdi, da je nekaj našel. Od povojnih poskusov bi omenil članek Miroslava Vacha, *Čeští Charváti*,⁵ ki tudi ni vzdržal kritike. V slovanski onomastični in historični literaturi je mnogo opozoril na posamezne karakteristične imenske tvorbe in bilo bi zaslužno delo zbrati ter kritično pregledati vsa takšna opažanja. Vendar nam posebnosti pri imenotvornih sredstvih ne povedo toliko kakor areali toponimičnih baz.

Seveda ne moremo pričakovati, da bi se areali posameznih osnov med seboj točno ujemali. Vsaka toponimična baza ima svojo frekvenco, ki tudi ni enaka na vseh področjih, kjer ta imena najdemo. Saj na primer imen, ki so po svoji semantični plati značilne za gorske predele, ne bomo našli tako pogosto v ravnini in obratno. Mogoče je govoriti samo o nekih

³ W. Arnold, *Ansiedlungen und Wanderungen deutscher Stämme*, 1875.

⁴ Glej E. Schwarz, *Deutsche Namenforschung* II, str. 79 in 124.

⁵ ČČH I (1947—1949), 129—152; glej tudi R. Turek, *Kmenová území v Čechách*, ČNM CXXXI, 1952 in najnovejše, še rokopisno delo V. Šmilauer, *Studie o místních jménech v Čechách*.

epicentrih, iz katerih so se posamezne baze širile ali pa samo ohranile kot osamljen relikv v procesu notranje kolonizacije ozemlja.

Pravo sliko o arealih toponimičnih baz si bomo lahko ustvarili šele, ko bomo dobili v znanstveno evidenco večino slovanske mikrotoponimije. Danes je v slavistiki redek delavec, ki bi mu bilo dostopnih več kakor samo dva do tri odstotke imen z vsega slovanskega sveta. Zato bi zaenkrat pokazal samo nekaj takšnih značilnih toponimičnih baz, ki bi zaslužile, da bi jim v slavistiki posvetili nekaj več pozornosti. Ni moj namen, da bi izčrpal vso lingvistično problematiko posameznih osnov. Tudi primerjalno gradivo, s katerim razpolagam, je še veliko prepričilo, da bi si upal narisati zemljevide z izoleksami. Dvomim celo, da bi nam takšna predstava pojasnila kaj več. Med starimi slovanskimi plemenskimi dialekti gotovo ni moglo biti večjih glasoslovnih in verjetno tudi ne leksičnih diferenc. Zato bi bilo bolj opravičeno, ako bi govorili le o infiltraciji določenega ozemlja z nekimi karakterističnimi leksičnimi elementi, ne pa, da bi vsaj zaenkrat sklepali na kolonizacijsko področje tega ali drugega slovanskega plemena.

Prvič sem postal pozoren na areale pri imenskih tipih Črt, Črča, Črtena in Črtež iz osnove črěsti, črstq »roden«, sloven. črtati, črtam »roden«, črt »das Rodeland«, črča »senožet na črtu« (avtor, SR VIII, 1956, 4 d. in Slovenska vodna imena I 119). Na slovenskem ozemlju so ta imena dokaj frekventna, pojavljajo se na Koroškem, v Posočju, na Gorenjskem, na Notranjskem in na Krasu ter se na Dolenjskem počasi izgubljajo proti Gorjancem in proti Kolpi. V Istri in v Hrvaškem Primorju ni več sledu po njih. Verjetno spada k tej osnovi tudi top. Četena Ravan, 1291 in der Seteneraun (M. Kös, STL) z zgodnjo dialektično potezo čr- > č- (Ramovš, HGr II 70), na Koroškem top. Črtanje in Čarče, nem. Hafendorf v Podjuni. Razen v Sloveniji je ime Črtež izpričano samo enkrat v Srbiji v 14. stoletju brez točnejše lokalizacije (Skok, ČJKZ VIII 123).

Imenska tipa Črtena in Črtež pa se z odgovarjajočimi dialektičnimi spremembami znova pojavita v Karpatih in v Beskidih. Najdemo jih v Podkarpatski Rusiji v oblikah Čertež, Čertiz, Čertiž, Čertěž, Čirtiž, Čertyž, Čertjuž, Čirtěž, Čertěš, Čertiš, Čertis,⁶ pri Bojkih, Huculih, Lemkih in pri Gorcih,⁷ deloma tudi kot apelativ, n. pr. pri Bojkih apel.

⁶ A. Petrov, Karpatoruské pomístní názvy, Praha 1929, 15 in indeks.

⁷ Rudnickij, Nazvy geogr. Bojkowszczyzny, indeks; S. Hrabec, Nazvy geograficzne Huculsczczyzny, 1950, indeks; Z. Stieber, Topon. Lemkowszczyzny I

czertisz »wyrąb, pole orne w lesie«, pri Huculih *čertéž*, *čerk'iš*, *čerk'ižé* »przestrzeń, na której odarto drzewa z kory, aby uschły w celu karczunku«, *učertyj* »odrzec z kory«, *čertežyna* »drzewo odarte z kory«, *čertíž*, gen. *čertežá* »kawal uprawnej roli, zdobyty skutek wyrąbania i wykarczowania lasu«, *pročert* itd.

Na Slovaškem se imena *Čiert'az*, *Čert'az* pojavljajo v centralnem pasu poleg apel. *čiert'az*, *čert'az* »chotar, hranica, paseka«. ⁸ Stieber, *Lud słowiański* III A 224 omenja, da se imena *Czertež* ne najdejo drugje na Poljskem, pogostna so pa v Beli Rusiji in na Ukrajini. Pri tem pa poudarja, da se v poljskem delu Beskidov pojavljajo ta imena z rusko ali češko fonetiko in se strinja z mnenjem A. Kavuljaka, ⁹ da so ta imena sledovi kasnejše valaške in rusinske kolonizacije. Miklošič, *ONappell*, navaja pod napačnim geslom *črztz* nekaj teh imen tudi z ruskega ozemlja, vendar nimam možnosti, da bi arealu teh imen sledil še dalje proti vzhodu.

Vendar je zelo težko trditi, da bi bila to mlajša imena, ki so prodirala na zahod šele v dobi intenzivne kolonizacije v 13. stoletju, kot mislijo poljski in slovaški avtorji. Najstarejši zapis imena je izpričan v Avstriji za današnje *Zirking*, 1172 *Cirtina*.¹⁰ Verjetno spada sem tudi štajersko nemško *Zürsting*, 1350 in 1389 *Zürtling* (Zahn, *ONBuch v. Steiermark* 522) in tudi nemško *Zehrten*, 1337 *Zertin*, 1354 *Czertyn*, čeprav Trautmann, *Die Elb- und ostseeslav*. ON II 106 drugače razlaga to ime. Po sporočilu tovariša E. Eicherta iz Leipziga je na ozemlju vzhodne Nemčije še več imen tega tipa.

Areal te toponimične baze je frapanten in gotovo ne more biti slučajen. Tako na slovenskem zahodu in jugozahodu kakor v Karpatih in v Beskidih se ne pojavljajo imena iz sinonimne osnove *kžrčiti*, *kžrčq* »roden« ali iz njene dublete **kžlčiti*, *kžlčq*, ki ima na Balkanu tudi zanimiv areal, kakor bom videli kasneje. Samo v ozkih obmejnih pasovih se osnove *črēsti* in *kžrčiti* pojavljata druga ob drugi. Še večje pozornosti

in II, 1948—1949, 17 in 87; Z. Stieber, *Nazwy miejscowe Górców*, *Lud Słowiański* III, 1934, A 224.

⁸ V. Vážny, *Slovo »čertaž« anebo »čierťaž« v slovenštině*. Bratislava VI, 1932, 462; A. Hobovštiak, *K etymologii názvov Čierťaž, Črchla, Čremoš*. *Jazykovedný časopis* VIII, 1954, 244.

⁹ A. Kavuljak, *Valasi na Slovensku*. *Skultétyho sborník* 1933, 339.

¹⁰ E. Schwarz, *Germanische Reibelauten* 25 in *Prager deutsche Studien* XLII 55; soglaša s to etimologijo tudi W. Steinhäuser, *Teuthonista* I, 189.

pa zasluži dejstvo, da na ozemlju Čretež imen ni imen tipa Čret, Čreta, Čretež in Čretvež, ki se v Sloveniji pojavljajo ponajveč na Štajerskem, so pa zelo pogostna tudi na srbohrvaškem ozemlju, na Poljskem in deloma tudi na Češkem. Pustimo ob strani vprašanje, ali sta obe osnovi med seboj etimološko sorodni ali ne. Berneker je v to dvomil, Vasmer in Machek pa sta prepričana, da je praslovansko *črětz* »Sumpfwald« etimološko sorodno osnovi *črěsti*, *črěto* »roden«, primarno »schneiden«. Za starost pomena v slovenščini priča zahodno nem. štajerska izsposojenka *Schrette* »sumpfige Wiese« (Unger-Khull 566). Na slovenskem ozemlju ne moremo jasno razlikovati tipa Čretež in Čretež, ker je oboje dalo na Dolenjskem Četež; v 13. stoletju se dvakrat omenja nem. *Reutenberg* in *Rutenberg* za današnje Četež, Čretež (M. Kos, STL). Na Štajerskem prevladujejo oblike Čretvež, 1404 *Tschretwes* (Zahn, ONB v. Steiermark 152). Češko je *střítež* »Sumpfwald«, imena *Střítež*, *Střietěž* se pojavljajo na moravski Visočini (Šmilauer, *Naše řeč* XXV 181 in *Studie o místních jménech v Čechách*, rkp.). Z veliko verjetnostjo lahko sklepamo, da sta se obe osnovi že v dobi praslovanske razselitve pomensko ostro razlikovali med seboj; iz arealov bi mogli sklepati, da pripada vsaka drugemu praslovanskemu dialektu. Kako daleč nazaj segajo te razlike, seveda ne moremo pojasniti, vendar vzbuja pozornost staro prusko ime *Kertene silva*,¹¹ ki ga glasoslovno brez težave lahko priključimo tej obsežni besedni družini, h kateri spada tudi poljsko dial. *czerchlić* »roden« in imenski tipi Čerchlja, Čeršlja,¹² ki ne segajo na južnoslovansko ozemlje s popolno gotovostjo (avtor, *Slovenska vodna imena* I 117), se pa po svojem arealu vendarle dokaj razlikujejo od imen Čretež.

V isto pomensko kategorijo kakor Čretež spadajo verjetno tudi imena *Dor*, ki jih najdemo v Posočju. V slovenščini ni izpričan nobeden apelativ, s pomočjo katerega bi jih mogli semantično pojasniti. V Srbiji je ime *Dor* izpričano pri Kneževcu (*Akademski Rječnik* II 659). V ruski mikrotoponimiji pa so zelo frekventna imena *Dor*, *Dory*, *Dorok*,¹³ poleg apelativa *dor* »Neubrich, Rodeland« iz *dorati*, *dero* »reissen, zehren« (Vasmer, *REW* I 363). V slovenščini so iz te osnove izpričana samo apelativa *odòr* (m.), *odóra* (f.) »die Stelle auf einer Anhöhe, wo gute Erde abgeschwemmt ist«, vendar je v Mežiški dolini na Koroškem znan tudi

¹¹ Nesselmann, *Thesaurus linguae prussicae* 70; Matzenauer, *LF* VII 38.

¹² Petrov, 214; Stieber, *Top. Lem.* II 16 d.; *Lud slow.* III A 223; Hobovštiak, *Jazykopědný časopis* VIII, 244 d.

¹³ Seliščev, *Trudy moskovskogo Instituta ist., fil. i lit.* V (1939), str. 143.

pomen *odora* »Rodeland«. Imenski tip *Odora* pa je najti samo v slovenski Beli Krajini in v hrvaški Liki. Tudi ime hrvaške reke *Odra* razlagajo po navadi iz **o-dra*. V Sloveniji je na spodnjem Štajerskem tudi večkrat zastopan imenski tip *Vodrež*, prvič izpričano 1265 *Woderis*,¹⁴ danes z zanimivo sklanjatvijo, acc. *u Vòdržino*, loc. *u Vòdržini* iz **o-drež*, **odrežina*. Po ljudski etimologiji pomeni ime »svet, ki je izpostavljen poplavam«. Enako so tvorjena srbohrvaška imena *Udrež* v Sokolski Nahiji (*SEZ, Naselja XXVI 442*) in *Udrežnje* pri Nevesinju (*Im.-Reg. II 1051*). V Dalmaciji pa se že v najbolj zgodnjih spomenikih in v latinskem tekstu pojavlja apelativ *derrus* »svet, ki ga je težko obdelati«. Vendar je problem, ali je današnje dalmatinsko *der* »Rodung, ungepflügetes Land« poleg imena *Veli Der*, *Ravni Der* (*Skok, Slav. i rom. I 59*) isto kot *der*, *derinja* »pusta zemlja«, kar izvaja Alessio, *RIEB III 249–251* iz predindoevropske osnove **darra*, **derra*, lat. *terra*. Težko je verjeti Schützu,¹⁵ ki misli pri obeh primerih na slovanska poreklo, ne da bi poskusil razložiti glasoslovne dublete.

Ker ima vsaka od teh izvedenk iz *dorati*, *dero* drugačen areal, lahko tudi pri tej osnovi suponiramo že za dobo razselitve dva različna pomenska tipa. Za imenski tip *Dor* bi se dalo sklepati, da je vzhodnoslovanski.

Silno zanimiv, toda nekoliko drugačen areal pa imajo izvedenke iz sinonimne osnove *trzati*, *trzo* »reissen, zehren«. V slovenščini je izpričan apelativ *trzina* »Brachfeld«, imena *Trzin*, *Trzen*, *Trzni* pa se pojavljajo v centralnem pasu na črti Logatec, Ljubljana, Moravče. V centralni Bosni severno od Sarajeva je znan apelativ *trzan* (m.) poleg *trzna* (f.) »ledina, širi prazan prostor u selu ili pored sela« in imena *Trzan*. Žal pri drugih Slovanih še nisem mogel zaslediti te imenske baze, ki se v Sloveniji in verjetno tudi na srbohrvaškem ozemlju po svojem arealu ostro loči od imen *Dor*. Etimološko je ta imena sprejemljivo razložil Ramovš (*Geografski vestnik IX 86*), odveč je tudi njegov previdni dostavek, da je ime *Trzin* morda iz predslovanskega **tergena*, kot fantastično pa lahko zavržemo etimologijo Filipovićevo,¹⁶ ki je bosanska imena spajal s slovanskim *trizna*.

Osnova **kālčiti* »roden«, ki je tako pogostna v čeških imenih *Kluč*, *Klučenice*, *Klučeniny* (*Profous, Česká jména místní II 251*) se v Sloveniji

¹⁴ Zahn, *ONB von Steiermark* 506.

¹⁵ J. Schütz, *Geografische Terminologie des Serbokroatischen* 61.

¹⁶ Filipović, *Konferenca folklorista, Titograd 1956, rokopis*.

pojavljajo samo v ozkem pasu od Meže do Savinje v imenih *Kočenica*, pisano 1576 *Culzanitschen*,¹⁷ najdemo jih pa spet v Makedoniji v imenih *Kučevišče*, 1348 *Ključvišta* (*ARj* V 720). Pustimo ob strani etimološke težave pri tej osnovi, infiltrat na dveh skrajnih predelih Jugoslavije priča dokaj zgovorno, da je **kzľčiti* samo dialektično praslovanska poteza.

Drugi slovanski sinonim za pojem »Rodung« pa je samo na osrednjem Štajerskem znani apelativ *vělna* poleg *velenjak* »Art Wiese« in verjetno spada sem tudi glagol *oveliti drevo* »welk machen«, izpričan v okolici Ljubljane. Slovenskim imenskim tipom *Velenik*, *Velenjak*, *Velenje* odgovarja na srbskem ozemlju *Velenje* pri Kraljevu, imena *Velež* v Podrinju (*SEZ*, *Naselja* XXVI 476 in 657), tvorjena kakor tipi *Trebež*, *Čertež*, *Rubež* iz neke verbalne osnove, ki se je ohranila samo pri Slovencih. Zdi se, da so imena iz te osnove zastopana tudi pri drugih Slovanih, vendar izvedenk iz te baze ni mogoče dovolj jasno razlikovati od izvedenk iz pogostnega antroponima *Velen* (avtor, *SR* VIII 10). Vendar je takšna imena, kakor je n. pr. slovaško *Velínok* (Stanislav, *Slov. Juh* II 564) ali poljska na Poznanskem izpričana toponima *Wielonek*, *Wielunek*, pisano v starejših spomenikih 13. do 15. stoletja *Welín*, *Welím*, *Wielenie* (Kozierowski, *Badania Poznań. II* 374 in 764), sufiksarno nemogoče zadovoljivo razložiti iz antroponima. Pri češkem tipu *Velenice* pa je seveda mogoča obojna razlaga.

Toda areali teh sinonimnih imen vendar ne morejo biti samo slučajni. Drobeci slovanskih rodov, deloma vzhodno in deloma zahodno slovanskih, so na Balkanu pustili svoje sledove le v Alpah in v Podrinju. Jedro južnih Slovanov se je verjetno jezikovno unificiralo še pred razselitvijo na Balkan v Panoniji in te toponimične posebnosti na robovih bi utegnile biti relikv kasnejših migracij, ki so obšle Karpate in s svojimi jezikovnimi posebnostmi infiltrirale določena ozemlja. Šele natančen študij takšnih karakterističnih toponimičnih baz po vsem slovanskem svetu bi morda prinesel nekaj več jasnosti.

Poleg imenskih tipov *Čertež* in *Dor* se na slovenskem zahodu in jugozahodu pojavlja še cela vrsta imen, za katere najdemo paralele samo pri vzhodnih Slovanih. Na prvem mestu bi omenil hidronimično bazo *střžen*. Na Notranjskem, pri Ljubljani in pod Kamniškimi planinami je na slovenskem ozemlju sedem potokov *Střžen*, dalje tudi *Strž-*

¹⁷ Mell-Pirchegger, *Steier. Gerichtsbeschreibungen* 375.

nica, pritok Idrijce v Posočju, *Strženica*, pritok Tržiške Bistrice in požiralnik *Strživica* pri Planini (avtor, *Slovenska vodna imena* II rkp.). Na istem ozemlju se pojavljajo tudi mikrotoponima *Stržen*, *Strženi*, *Stržene*, *Strženca*, *Strženka*. Za vrsto teh imen se mi je posrečilo ugotoviti, da so rastoče poudarjena na prvem zlogu in se tako ostro razlikujejo od apelativ *střž*, *stržěn* »das Baummark, das Kern des Holzes«. Pleteršnik, II 596 ne razlikuje naglasa pri geslu *stržen*, za katerega navaja tudi pomene »der Stromstrich, der Talweg« s pojasnilom »*stržene* ima voda, koder najgloboče teče« in *strženi* stare Ljubljani »das alte Laibacher Bett«. Tudi na Gorenjskem je v Ljubnem znan apel. *stržinka* »rokav struge«. Toda na Štajerskem ob Ščavnici pravijo *Ščâvnica mâ stržěn*, kadar voda ob povodnji v sredini hitro teče (sporočilo R. Kolarica), vendar na slovenskem severovzhodu ni sledu po tem dokaj frekventnem imenskem tipu.

Ruščina pa razlikuje apelativa *steržen*, csl. *strožen*, *stroženn* »Baummark«, enkrat st. rus. 1406 tudi *strežen* »Baummark«, novo rusko tudi *steržen* »Achse, Stiel, Stange, Kern, Eiterstock« (Vasmer, *REW* III 12) in *strež*, *strežá*, *strez*, *strežen*, *strežen* »tolmun, sredina struge«, rus. csl. *strženn*, *strženn*; belorus. *strýžen*, ukr. *strýžen* v obeh pomenih (Vasmer, *REW* III 24) poleg *strižen* »nebolšaja rečka, struga« (Grinčenko, *Slovar*). V hidronimiji je ta osnova že zelo zgodaj izpričana. Eden izmed dnjeprovskih porogov se pri Konstantinu Porfirogenetu, De administrando imperii imenuje *Ναστρεζή*, Nestorjeva Kronika pa navaja za leto 1078 *Volodimir* pristupi ko *oratom* *vostočnym* *ot* *streženi* *i* *ot* *ja* *orata*...; danes je na ruskem ozemlju izpričanih več rečnih imen tipa *Strežen*, pri Maštakovu pisano tudi *Steržen*, *Steržann* (Dnjepr, indeks), ukrajinsko *Strižen* (Vinogradskij, *Movoznavstvo* XIV, 1957, 38). Drugje pri Slovanih nisem mogel zaslediti nobenega imena tega tipa.

Rusko *stréžen* in slovensko *Střžen* kaže na staro sorodstvo, medtem ko je *stéržen* in *stržěn* »Baummark« splošno slovansko. Vasmer, *REW* III 12 in 24 misli zaradi švedskega *streke* < **strikan-* »Stromstrich«, da sta obe osnovi etimološko sorodni in razlaga *steržen* z metatezo, analogno po polj. *sierdzeń*, češ. *srdeň* »Sperrnagel, Balzen« < **srd-*. Machek, *ESJČ* 478 pa dvomi in misli, da je *strežen* izvedeno iz *trgati*.

Slovenska akcentska dvojnost pri obeh osnovah bi pojasnila ruski razvoj. Razlika je gotovo praslovanska, morda je dvojna intonacija posledica različne kvantitete zloga. Saj je tudi staro -rī- dalo praslovansko

-ro-, prim. 3. plur. sti. *krīnānti*, slov. *krēnōtō* »kupijo« (Machek, *ZfslPh* XV, 1938, 91).

Drug takšen imenski tip je sloven. *Retje*. Kot ledinsko ime je to neutrum sg., kot toponim pa tudi plur., n. pr. *Retje* pri Trbovljah, 1265 *Reteyach* (Zahn, *ONB* 385), kar kaže na staro stanovniško ime, razširjeno s sufiksom *-jane*. Dolenjski refleksi kažejo na *-ě-*, zato je treba zavreči stare poskuse razlage iz esl. *retō*, *retz*, *reta* „*ῥῆμα*“ (Poženčan, *Novice* XXI, 1863, 393). Tudi **rētō*, **rētiq* »finde« ne more priti v poštev. Tudi druge izvedenke, n. pr. *Retnje*, ca. 1400 *Retin*, 1498 *Rotin* (M. Kos, *STL*) bi govorile za primaren geografski pojem s svojo sufiksarno karakteristiko.

Cela vrsta imen označuje kraje blizu močvirja ali vsaj poplavnega ozemlja. Vsiljuje se primerjava z ruskimi dial. apelativi *veretō*, *veretōja*, *veretija*, *veretejka* »vozvyšennaja, suchaja, nepojemnaja grjada sredi bolot; nezalivajemoje mesto na pojme« (Dal', *Slovarō*). Imena iz te osnove na ruskem ozemlju niso redka, n. pr. *Veretōje* pri Voronežu, *Veretōje* ob izlivu Dona, *Veretēja* pri Mogilevsku,¹⁸ *Veretōje* pri Rjazani, *Veretija* pri Novgorodu.¹⁹ Vasmer teh apelativov ni sprejel v svoj etimološki slovar, navaja samo st. rus. *veretejá* »kleines Stück Land, Ackerland« (*REW* I 184) < *vertetō*, medtem ko je *veretōje* morda pomensko bliže k *veratō* »stecken, verbergen, wühlen in etwas«.

Odpad začetnega *v-* pred *-r-* ne preseneča, prim. *Roček*, *Zročak* < **vōrōtjōkz*, a tudi pri zgornjem zapisu *Reteyach* je zaradi lokativa **vz vřetōjajachz* lahko nastopila dekompozicija. Slovenskemu tipu **vretina* bi ustrezalo karpatorusko *Pud Veretinami* (Petrov, 139). Na slovenskem ozemlju se areal imen *Retje* v glavnem krije z areali imen *Črtežb*, vendar sega z Dolenjske še preko Save na južno Štajersko.

Takšen areal imajo tudi imena *Kucelj*, silno frekventna na slovenskem jugozahodu nekako do Trbovelj (avtor, *Slovenska vōdna imena* I 316) poleg apelativa *kucelj* »pomol, vzpetina na kakšni gori, nizek grič«. Na Hrvaškem je pri Kostajnici izpričan potok *Kucelj* (Dickenmann, *AECO* VII, 1941, 197). Ta imenski tip je neznan drugje pri Slovanih. Toda na Pivki je tudi gorsko ime *Koculj*, in to se ujema z gorskimi imeni *Kociol* v Beskidih (Stieber, *Top. Lem.* II 38). V istem pomenu kakor *kucelj* imamo v slovenščini izpričan tudi apel. *kucer* in imena *Kučer*,

¹⁸ Grinkova, *Movoznastvo* XIV, 1957, 122.

¹⁹ Seliščev, *Trudy mosk. inst. ist., fil. i lit.* V, 1939, 143.

Kučelj, Kičer, Kicer, Kičelj (Badjura, *Ljudska geografija* 122). Frapantne paralele so gorska imena *Kičera, Kiczora* v Karpatih (Stieber, *Lud słow.* III A 232). Rozwadowski, *O nazwach geograficznych Podhala* 7 misli, da je *kiczora* »lesista gora« romunska izposojenka, Stieber pa navaja tudi apel. *kiczorka* »slama za pokrivanje streh«.

Imenski tip *Oblaz* je večkrat izpričan na slovenskem jugozahodu od Režije do Ljubljanske kotline. Na Krasu je znan tudi dial. apelativ *oblaz* »der Umweg«. Prvič je ta imenski tip izpričan na severnem Štajerskem pri Schlading, 1478 *Ablasawon*.²⁰ Pri Huculih navaja Hrabec, *Nazwy* 43 apelativ *oblaz* (m.) »droga po występującym w dolinie rzeki zboczu góry itd.«. Imenski tip *Oblaz, Oblazy, Oblazia, Oblaža* navaja pri Łemkih tudi Stieber, *Top. Łem.* II 51 in za Podkarpatsko Rusijo Petrov, *Meż. nazv.* 187. Pomensko blizu je bolgarski apel. *izlaza* »pot za živino«, izpričan tudi kot toponim.²¹

V istem pasu so v Sloveniji večkrat izpričana mikrotoponima *Zanoga*. V Srbiji je toponim *Zanožje*, v Podrinju in tudi v vzhodni Bosni pa se pojavljajo led. imena *Zanoga, Zanoğlina*.²² V Bolgariji je več toponimov *Zanoga*.²³ Apelativ je znan samo pri Huculih, *zaho* »zakątek między górami, ramię rzeki« (Hrabec, *Nazwy* 52), imena *Zanoga, Zaňoga* pa so pogostna tudi pri Łemkih in v Podkarpatski Rusiji (Stieber in Petrov, *indeks*). O etimologiji tega imenskega tipa, ki je nedvomno že praslovanski, si še ne upam izreči dokončnega mnenja.

Imena *Ciprije, Čiprije, Ciprnik* v Julijskih Alpah ne moremo ločiti od zahodnoslovenskega fitonima *ciprc, kiprc, ciper, kiprije, čiprije, žibrije* »*Epilobium angustifolium, epilobium montanum*«, *čibrije* »*Lythrum salicaria*«, *čiprije* »*Senecio nemoralis*« (H. Tuma, *Imenoslovje Julijskih Alp* 37). Temu ustreza rusko *kiprej* »*Epilobium angustifolium*« in *kiprej, kiprejniki, kiper, kuprej, krypej, skripun, skrypeno, skripeno, skrypnik, skrypij, chripnjak, chrypnjak* »*Lythrum*«; slovaško *kypra, kyprina* »*Epilobium*« je verjetno izposojeno iz ruščine.²⁴ Vasmer je v svojem etimološkem slovarju sprejel staro, dokaj naivno Matzenauerjevo etimologijo, ki veže ta fitonim z imenom otoka *Ciper*. *Epilobium angustifolium* je tipična rastlina gozdnih posek in krčevin. V gozdarski lite-

²⁰ Zahn, *ONB von Steiermark* 75.

²¹ Zaimov, *Dobrudža* 185 in 203.

²² SEZ, *Naselja* XXVI 304 in 675.

²³ *Spiszk na naselenite mesta*, 1950 indeks.

²⁴ V. Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, 1954, 149–150.

raturi jo imenujejo enega izmed največjih sovražnikov gozdov. Kjer se pojavi v večjih množinah, ne zraste več gozd, ker uduši vso podrast. Slovani so jo pri svoji primitivni tehniki krčenja gozdov in tudi čebelarstva gotovo dobro poznali. Sinonima za ta fitonim so pogostna v onomastiki, n. pr. polj. *Wesólki*, *Wesólka* k *wesólek* »*Epilobium*« (Kozierowski, *Badania Gnieź*. 344). Oblike tipa *žibrje*, *čibrije* kažejo na kontaminacijo z *žib'rc* »*Polygala chamaebuxus*«, prim. rus. *žibec* »*Dentaria*« (Vasmer, *REW* I 422).

Poleg takšnih toponimičnih baz, ki jih razen v Sloveniji in pri vzhodnih Slovanih ne najdemo drugje, pa je treba omeniti tudi nekatere sufiksalsne izvedenke s karakterističnim arealom. Osnova *rōbiti* »hauen« je brez dvoma splošnoslovanska in imena *Rub*, *Porub*, *Zarub*, *Rubisko* najdemo prav tako na južnoslovanskem kakor na zahodnoslovanskem ozemlju, vendar ni nobeden od teh tipov z gotovostjo izpričan v Sloveniji. Samo na Koroškem in na Gorenjskem se pojavljajo imena *Robež*, *Robeže* poleg danes dokaj pogostnih priimkov *Robežnik*, *Erbežnik*. Na vzhodu Jugoslavije se imena *Rubež*, *Rubeže* znova pojavijo ob Drini v Sokolski Nahiji.²⁵ Rusko *rubež*, -á »Grenze«, ukr. *rubiž* »Kerbe, Einschnitt« (Vasmer, *REW* II 542), s prvotnim pomenom »Markierung«, se je gotovo razvilo iz starejšega »Verhau«. Vprašanje je, če je mogoče za vsa nešteta ruska imena tega tipa sponirati pomen »Grenze«. Maštakov, *Dnjepr* 272 d. navaja v bazenu Dnjepra enajst rek iz te osnove. Semantični prehod »Verhau — Grenze« je zelo pogosten in naravnost značilen za slovanščino, prim. slovaš. *čierťaž*, rus. *očeresti* »eine Grenze bestimmen« : *čertež* »Rodung«. V hrvaških spomenikih se *zavod* omenja prvič 1182 *ad sauodum, quod in vulgari nostro dicitur circumuolutio* (Smičiklas, *CD* II str. 180), v istrskih razvodih iz leta 1275 pa je *zavod* sinonim za *razvod* »meja«. V slovenskih dokumentih je *zavod* »vrsta krčevine«, v nemškem prevodu *Einfang* (*Vicedomski akti* I 63 *DAS*).

Poleg izredno pogostnega slovenskega in splošnoslovanskega imenskega tipa *Suha* (= *reka*, *gora*) se na slovenskem jugozahodu do Kolpe pojavlja tudi imenski tip *Suhor*, n. pr. top. *Suhor* pri Toplicah, 1477 *zum Suchar* (M. Kos, *STL*), *Suhor* pri Metliki, 1477 *Suchar* (M. Kos, *STL*) poleg mikrotoponimov *Suhor*, *Sihor*, *Suhor*, *Suhorka*, *Suhorna* in hidronimov *Suhor*, *Suhar*, *Suhorna*, *Suhorica* itd. Apelativ *suhorija* »suha gora« je izpričan na Pivki (*Postojinsko glavarstvo* 64). Na srbo-

²⁵ *Srpski etnografski zbornik. Naselja* XXVI 429.

hrvaškem ozemlju je samo *Suhor* ob Kolpi, na slovenski meji, toda v Podrinju pri Užicu *Suporje* (*Im.-Reg.* II 1008 in 1012).

Stieber, *Lud słow.* III A 253 omenja ime *Suchora* pri Gorcih, v Podkarpatski Rusiji je vrsta potokov in gorskih imen *Suchar*, *Sucharja* itd. (Petrov, 207) in tudi Maštakov, *Dnjepr* 274 navaja vrsto rečnih imen *Suchar*. Pri zahodnih Slovanih kažejo vsa imena te vrste na izvedbo iz antroponima *Suchora*, ki je tudi zgodovinsko izpričan.²⁶ Kot geografski pojem pa kaže *suchor*, *suchar* značilen vzhodnoslovanski areal.

Vendar zahtevajo areali sufikslnih izvedenk mnogo večje previdenosti kakor značilne in jasne toponimične baze. Preiskati pa bi bilo treba tudi takšne primere, kot je n. pr. tip *Lazišče* proti *Lazina* poleg splošno-slovanskega *Laz*. Računati je mogoče tudi z lokalnim samostojnim razvojem nekega sufikslnega tipa. Mnogo bolj zanimivi pa bi utegnili biti areali takšnih tipičnih sestavljenk, kot je n. pr. *šenožet* proti *šenkoš*, *šenkoš*, od katerih bi bilo mogoče samo v Jugoslaviji zbrati nekaj tisoč mikrotoponimov. V Sloveniji prevladuje tip *šenožet*, izpričan pogostno od 13. stoletja, n. pr. 1257 *Senosenche* v Brdih (M. Kos, *STL*), samo na jugu od Istre do Kolpe je raztresenih nekaj imen *Senokoše*, *Snakoša*, *Senokoše*. Na srbohrvaškem ozemlju srečujemo samo tip *Sėnokos*, vendar se v Makedoniji znova pojavijo imena kakor *Senožešćani* pri Prizrenu (Daničić, *Rječnik* III 267), kot ledinsko ime pa sega ta tip tudi više v Podrinje, vendar bolj natančnega areala do sedaj še nisem mogel ugotoviti. Pri zahodnih in pri vzhodnih Slovanih je mogoče najti oba tipa, deloma pomešana med seboj. Tudi v Rusiji in na Ukrajini najdemo poleg tipa *Senožat*, *Senožatka* (Maštakov, *Dnjepr* 277) tudi *Senokis*.

Mnogo težje kot z geografskimi, je mogoče operirati s kulturnimi pojmi v mikrotoponimiji. Omenil sem že v začetku imenski tip *Občina*, ki se v Sloveniji pojavlja samo na jugozahodu v ledinskih imenih. Toda medtem ko so bili geografski pojmi, s katerimi smo operirali prej, omejeni na južnoslovanskem zahodu samo na Slovenijo, najdemo kulturne mikrotoponimične baze tudi dalje proti jugu v hrvaškem Primorju, v Dalmaciji in deloma tudi v Črni Gori. Apelativ *obščina* se v pomenu »skupna zemlja« pojavlja večkrat v 15. stoletju v primorsko-hrvaških pravnih spomenikih, toda imenske baze v Dalmaciji in v Primorju še nisem zasledil. Pač pa so imena *Občina*, *Vupčina*, *Vipčina* pogostna v

²⁶ Kozierowski, *Badania Gniez*, 302 in *Badania Wielkop.* II 151; Trautmann, *Die Elb- und ostseeslaw.* ON I 186.

Podkarpatski Rusiji (Petrov, *indeks*). Po Miklošiču, *ONappell*. 384 je to samo češka in slovenska toponimična baza. Drugačen areal imajo na Balkanu imena *Opolje*, slovensko *Vopole* pri Komendi, 1238 *apud Wö-pulach* in *Woppulach* in na Štajerskem leta 1424 prvič izpričano *Opuel*,²⁷ v Makedoniji *Opole* pri Prizrenu (*ARj* IX 81). Areal te imenske baze bi bilo treba pri zahodnih Slovanih skrbno preiskati, preden bi bilo jasno, v kakšnem razmerju sta si med seboj imenski bazi *Občina* in *Opolje*.

Zahodno južnoslovansko in tudi staro rusko je *dyma* sinonim za zadruho. Tudi v Sloveniji najdemo samo v Posočju imena *Dimišče*, ki jih skoraj ni mogoče razlagati na drug način. Prav tako je nemogoče slovenska imena *Sklade*, ki se večkrat pojavljajo v Posočju, a tudi na zahodnem robu spodnje Štajerske, ločiti od staro hrvaškega apelativa *sklad* »concordia, conjunctio, concensus«, izpričanim v 16. stoletju. V ArhangelSKU se je tako imenovala »dogovornaja semlja — zadruga nesorodnikov« še nedavno imenovala *skladstvo* ali *skladničestvo*. Na srbohrvaškem ozemlju sem imena *Skladovi*, *Skladi* našel doslej samo v vzhodni Bosni. Skoraj natančno enak areal imajo v Sloveniji in v Bosni imena *Goje*, *Gojne*, *Gojka*, kot apelativ izpričano prvič 1189 v Srbiji *goj*;²⁸ tudi staro rusko *goj* pomeni »občinsko skupnost« (*Russkaja Pravda* I 18, čl. 3).

Samo lokalno je v Sloveniji izpričan apelativ *guba* s pomenom »posestvo, pristava, ki je skupna last mesta«, imena *Guba*, *Gube* pa srečujemo večkrat na Gorenjskem in na Koroškem. Glasoslovno je malo verjetno, da bi mogli *guba* izvajati iz stvn. *huoba*, srvn. *huobe* »Stück Land von gewisser Grösse«, kar je dalo slovensko v imenih *Hoba*, kot apelativ pa samo na Pohorju *huoba* »posestvo, na katerem ne živi lastnik«. Ime *Gube* najdemo tudi v Bosni (*ARj* III 487). V ruskih pskovskih in dvinskih listinah iz 15. stoletja pa se omenja apelativ *guba* s pomenom »občina«. Ali more biti zveza samo slučajna?

Slovenska imena *Peča* v Posočju, ki označujejo planine, gozdove in pašnike, gotovo ne morejo biti od sloven. *peča* »Höhle«, kar je samo mlada, lokalna izvedenka od *peč*. Toda v hrvaških spomenikih 15. stoletja se pogostno pojavlja apelativ *peča* »zemljište, komad kakvog zemljišta«, kar izvaja *ARj* IX 733 iz italijanskega *pezzo di terra*. Toda v

²⁷ M. Kos, *Slovenski topografski leksikon, rokopis* in Pirchegger, *ON im Mürzgebiet* 60.

²⁸ Miklošič, *Monumenta serbica* 313.

Dvinskih listinah se pogosto rabi za zadrugo izraz *pečišče*.²⁹ Beseda je bila še nedavno živa v okolici Arhangelska, imena *Pečišče* pa sem našel tudi na Ukrajini.³⁰ Kadlec, *Nedil* 73 izvaja to rusko besedo od *peč* »Ofen«, tvorjeno kakor *ognjišče*, *dimišče*, toda prav tako je mogoče, da je beseda *peča* že praslovanska. Ako bi se na ruskem ozemlju našel imenski tip *Peča*, bi bil problem kmalu pojasnjen.

Samo v Sloveniji se na Gorenjskem pojavljajo ledinska imena *Guta*, n. pr. *Na Gut* (Voglje pri Kranju), *Na Gutah* (Žirovnica), *Gutica* (Jesnice). Nemogoče je iskati semantične zveze med tem imenskim tipom in slov. apel. *guta* »Apoplexie« iz rom. *gutta*. Gradivo, ki sem ga navedel doslej, opravičuje domnevo, da je morda neka zveza med temi slovenskimi imeni in imeni *Guta*, ki so karakteristična za centralno Ukrajino (*Movoznavstvo* XIV 80), kar bo komaj v zvezi z rus. *guta* < polj. *huta* »Hütte«.

V SR X (1957) 17 sem poskusil analizirati pozabljeni slovenski pravni pojem in toponimično bazo *smet* s suponiranim pomenom »neko odmerjeno zemljišče in dajatve, ki so z njim v zvezi«. Beseda se večkrat pojavlja v urbarjih na prehodu od 15. v 16. stoletje. Tudi v hrvaških listinah s kajkavskega ozemlja najdemo 1464 *pro fecibus, vulgo zmethy* (Tkalčić, *Doc.* VII 261). Zdi se, da so s tem sorodni stari hrvaški pravni izrazi *odmit*, *domit* in toponimične baze, slov. že 973 *Primet*, 1471 *Ysmett*. Toda tudi v Podkarpatski Rusiji srečujemo imena *Namět», Namět, Zamět* (Petrov, *Mež. nazv. indeksi*). Češko *meslo* »vymeřený kus pole« < **met-* priča za -e- in ne za -ě-.

Morda je katera izmed teh paralel samo slučajna, vendar jih je toliko, da se je treba nad njimi zamisliti in se vprašati, kam bi nas privedel podroben razbor slovanske mikrotoponimije. Gotovo bi ne bili vsi predeli slovanskega sveta enako zanimivi, vendar bi sleherna slovanska toponimična baza zaslužila, da preiščemo njen areal po vsem slovanskem svetu. Posebno ruska mikrotoponimija bi nam verjetno mogla dati dragocene podatke o poteku slovanskih migracij. Morda imenske baze, ki sem jih do sedaj naštel, ne pripadajo vse isti plasti.

Nemogoče je n. pr. odgovoriti, kateri slovanski plasti bi pripadala slovenska imena *Vodmat, Udmat, Vurmat*, ki jih najdemo že zelo zgodaj izpričana na slovenskem Štajerskem, na Koroškem in pri Ljubljani.

²⁹ A. Jefimenko, *Krest'janskoje zemljevladenije na krajnem severu* 219.

³⁰ Brohmov, *Movoznavstvo* XIV (1957) 41.

V Bosni je znano le enkrat *Odmūt* pri Travniku (*ARj* VIII 625). Na Poljskem najdemo hidronima *Odmęt*, *Odmęcice* itd. na Poznanjskem,³¹ na Pomorjanskem je *Gotmundsee* in *Gottman* (Trautmann, *Die Elb- und ostseeslav.* ON II 16) iz *ot(ę)mq̃tę*, kot apelativ rus. *ómut*, polj. *odmęt* »tolmun«.

V vsej Sloveniji so zelo frekventna imena *Vodol*, *Vodole*, *Andol* itd., ki so na slovanskem severu dokaj redka, tako da je Miklošič, *ONappell*. I mislil, da je to južnoslovanska baza. Vendar je češ. apel. *oudol*, polj. *mądol* »wallis« poleg *odola* »Schlucht« *odotek* »Bett eines Flusses«. V slovenskih imenih sta verjetno sovpadla oba tipa **odolę* in **odolę*. Imenski tip *Zavod*, ki ga najdemo v Sloveniji, v hrvaškem Primorju, v Dalmaciji, a tudi v Bosni in pri Kosovski Mitrovici, srečamo na severu na Poljskem, v Podkarpatski Rusiji in celo v Ukrajini.³² Seveda je treba od te stare, podedovane baze razlikovati mlajši tip *zavod* »die Anstalt«, izposojen v slovenščino iz češčine, v češčino pa iz ruščine, kjer ga najdemo v onomastiki na Uralu iz časov Petra Velikega.

Zelo opredeljen areal imajo na južnoslovanskem ozemlju imena *Kneja*, prvič hrvaško 1228 *Silba Megna Knea*, omejena na pas Karlovac—Jastrebarsko (Mažuranić, *Prinosi* 513). V Sloveniji je izpričano samo dvakrat *Knej*, *Kneja*. Apelativ *kneja* »gozd« je izpričan v ruščini in v poljščini, imena *Knjeja* so na Poljskem; k temu tudi češko *Knje*.

Gotovo je hrvaški imenski tip *Nedelišće*, *Nedjelište*, *Nediljište* bliže češkemu *Nedělišťe* k st. češ. *nediel* »Gemeingut, gemeinschaftliche Wirtschaft« kakor k imenom *Nedelja*, ki so se na južnoslovanskem ozemlju razvila iz cerkvene tradicije. Na skrajnem slovenskem vzhodu se pojavljajo tudi imena *Nedeljica* in *Nedeljci*, ki jih je težko izvajati iz antroponimov tipa *Nedel*, *Nedeljko*.

Poleg splošnoslovanske osnove *smęditi* »sengen« se na Koroškem in tudi na Dolenjskem najde nekaj imen *Svojenica*, *Sojenica* iz zahodnoslovanske dublete **svęd-*. Sinonim *smaga* pa sem našel doslej samo v imenih *Smaganica* v Posočju.

Tudi besede, ki so se zdele samo južnoslovanske, imajo včasih svoje paralele na slovanskem severu. V slovenščini je apelativ *siga* izposojen iz srbohrvaške mineraloške literature. Toda imena *Siga*, *Sige*, *Sigovec* itd. najdemo v Sloveniji v pasu Logatec—Ljubljana. V Srbiji je mnogo

³¹ Kozierowski, *Badania Poznań.* II 524.

³² Kozierowski, *Badania Gnieź.* 337; *Badania Poznań.* II 460; Petrov, *Mež. nazv.* 166.

imen studencev in ledin tipa *Siga*, *Sigavac* v Podrinju. Osnovni pomen je verjetno »rečni nanos, blato«. Imena *Sigovka*, *Sěgovka* so tudi v Podkarpatski Rusiji (Petrov, *Mež. nazv.* 203). Po navadi primerjamo apel. *siga* z nem. *Gisig* »Sumpf« (Matzenauer, *LF* XIX 254), toda Loewenthal, *PBB* LIII 303 je vezal s *siga* rusko *sigla*, *segla*, ker je po Vasmerju, *REW* II 622 izposojeno iz baltščine; lit. *sikkis* »kleiner Morast«. Na južnoslovanskem vzhodu so sinonima za *Siga* imena *Sedra*, kar izvajajo iz csl. *sědra* »Flüssigkeit« (Vasmer, *REW* III 65). Toda poleg imen *Sedra* najdemo tudi *Sidra*. Ime poljske reke *Sidra* pa primerjajo z nemškim hidronimom *Sitter* iz ilirskega **Sidrōna*, **Sidrūna* (Krahe, *Sprache und Vorzeit* 103). Kje naj bi bilo potem rusko dial. *sadera* »Sumpfwald«, kar je pri Vasmerju ostalo brez etimologije? Tudi ruski imenski tip *Saga*, ki je posebno frekventen ob spodnjem Dnjestru in je po Vasmerju (*REW* II 566) turškotartarska izposojenka, najdemo pri Huculih v apel. *saha*, ki pomensko ustreza južnoslovanskemu *siga*. V to zamotano skupino zvočno podobnih sinonimov, bi mogli samo imenski areali prinesiti nekaj več jasnosti. Našli bi tudi baze, o katerih vsaj sumimo, da so predslovanski substrat, ki imajo izredno zanimive areale. Naj omenim imena *Nevel*, *Neolja*, *Neoljice*, ki so v Rusiji grupirana v pasu Vitebsk—Pskov. K njim je treba prišteti tudi litavsko *Nevel-upis* (Rozwadowski, *Studia nad nazvami wód słow.* 149). V Sloveniji imamo potok *Meolja* (starejše *Neolja*) v porečju Meže in toponim *Neolje* z reko *Neoljica* pri Kamniku. Na srbsko-bolgarski meji pa sta spet grupirana toponima *Neolja* in *Neveljska Rēka*. Osnova je gotovo star hidronim neznanega porekla, morda traški; vendar je malo verjetno, da bi bil na Balkanu avtohton.

Poleg imen *Krepa* v Sloveniji in Dalmaciji, ki so na zahodnem Balkanu verjetno venetoilirski dediščina (Hubschmid, *ZRPh* LXVI 44), morda tudi dalmatinsko *Gripa*, *Hripa*, *Fripa* (Skok, *Slav. i rom.* II *indeks*), se v Sloveniji v pasu Moravče—Tolmin pojavljajo tudi imena *Krepake*, ki označujejo nerodoviten svet. Pri Huculih je v enakem pomenu apel. *škrep'ik'e* (Hrabec, *Nazvoj* 49-50). Verjetno je, da je del Slovanov prinesel ta termin s seboj iz Zakarpatja.

V *SR* X (1957) 170 sem opozoril na zanimivi areal imen slovensko *Sovatna*, bolg. *Sovat*, rum. *Sovata*, sbh. v vzhodni Bosni tudi *Suvata* poleg apel. sbh. *suvat*, *savat*, bolg. *sovat* »pašnik«, za katere se zdi, da so turkotartarskega porekla.

Mnogo težje kakor osnovam, ki jih najdemo pogosto v mikrotoponimiji, je slediti bazam, ki so samo toponimične in omejene samo na nekaj

osamljenih primerov. Zanimivo je slovensko ime *Otalež*, 1063 *Otales* (F. Kos, *Gradivo* III 228), ki ima svoje paralele v polj. *Otalež*, *Otałaż* (Kozierowski, *Badania wzch. Wielkopol.* I 323). Toda pri Trebinju je top. *Taleža*, v Hercegovini pa *Otoleż*, kar je Vasmer *ZfslPh* XVII 366 izvajal iz gotskega **aþaling* »Edling«. Toda zakaj ne bi upoštevali tudi starega slovanskega etnikona *Toležane*, 955 *Tolenseni*, 965 *Tolensane*, danes hidronima *Tolense* in *Tolense-See* (Trautmann, *ON Meklenburg und Holsteins*² 153). Celo takšne osamljene tvorbe, kakor je n. pr. č. *Tučapy*, imajo svoje paralele v dalmatinskem *Tučepe* pri Makarskem in *Tučepo* pri Kosovski Mitrovici.

Toda takšni primeri bi nas zavedli predaleč. Hotel sem samo opozoriti na zakonitosti, ki se javljajo v arealih nekaterih bolj frekventnih toponimičnih baz. Te nam dajo slutiti, da je bil besedni zaklad Slovanov ob razselitvi vendarle bolj diferenciran, kot so mislili doslej. Ni še mogoče reči, do kakšnih rezultatov bi nas utegnil privedi podroben študij slovanske mikrotoponimije, koliko bi se nam posrečilo izolirati posameznih naselitvenih plasti ali pa bi povsod naleteli samo na infiltrirane mešanice. Vendar pa bi se v slavistiki morali zavedati važnosti toponimičnega atlasa, ki ga doslej ni še nihče načel. Ne gre za to, da bi obnavljali idejo Poljaka Chodakowskega, ki je mislil na vseslovanski zemljepisni slovar, zadostovalo bi, da bi pri vseh slovanskih narodih na enoten način organizirali zbiranje toponimičnih baz in vsaj približno ugotovili tudi njihove areale. Dosedanji poskusi slovanskih lingvističnih atlasov so dokaj razočarali zaradi preveč shematično izbranega gradiva. Treba bi bilo prej zbrati in urediti vso bogato sinonimiko vsaj za geografske in kulturno zgodovinske pojme. Onomastika pa bi nam dala pravičen vpogled v njihovo starost in nekdanjo razširjenost.

Vendar bi bilo treba pri zamisli toponimičnega atlasa rešiti še vrsto načelnih vprašanj. Ali bi se izplačalo delati toponimične atlase posameznih slovanskih narodov? Rezultati bi bili verjetno preskromni, čeprav po svoje zanimivi. Toda takšni atlasi bi narastli v nedogled. Upoštevat bi morali preveliko število baz in preveč bi se v njih uveljavile razlike v geografski strukturi tal. Mnogo pomembnejši bi bil seveda imenski atlas južno, zahodno in vzhodno slovanski. Pri takšnem tipu bi bilo treba upoštevat tudi substrat in adstrat. Splošnoslovanski imenski atlas pa bi se lahko omejil samo na slovansko gradivo. Upošteval bi samo specifično slovanske baze in imenotvorne tipe. Tašne večje zamisli ne bi

bilo več mogoče izvesti z natančnimi lokalizacijami, ampak bi se omejili samo na areale in stopnjo frekvence.

Toda vsaka zamisel toponimičnega atlasa bi zahtevala še celo vrsto preddel, preden bi določili vse tiste imenske tipe, ki bi jih bilo potrebno ekscerpirati iz vse zgodovinske in geografske literature do katastrov. Vse to bi bilo treba tudi preveriti na terenu. Danes smo še daleč od tega, da bi mogli realizirati kateregakoli izmed teh načrtov. Vendar je zadnji čas, da posveti slovanska lingvistika onomastiki tisto pažnjo, ki jo to gradivo zasluži.

Резюме

Словянская ономастика обращала до сих пор слишком мало внимания на топонимические базы. Нам все равно, является ли данное имя собственное названием населенного пункта, горы, реки или урочища. Языковед разыскивает только топонимическую базу, ставшую источником имени, ее этимологическую и семантическую принадлежность, распространенность и ареал. Именотворный словарный фонд оказывается весьма архаичным не только в границах словенской топонимии, но даже в микротопонимии. Особо ценной является закономерность, устанавливаемая для ареалов отдельных топонимических баз и производных типов имен.

На западе и юге Словении установлен целый ряд топонимических баз, не имеющих соответствия нигде в славянском мире кроме разве русской и отчасти сербской (в долине р. Дрины) территории. К ним относятся имена: Чертеж, Дор, Робез, Ретье (русс. Веретье), Стржен (русс. Стрежень), Коцуль (Коциол в Карпатах), Кичер, Кучер (Кичера, Кичора в Карпатах), Облаз, Занога, Ципрь, Чипрь (русс. кипрей), Сухор. Схожий ареал принадлежит также отдельным именам, производным из культурно-исторических понятий как напр. Община, Дим, Склад, Гой, Губа, может быть также Гута и Печа (русс. Печище?).

Так как имена типа Чертеж не встречаются нигде в славянском мире на одной и той же территории с именами Крч, Крчевина или Чрет, Чрета, Чретеж, то можно предположительно считать их остатками языковых расхождений древнеславянских племен. Характерные ареалы имеют у южных и отчасти других славян именные базы: Велна, Трзен, *Ждърежъ, *Ждолъ, *Жлог(а), Кнея, *От(ъ)мжъ, Сига (Сага), *Мѣть, *Свѣд-, *Кълч-, Недѣлице итд. и даже некоторые субстраты и адстраты вроде напр. Невля, Крепаке, Соватина.

Пока еще невозможно решить для каких славянских колонизационных напластований оказывается характерным тот или иной тип имен. Необходимо было бы предварительное крайне подробное обследование ареалов таких и подобных имен у всех славян и особенно на русской территории. Всего больше можно ожидать от наиболее расширенных названий вроде типов *Сѣножъть, Сѣнокось.

Хотя при изучении славянской колонизации приходится считаться с многочисленными смешанными формами, и навряд ли удастся на основании одних только незначительных остатков восстановить отличия праславянских наречий, слависты все же должны были бы подумать о создании топонимического атласа. Славянская палеонтология во всяком случае имеет право надеяться на более богатую жатву, располагая таким атласом, а не только словесной географией.

Marja Boršnik

KNJIŽEVNA GIBANJA
KOT ODSEV DRUŽBENEGA RAZVOJA
SLOVENSKEGA NARODA*

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Gibanja, ki se pojavljajo v slovenski književnosti, niso samo neposreden ali posreden odsev družbenega razvoja slovenskega naroda. Ne glede na to, da dobivajo pobudo tudi od drugod, daje tem gibanjem samosvoj značaj še dejstvo, ki se doslej z nikakršnim razvojem ni dalo blagodejno spremeniti. To je naša številčna majhnost. Ta majhnost, ki že tisoč let ogroža naš obstoj, je vzrok, da preti našemu življu, ki se odmakne od zemlje, hitrejši nacionalni pogin kakor kateremu koli večjemu, gospodarsko bolj razvitemu narodu. Od tod neprestana potreba po vračanju k zemlji in h kmetu ter po poživljanju kmečke tradicije.

*

Za Slovence je postalo usodno, da so kmalu po naselitvi na svoje sedanje, geografsko in družbenopolitično tako izpostavljeno ozemlje, v boju z družbeno in kulturno naprednejšim germanskim sosedom izgubili svojo državno samostojnost, hkrati pa tudi svoje plemstvo. Prvotno na tem ozemlju že razredno diferencirani, so se polagoma izenačili v en sam razred podložnih kmetov. Gospodarsko sta jih izkoriščala tuje plemstvo in duhovščina, ki Slovencev nista pripustili do kulturnih žarišč. Tako je z izjemo nekaterih nepovezanih zapiskov tuje duhovščine in plemstva slovenščina živela le v besedi, ne v pisavi, vse do nastopa protestantizma.

Da naše ljudstvo skozi ves srednji vek ni bilo mrtvo, priča vrsta anonimnih besednih umetnin, ki so takrat nastajale, a so bile v veliki

* Ta referat s Kongresa jugoslovanskih slavistov z dne 12. septembra 1957 v Beogradu je bil na željo srednješolskih slavistov objavljen že v Jeziku in slovu III; tu ga prinašamo v delno izpopolnjeni obliki.

meri takšnega značaja, da so pomenile le tarčo za napade duhovščine. Lahko torej domnevamo, da je velik del te najoriginalnejše in morda tudi najbolj revolucionarne nenapisane ljudske umetnosti nasilno propadel.

Navedene družbenopolitične okoliščine so vzrok, da se kriza evropske fevdalne družbe pri Slovencih ni mogla v večji meri uveljaviti ne v novem znanstvenem pogledu na življenje *humanizmu* ne v novem umetnostnem slogu *renesansi*, saj sta oba pojava plod kultivirane inteligence in bogatega aristokratsko-meščanskega razkošja. Humanizem je pri nas obrodil le toliko, kolikor je pripravil plodna tla za razvoj novega verskega gibanja — *protestantizma*.

Slovensko ljudstvo, ki je istočasno krvavelo v brezupnem boju tlačanskih množic proti fevdalni gospodi, se je sprva oklenilo protestantizma v prepričanju, da bo to versko gibanje, ki proglašča načela »svobode«, podprlo tudi njegove protifevdalne zahteve. Ker se je pa slovenski oficialni protestantizem razvijal v Luthrovi smeri, ki so jo poleg meščanstva proti vladarjevim absolutističnim prizadevanjem zastopali tudi kmetovi fevdalni tlačitelji — plemiči, se je to naše ljudstvo za novo vero ohlajalo in s tem olajšalo delo protireformatorjem. Zaradi svojega verskega značaja in povezave s fevdalci slovensko protestantsko gibanje sicer ni moglo imeti ne družbeno revolucionarnih ne posvetnih umetnostnih teženj, za razvoj slovenskega duhovnega, v prvi vrsti književnega življenja pa je odločilnega pomena. Omajalo je avtoriteto katoliškega dogmatizma ter z organizacijo prvih slovenskih knjig in utemeljitvijo slovenskega knjižnega jezika ob razvoju kapitalizma omogočilo duhovno potlačenemu in fevdalno razkosanemu slovenskemu ljudstvu oblikovanje enotnega duhovnega razvoja in notranjo osredotočitev. S tem je bila podana kulturnopolitična osnova za organsko rast Slovencev v samostojen narod.

Poldrugo stoletje avstrijskega vladarskega centralizma in katoliške verske reakcije, ki sledi nasilnemu zatoru protestantizma na Slovenskem, dokazuje, da okostenelost absolutizma in katoliške dogme kljub novemu, na zunaj razgibanemu *baročnemu* slogu ni mogla biti plodna za samobitnejše, najmanj za kakšno posvetno literarno snovanje. Vse do srede 18. stoletja se je v našem slovstvu ohranila srednjeveška fevdalna miselnost, ki je v času, ko naše ljudstvo preživlja burno uporniško življenje, skoraj brez vsakršnega stika z njegovim trpljenjem in boji. To pa ni nič čudnega, saj je to slovstvo skoraj izključno v rokah nižje duhovščine — edine pismene plasti, ki se jezikovno ni oddaljila od našega kmeta.

Medtem je avstrijski vladar, ki se je v svoji težnji po absolutizmu opiral na meščanstvo, tudi med Slovenci omogočil pot trgovskemu kapitalizmu in gospodarskemu napredku. Razvijajoče se meščanstvo pa v tej dobi za rast slovenske književnosti ne pomenja niti tolikšne opore, kot jo je v dobi protestantizma, saj si od slovenščine ni obetalo nobene gmotne koristi in se je rajši kolikor mogoče hitro prilagodilo tujcem.

V dobo propadanja fevdalnega sistema so torej stopili Slovenci brez pomembnejše posvetne literarne tradicije in brez svoje za vodstvo revolucije sposobne buržoazije. Kljub takim pogojem je rastoča germanizacija avstrijskega razsvetljenega absolutizma pri nas naletela na narodnostni odpor, ki se javlja — vsekakor ne brez povezave s *predromantiko* — v obliki narodnega *preroda* že dve desetletji pred francosko revolucijo. Slovenska prerodna misel je nastajala v glavah posameznih inteligentov in si je le počasi utirala pot med ljudstvo. Ker je bila večina posvetnega slovenskega izobraženstva sredi 18. stoletja še potujčena, so bili prvi glasniki novega slovstvenega razvoja nižji duhovniki, ki so nadaljevali versko smer poprejšnje dobe, hkrati si pa v duhu novih razsvetljenih in prerodnih gesel prizadevali za splošno ljudsko izobrazbo in za uveljavljanje slovenščine v posvetnem pesništvu. Fevdalnih osnov družbenega reda se niso dotikali.

Za razvoj slovenskega *razsvetljenega* gibanja je usodno, da tudi na svojem višku ni našlo dovolj odziva med posvetnim meščanstvom. Njegovo gmotno in duhovno žarišče je bil baron Žiga Zois, edini slovenski aktivni preroditelj iz bogataških, a propadajočih plemiškoburžoaznih vrst, ki je služil napredku, kolikor je ta soglašal z njegovo široko racionalistično razgledanostjo in prerodno vnemo, idejam francoske revolucije pa je ostal kot fevdalec nasproten.

Kot je bilo Zoisovo mecenstvo in mentorstvo za znanstveno in literarno usposabljanje slovenščine dragoceno, tako je utegnila biti njegova fevdalna uklenjenost eden od zaviralnih momentov, da v dobi razsvetljenstva, v tem prvem razdobju slovenskega preroda, izvrševalci njegovih načrtov niso postavili nobenega naprednega družbenopolitičnega programa. Kljub temu pa je našla revolucionarna demokratičnost tedanjega našega najodločnejšega svobodomisleca, meščanskega uradnika Antona Tomaža Linharta tudi javen odsev v dramatiki, občudovanje francoskih osvoboditeljskih teženj pa je dobilo javno priznanje v pesmi razsvetljenega duhovnika Valentina Vodnika. Ni pa Zoiz brez zaslug, da je prav Vodnik v posvetni pesmi pričel poglobljati prve iskrene, preproste tone,

s tem da je premagal tujo *rokokojsko* in *pseudoklasicistično* navlako in tako postal med nami prvi pomembnejši pesniški glasnik pristnega domačega življenja.

Linhart in Vodnik uveljavljata v svojem literarnem delu meščanske ideale in povezujeta razsvetljenstvo z *romantiko*.

Tako nadaljuje prva romantična generacija smer razsvetljenstva, poudarjajoč predvsem skrb za slovenščino in tradicionalno ljudsko izročilo. Uveljavlja se v dobi francoske okupacije, Napoleonovega poraza ter »svete alianse« in je plod ter hkrati tudi žrtev teh ostrih družbenih nasprotij med rastočo buržoazijo in nasilno zmagojučo fevdalno reakcijo.

Druga romantična generacija nadaljuje tradicijo prve predvsem z zbiranjem in objavljanjem ljudskega pesništva, od filološko-etnografskega programa prve generacije pa se povzpne do izdaj umetne poezije, ki je evropsko kultiviran izraz najglobljih človeških protislovij in pretresov in je namenjena predvsem posvetnemu izobraženstvu.

Ker je to izobraženstvo v tem času z razvijajočo se buržoazijo vred še zmerom pretežno potujčeno, se upravičeno sprašujemo, od kod iz zaostale province nenadoma tolikšen vzpon.

Velika dela koreninijo skoraj zmeraj v veliki veri. Toda ne v statični dogmatiki, marveč samo v takšni veri, ki raste iz svobodnega gibanja notranjih protislovij. Zato ni slučaj, da največja dela prejšnjega stoletja nastajajo v času največje družbenopolitične in duhovne dinamike — v času meščanskodemokratskega boja zoper fevdalizem za novo razredno oblast. Liberalizem, napredna ideologija revolucionarne buržoazije, prinaša s francosko okupacijo in z naraščajočo buržoazijo tudi k nam meščanskodemokratsko miselnost z novo vero v svobodo, enakost in bratstvo. Ta vera postaja tem močnejša, čim hujši je reakcionarni fevdalni pritisk. Naši najnaprednejši inteligenci obljublja odrešenje: enakopravnost in svoboden razmah zatiranega posameznika in naroda. Kakor vrelec iz stoletnega podtalnega hrepenenja izkoriščenega ljudstva prodre ta vera v našem največjem pesniku Francetu Prešernu, ki korenini globoko v preteklosti, da se more trdno zasidrati v domači in evropski sodobni problematiki ter se pognati daleč naprej v prihodnost.

Prešernova genialnost nam ne dopušča, da bi jo utesnjevali v kateri koli družbeni kalup ali časovni slog, najlažje pa se dá razumeti, da je prodrla na dan prav v silno razgibani dobi tridesetih in štiridesetih let prejšnjega stoletja, ko se bori in si leta 1848 vsaj začasno tudi pripori oblast buržoazija z najnaprednejšimi gesli, ki vera vanje še ni omajana.

Disharmoničnost sodobne družbe pa presoja Prešeren z enakim *satirično-kritičnim realizmom* kakor v naslednjih desetletjih Fran Levstik, osrednji meščanskodemokratski borec, ki postavi temelje za razvoj realistične proze. Levstikov vehemetni kritični zagon zgrabi od srede šestdesetih let soborca Josipa Stritarja in Josipa Jurčiča v izrazito napredno izpovednost, ki se javlja v vrsti pomembni knjižnih manifestacij. Ni gol slučaj, da se zruši Levstik pod težo osebnih bolečin prav v sedemdesetih letih — v času, ko doseže bojovita mlada slovenska liberalna generacija svoj višek in padec.

Kje so vzroki, da prav v sedemdesetih letih slovenski liberalizem hkrati s kritičnim realizmom doseže svojo kulminacijo? In kje so vzroki, da je kulturnobojni sunek tega liberalizma tako kratkotrajen, a naš tedanji realizem še tako prežet z romantiko, kritično sicer globok, a literarno fragmentaričen?

Vera in osvobodilno in ustvarjalno silo liberalizma je živel v naši vodilni napredni generaciji še po zrušitvi absolutizma, skozi ustavno dobo šestdesetih let in se je šele po nastopu dualizma, po končni zmagi nemške liberalne buržoazije pričlenila krhati. Vse dotlej se naš realizem izčrpava v razrednem boju, s tem da se žene za ideale liberalnodemokratskega meščanstva proti fevdalnoklerikalnim preostankom vladajočega kulturnopolitičnega samodrštva. Je pa šibak, ker je izraz peščice najnaprednejših posameznikov in nima še skoraj nikakega družbenogospodarskega zaledja.

Za vso našo meščanskodemokratsko kulturo je usodno, da se je slovenska buržoazija pričela politično in gospodarsko uveljavljati šele tedaj, ko je v svetu že klonila v družbeno reakcijo. (Prim. Edvard Kardelj-Sperans, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, 1957, 266.) Zato ni mogla stopiti na čelo revolucionarnega boja za neodvisno, zedinjeno Slovenijo niti podpreti najnaprednejših kulturnobojnih prizadevanj naših književnikov.

Spričo pogubnih posledic tujega kapitalizma, ki je v nastajajočih imperialističnih oblikah grozil izžeti in upropastiti naš narod, ter spričo rastočih družbenih nasprotij pa je tudi pri nas čedalje bolj upadala vera v uresničljivost demokratičnih teženj liberalizma, z njo pa tudi romantični zagon našega realizma, ki se je pričlenjal vse bolj umikati kritiki žgočega bistva in se zoževati v drobno površinsko opisnost (Janko Kersnik).

Zaradi naraščajočega gospodarskega in političnega pritiska tega tujega kapitalizma in zaradi preteče nevarnosti s strani razvijajočega se domačega proletariata — delavstva pa tudi propadlega kmeta, čigar proletarizacija je katastrofalno naraščala in je nobeno izseljevanje ni moglo zaustaviti — se je čutila v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja že dokaj razvita slovenska liberalna buržoazija čedalje bolj varno v zaščiti reakcije. Spričo tega se tudi naš realizem v prejšnjem stoletju nikoli ni mogel v polni meri otresti idealističnih elementov in se je bil po kratkotrajnem *deskriptivnem* stadiju koj spet pripravljen umikati v tradicionalno romantiko (Ivan Tavčar). Tej se je dolgo z vso silo ustavljal edinole najdoslednejši svobodomiselni realist Anton Aškerc. Moč za svoj kritični realizem pa je zajemal zlasti iz ruskih literarnih vrelcev, kajti naprednost vrelcev slovenskega liberalizma je usihala.

Dokaj radikalno injekcijo je skoraj istočasno skušala dati temu vse bolj oportunističnemu liberalizmu *naturalistično* usmerjena mladina. Ni pa imela ta »nova struja« družbenih pogojev, da bi mogla uveljaviti velikomestno tematiko, ne dovolj trdne hrbtenice, da bi mogla biti kos vehementni reakciji: da bi vzdržala na prvotnih kritičnobojskih postojankah zoper gnilobo in zlaganost sodobne slovenske buržoazije.

V takšnem boju je mogel zmagovati le, kdor je imel pogum, da se izloči iz buržoaznih vrst in se priključi naprednejšemu družbenemu razredu. To pa je deloma dosegel šele Cankar v »moderni«.

Slovenska *neoromantika* »moderne« ni beg pred vznemirjajočo revolucionarnostjo novih sil, marveč odklon od napihnjene, duhovno votle buržoazne stvarnosti. Ta brezdušna stvarnost je mlade, vsega lepega žejne pesniške ustvarjalce naplavila v predmestno dno deklasirancev. V tej sredini brodolomcev in obupancev je bilo videti brezizgledno vsako prizadevanje za izboljšanje socialnega in kulturnega položaja, to zatočišče slovenskih pesniških talentov je postajalo njih grob. Ta grob prežgodaj zatrtih mladih moči je visel tedaj kot grozoten simbol nad vso usodo slovenskega naroda-proletarca, ki mu je v tedanjih od zunaj in znotraj breuzpnih razmerah pretil neizogiben pogin.

Slovenska narodna enota je bila v tem času še zmerom razsekana v vrsto majhnih dežel in je nad zahtevo marčne revolucije po političnem zedinjenju že zdavnaj obupala. Celó osrednjo deželico Kranjsko, ki ni obsegala niti polovice celotnega slovenskega ozemlja, še bolj pa obrobne deželice tega komaj enoinčetrtilijonskega naroda je pritiskala nemška buržoazija s severa, italijanska buržoazija pa z jugozahoda ter

z gospodarskim in nacionalnim nasiljem preprečevala razvoj domačega gospodarstva. Skrajne jugozapadne in severovzhodne ude našega telesa pa je povrh dušila še italijanska in madžarska fevdalno-zemljiška gospoda, da so komaj še životarili, nepovezani z ostrčjem. Ker je slovenska obrt ob tuji kapitalistični konkurenci propadala in ker je ta davila tudi našo industrijo, so vsa slovenska mesta, kolikor se niso kakor Trst potujčevala, ostala provincialna in se tudi slovenski proletarijat po večjih centrih ni mogel razviti. Narodu, ki je bil kljub hriboviti, slabo donosni zemlji še zmerom pretežno agraren, je spričo visokih davkov in naraščajoče inozemske konkurence pretil pogin. Gmotno v krepljih kapitalističnih oderuhov, duhovno v krepljih klerikalizma, je najsposobnejše delovne moči žrtvoval emigraciji.

Vsaj do preloma stoletja slovenska duhovščina številčno zdaleč presega ostalo izobraženstvo, ki se nenehno potujčuje. V duhu internacionalnih katoliških teženj se ji posreči v nekaj letih spretno organizirati moderno gospodarstvo, hkrati pa splesti tako trdno prosvetno mrežo, da se lahko zasidra v najširših plasteh ljudskih množic na kmetih, a si pridobi z gmotno vse silnejšo duhovno moč tudi med delavstvom in meščanstvom. Ko na prelomu prvega in drugega desetletja našega stoletja v deželi absolutno zagospodari, je njena buržoazna nasprotnica — nekoč tako napredna liberalna stranka že skoraj čisto pri tleh.

Takšne razmere nujno morajo vzbuditi v najnaprednejših glavah slutnjo o umirajočem narodu Slovencev in jih prignati v obup. »Ako je umetnost najzvestejša hčerka življenja in če je slabotna in malodušna, mora tičati vzrok temu prikazu v naših razmerah, kajti kako bi rasla smokva na trnju in kako naj rodi kopina grozd!« vzklika pesnik Župančič leta 1903 v eseju o Murnovih pesmih.

Toda tudi v tem času smo bili Slovenci še mlad, priroden narod, poln žilave delavnosti in vere v življenje. Kot taki smo težili k realizmu in h kritiki obstoječih razmer. Cankarjeva satira je verna naslednica Prešernove in Levstikove, le da s še grenkejšim zamahom biča rastočo gnilobo slovenskih buržoaznih razmer. Kot največji slovenski revolucionar in socialni reformator svoje dobe je Cankar še veliko stvarneje in podrobneje kakor svoj čas Prešeren ali Levstik svoji dobi nakazal program boja za osvoboditev slovenskega naroda, in to v okviru jugoslovanske federativne republike. V svojem leposlovnem delu je prikazal slutnjo proletarca, ki bo koval svet. Oporo za ta boj je črpal iz vere v novo družbeno ureditev, ki mu jo je vcepljala od začetka tega stoletja

vse tesnejša povezava z delavskim razredom. Vendar naša socialna demokracija, ki bi naj bila glasnica njegovih najnaprednejših teženj, a sta jo hromila avstromarksizem in omahovanje malomeščanske inteligence, ni mogla v njem trdno in trajno premagati usodlin, ki so ga povezovale s tradicijo. Ojačila pa mu je samozavest proletarca in poglobila odpor zoper našo tragično usodo. S pritegovanjem v trdo domačo stvarnost mu je hkrati z ostalo generacijo »moderne« preprečila dekadentno pot, kakršno so od zadnjih dveh desetletij prejšnjega stoletja ubirali deklasirani poeti velikih evropskih narodov, ki jim družbena usoda in narodova eksistenca ni bila več problem.

Narobe pa bi bilo, če prezremo pri naši »moderni« *dekadenco*, ki je ni narekovala zgolj časovna moda, marveč so ji vtisnile tudi poprej navedene družbene okoliščine specifičen značaj. Posebej je treba tu še poudariti, da je gibanje »moderne« izraz generacije, ki prva pri nas v celoti ne izvira več s kmetov, marveč pretežno iz deklasiranih najnižjih plasti.

Vse te grenke družbene okoliščine pa so pahnile lepote in pravice žejne poete v čudovit notranji, izsanjan svet in poglobile tiste romantične oziroma *simbolistične* elemente, ki so plod najtišjega hrepenenja po svetlem, prečiščenem življenju. V tem umetniškem izrazu najgloblje občečloveške, nacionalne in osebne bolečine se je povzpela slovenska »moderna« (Dragotin Kette, Josip Murn, Ivan Cankar, Oton Župančič) na višek, kakršnega je mogla kasnejša poezija le še izjemoma doseči (Alojz Gradnik, Srečko Kosovel).

Strahote prve svetovne vojne so odmik od družbene stvarnosti izostrile. Zavest brezplodnosti mesarskega pokola, kjer krvavi naš narod v kleščah tujega imperialističnega pohlepa, je povzročila v duševnosti mlade generacije tolikšno duhovno razdejanje, da ni našla več ravnotežja med seboj in družbo. *Ekspresionizem* je gibanje, ki prepoji vse naše povojno leposlovje in predstavlja vsa tedanja iskanja, menjajoče se programe in raznotere »izme«, združujoč vseh vrst svetovne nazore in politična hotenja v težnjo po bistvenem, po poduhovljenju in obuditvi zapravljenе človečnosti.

Kmalu se iz te abstraktne vizionarnosti izlušči konkretna podoba človeka in družbe, ki naj dá pohojenemu človeštvu vero v pravičnejšo ureditev. Od oktobrske revolucije naprej prodira vera v novo družbeno skupnost preko vračajočih se vojakov pa tudi preko tiska med Slovence, jih poživlja v optimističen razmah in jih spet priteguje k realnosti.

Hkrati jim omogoča vse treznejši kritičen pogled na tedanjo družbeno stvarnost.

Med prvo svetovno vojno se slovenska politika ni razvijala v duhu Cankarjevega revolucionarnega programa. Zedinjenje jugoslovanskih narodov leta 1918 ni toliko posledica naših zavestnih stremeljenj, kolikor imperialističnih protislovij na Balkanu. Slovenci s tem nismo dosegli odrešitve. Razkosanih na štiri države, nas niso nasilno potujčevali samo v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, marveč se tudi v bivši Jugoslaviji nismo mogli svobodno razvijati. Ker je ostalo vodstvo te na pol kolonialne Jugoslavije v rokah reakcionarnih predstavnikov buržoazije in veleposestva, nova država ljudskim množicam ni prinesla ne agrarne reforme ne politične svobode. Nasprotno, hkrati z barbarskim preganjanjem naprednih političnih sil in z gospodarsko dušitvijo malega delovnega človeka je skušala velesrbska hegemonistična politika zatreti tudi slovensko kulturno in narodno individualnost in nas nasilno spojiti v integralno »jugoslovanstvo«.

Čim huje pa je naraščal domači in tuji fašistični pritisk, tem močnejše je prodiral odpor ilegalnega revolucionarnega gibanja, ki je sprejelo dediščino vsega pozitivnega in naprednega iz slovenske preteklosti. Odkar je prevzelo vodstvo v boju za družbenopolitično osvoboditev in zedinitve razkosane Slovenije, se mu je vse bolj pridruževala tudi napredna slovenska inteligenca, ki je marksistični ideologiji odprla pot tudi v domače revije in založbe.

Z rastočo vero v novo življenje se v tridesetih letih tudi v slovenski književnosti ekspresionistični patos umakne *socialnemu realizmu* nove stvarnosti. Kot reakcija na komplicirano abstraktnost, egocentrični artizem in brezperspektivno odmaknitev od dejanskega življenja zmaguje zdaj s Prežihovim Vorancem na čelu v rodni kmečko-proletarski svet zamaknjeni in iz njega črpajoči družbeni optimizem s široko problematiko novega časa, boreč se za preprost, jasen izraz.

Doba *narodnoosvobodilnega boja* je bila prepolna dejanj, da bi se ji napredni pesnik utegnil umakniti v zatišje obsežnejšega in globljega ustvarjanja. Drobnoposlovje tega časa je prenehalo biti izraz individualnih usod: postalo je sad trpljenja in revolucionarnih teženj vsega slovenskega ljudstva. Pesimizem se je umaknil življenjski radosti, pasivnost borbenosti, drobna usoda posameznika je postala ničeva spričo žrtev, muk in junaštev celote.

Dokler Slovenci nismo dosegli samostojne državnosti, nam je pomenila književnost najvišji forum za uveljavljanje lastne samobitnosti. Po osvoboditvi leta 1945, z združitvijo pretežnega dela našega naroda v enotno federativno republiko, se je vloga naše književnosti skrčila.

Narodnoosvobodilni boj nam je vzravnal hrbtenico, žrtve in napor tega boja pa so terjali oddih. Le redkokdo je od prvih let družbene graditve pričakoval novega, svojevrstnega stilnega razmaha in vélikega teksta. Bila so duhovno prepasivna, da bi bila mogla prerasti stilno tradicijo zadnjega predvojnega desetletja.

Zadnja leta pa se vse bolj pojavlja težnja po aktivizaciji. Kadar bo prebolen *neoekspresionizem*, ki nastopa kot reakcija na brezdušno klišejstvo, mora priti do sinteze: tedaj se utegne pojaviti vélika umetnost, kakršno terja naš čas. Takšna besedna umetnost je zmerom bila in bo izraz duhovnega in realnega sveta, izraz človeka in družbe.

Pogoj za to pa je svetovni družbeni razvoj, ki bo človeku omogočil vero v življenje. Da je res tako, priča vsa naša književna preteklost, ki sem jo skušala tu bežno nakazati.

Резюме

Самобытность развития наших литературных течений вытекает прежде всего из малочисленности и недостаточного экономического развития словенского народа: стремление к национальной самоохроне и собственному выражению беспрестанно заставляет нас прибегать к родной земле и крестьянским заветам. Словенцы, только что заняв свою географически и социально-политически столь уязвимую территорию, вскоре же утратили в борьбе с опередившими их в социальном и культурном отношении германскими соседями государственную независимость и аристократию и оказались отрезанными от тогдашних культурных центров. Средневековая литература стала почти целиком недоступной для них. Если не считать народной песни, то до нас дошли из этих давних лет только отдельные разрозненные записи преимущественно богослужебного характера. Всем этим была обусловлена невозможность расцвета Ренессанса в тогдашней преимущественно крепостной крестьянской словенской среде, да и Гуманизм не шел дальше подготовки почвы для позднейшего распространения протестантизма. Но словенское официальное протестантство придерживалось взглядов Лютера, которые в борьбе с самодержавными стремлениями австрийского императора разделяли с мещанством и дворянские феодальные угнетатели крестьянства. Поэтому словенский народ, первоначально в надежде на раскрепощение примкнувший к новому религиозному течению, вскоре же охладел к нему, что и облегчило успехи контрреформации. Словенское протестантство в силу его религиозного характера и объединения с феодалами не могло преследовать какие — либо социально-революционные или даже светские художественные цели. Но все же оно расшатало авторитет католической догмы. Осуществив появление

первых словенских книг и положив начало литературному языку, протестантство, при развитии капитализма, содействовало органическому перерастанию духовно угнетаемого и растерзанного феодалами словенского народа в самостоятельную нацию. Сменившие жестоко подавленное протестантство полтора столетия австрийской самодержавной империи и католической церковной реакции, несмотря на выигрышную внешность стиля барокко, не могли оплодотворить сколько-нибудь самобытное литературное творчество. Словенскому народу пришлось в годы разложения феодального порядка начинать это развитие без сколько-нибудь самостоятельной литературной традиции и без пригодной для возглавления революции буржуазии. Все же развиваемое австрийским просвещенным абсолютизмом онемечение встретило национальное сопротивление словенцев. Последнее — уже за два десятилетия до великой французской революции и, повидимому, не без влияния преромантизма — получает характер национального возрождения. Неблагоприятными для развития нашего просветительства обстоятельствами являются как преобладание духовенства среди его провозвестников, так и отсутствие сколько-нибудь глубоких отзвуков его успехов в среде светского онемеченного мещанства. Меценатство и учительство барона Жиги Цойса, главного светоча словенского возрождения, много значило для развития словенского научного и литературного стиля, но его прочные феодальные связи во всяком случае не могли способствовать выявлению сколько-нибудь передовых социально-политических требований при выступлении исполнителей его предначертаний на протяжении этого начального периода словенского возрождения. Тем не менее революционно-демократическое мышление отразилось на драматургии Томажа Лингарта, а восхищение французскими освободительными идеями вывело лирику Валентина Водника, первого сколько-нибудь значительного поэта, воспевающего неподдельно народный быт. Творчество обоих этих писателей является переходом от буржуазных идеалов века просвещения к романтике. Первое поколение романтиков оказалось жертвой и следствием резких социальных противоречий между возникающей буржуазией и победоносной насильной феодальной реакцией. Второе поколение романтиков остается верным филологическим и этнографическим заветам первого, а в области идеологии возвышается до самых передовых взглядов, присущих тогдашнему революционному буржуазно-демократическому мышлению. Это же второе поколение достигает в лице нашего величайшего поэта Франце Прешерна отвечающее европейскому культурному уровню выражение глубочайших человеческих потрясений и противоречий. Гений Прешерна завоевывает признание в годы жестокой социально-политической реакции одновременно с выступлением и временным возобладанием буржуазии, прибегающей к передовым девизам, вера в которые еще не поколеблена. Но Прешерн взвешивал разлад современной общественности в том же духе сатирическо-критического реализма, как это делал в позднейших десятилетиях Фран Левстик, первый среди бойцов за идеалы буржуазной демократии и основоположник дальнейшего развития словенской прозы. Наш тогдашний реализм был еще слаб: он выражал настроения только горсточки наиболее передовых личностей и оставался почти без всякой социально-экономической почвы. До самой половины 70-х гг. все его силы уходило на классовый бой с феодально-клерикальными последышами господствовавшего культурно-политического абсолютизма. С ослаб-

лением веры в осуществимость демократических стремлений либералов спадает и романтический полет нашего реализма, начиная избегать существенной жгучей критики и сводясь к одному поверхностному описанию. С ростом экономического и политического давления чуждого капитализма словенская либеральная буржуазия все более и более склонна искать защиты у реакции. В связи с этим наш реализм оказывается не в состоянии изжить сполна идеалистические настроения и снова возвращается к привычной романтике. Мимолетность нашего эпизодического натурализма доказывает, что ущербному приспособленческому либерализму при отсутствии социальной почвы и собственной достаточной жизнеспособности не в состоянии помочь никакие инъекции. Неоромантика словенских модернистов появившаяся накануне нашего века оказывается не бегством перед волнующей революционностью новых общественных сил, а разрывом с манерной, внутренне пустой буржуазной действительностью. Декадентские признаки неоромантики представляют не только дань литературной моде, но особый след, оставленный роковыми социально-политическими и культурными условиями, угрожавшими тогда самому существованию нашего народа. Вся эта невыносимая обстановка принуждала жаждущих красоты и справедливости поэтов искать спасения в собственной угубленной мечтательности. Отсюда вытекает нарастание романтических и даже символических признаков, как выражений заветного стремления к светлой, обновленной жизни. Словенский модернизм с Иваном Цанкарем во главе достиг при художественном изображении глубочайшего общечеловеческого, национального и личного страдания вершин, до которых только в исключительных случаях поднималась позднейшая поэзия. Одновременно с этим сатира Цанкаря, еще более горькая и жестокая, чем в свое время у Прешерна и Левстика, клеймила социально-политическое и нравственное разложение нашей современной общественности, намечая содержание освободительной борьбы словенского народа. Ужасы первой мировой войны еще обострили уклон от социальной действительности. В послевоенной словенской литературе возобладал экспрессионизм, объединяющий самые различные мирозерцания и политические требования в одно общее стремление к существенному, к озарению и возрождению отверженного гуманизма. Начиная с Октябрьской революции у словенцев постепенно пробуждается вера в новое бесклассовое общество: она снова обращает к действительности и осуществляет критическое отношение к современной социальной реальности. С ростом веры в возможность новой жизни социальный реализм нашей действительности сменяет прежнюю экспрессионистскую приподнятость и в словенской литературе. Народноосвободительная борьба вернула нам веру в себя, а жертвы и напряжения этих лет сделали передышку необходимой. Психология первых лет строительства новой общественности была недостаточно активной для того, чтобы перерасти традицию стиля последнего довоенного десятилетия. Если наша литература наконец сумеет изжить неоекспрессионизм, ставший за последние годы выражением протеста против бессодержательных шаблонов, то возможно возникновение действительно высокого искусства, отвечающего требованиям нашего времени. Но появление его, разумеется, зависит от наличия такой международной социальной обстановки, которая могла бы вложить веру в жизнь и в сердца наших соотечественников.

R. Kolarič

PERIODIZACIJA RAZVOJA SLOVENSKEGA JEZIKA

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Da je bila praslovanščina zadnja stoletja (III.—V. n. e.) pred razselitvijo Slovanov v današnja bivališča dialektično že znatno diferencirana, vsaj po skupinah, slavisti danes precej splošno priznavajo (gl. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, 69 sl.; Belić, Stanojevićeva *Enciklopedija*, cir. izd., IV, str. 393; Klemensiewicz-Lehr-Spławinski-Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, 26 ssl., idr.). — To je povsem razumljivo, zlasti dialektologu, ki iz lastne skušnje ve, kako se govor od ene generacije do druge spreminja. Govorica pač ni statična, marveč *dinamična*, torej podvržena spremembam v času in kraju. In kakor je danes, tako je bilo tudi v praslovanski dobi. V vsakem jeziku pa iz meni še ne povsem jasnih razlogov nastopajo periode, v katerih je razvoj hitrejši in hkrati povzroči več sprememb kot v prejšnji dobi. Med dobe počasnejšega in hitrejšega razvoja postavimo nekake časovne zareze, mejnike, ki nam pa služijo le za lažji pregled in obravnavo snovi. Samo v takem smislu govorim tudi o periodizaciji razvoja slovenskega jezika.

Strinjam se z Ramovšem (gl. KZg., 70 ssl.), da pravega enotnega južnoslovanskega pradialekta, t. j. enotnega južnoslovanskega jezika, »ki bi razvil pomembne jezikovne novosti, poslej lastne vsem južnoslovanskim govorom«, nikdar ni bilo. Predniki današnje južnoslovanske jezikovne skupine, od Bolgarov najbrž samo zahodni del, so v stoletjih pred priselitvijo v današnja bivališča živeli nekje na širšem ozemlju, verjetno v severovzhodni Panoniji pod Karpati (g. Belić, Stanoj. E. IV, 393), v večji bližini zahodnoslovanske skupine. V to dobo gre morda slovensko in srbskohrvatsko krajšanje ide. akuta (gl. še Belić, *ibid.*, 393, 394). Naselitvenih tokov iz te sekundarne južnoslovanske »pradomovine« v današnja bivališča je bilo več, v različnih smereh in v različnih časih. Med prvim in zadnjim tokom je po vsej verjetnosti preteklo mnogo

desetletij. V glavnem moramo suponirati dva velika tokova: zahodni je ob donavskem kolenu nad današnjo Budimpešto (gl. še Belić, Stanoj. Encikl. IV, 394) ali zapadno od njega prekoračil Donavo in nekako ob Leithi in Rabi prišel na Štajersko v dolino Murice in srednje Mure. Na jug se je ob Muri in njenih pritokih razširil do Slovenskih goric in Kozjaka; na severu pa je tok, ki je prišel ob Leithi v dolino Murice, šel od Brucka v pokrajine ob zgornji Muri in čez prelaze na jug na Koroško, s Koroške pa na severozahodno Gorenjsko, v Beneško Slovenijo in v dolino Soče do morja v Tržaškem zalivu in še dalje v Istro. Ta tok je precej časa moral biti v tesnejši zvezi z zahodnoslovansko skupino (*dl, tl, ê > ie > i*). To pot nekako nakazujejo slovenski dialekti. Pred tem tokom ali morda celo z njim, pa se zdi, da je šel tisti naselitveni tok, ki je še bolj na jug zasedel Hrvatsko Primorje in otoke blizu do Dubrovnika. Iz tega dela se je razvila današnja čakavščina. Iz takega skupnega potovanja in sožitja, ki je moralo trajati več desetletij, lahko razumemo, zakaj je glasovna, akcentska, zlasti pa leksikalna zveza med čakavščino in slovenščino tako velika, mnogo večja in starejša kakor s kajkavščino in štokavščino (gl. tudi Tentor, Leksička slaganja. Razprave II. razreda SAZU, I, 1950).

Drugi veliki preselitveni tok, ki je bržkone bil v bližji zvezi s kasnejšim štokavskim elementom, je moral potovati nekoliko kasneje od prvega, verjetno med Rabo in Blatnim jezerom, po vsej verjetnosti skupaj s kasnejšim štokavskim elementom proti jugozahodu in je zasedel današnje Prekmurje, Medžimurje, Haloze, Slovenske gorice, vzhodni del Kozjaka, ves vzhodni in južni del Pohorja, vso srednjo Štajersko s porečjem Sotle, severovzhodno Gorenjsko skoraj do Kamnika, vso Dolenjsko in Notranjsko ter se na Krasu in v Istri sešel s tistim velikim tokom, ki je že prej prišel od severa preko Koroške. Po sredini med obema deloma še danes v glavnem teče znamenita Ramovševa »osrednja črta pasu z rahlimi [narečnimi] zvezami« (gl. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika, 118). Med ta dva glavna naselitvena tokova se je prej, hkrati in pozneje vrinilo nekaj manjših naselitvenih jeder, to ali ono morda celo iz druge psl. jezikovne skupine. Za to bi deloma govoril današnji slovenski besedni zaklad, predvsem pa krajevna imena.

Vendar je pa ob začetku priselitve v današnjo domovino Slovencev jezik priseljencev bil precej enoten; razlike med njimi so bile v prvi vrsti govorne razlike med starim in mladim rodом, zaznatnejše razlike in inovacije pa med pripadniki obeh velikih naselitvenih tokov, ki so

se pa izoblikovale tik pred selitvijo ali pa že med selitvijo samo. Na stičnih točkah obeh tokov, ki jih spočetka ni bilo veliko (ob Muri v bližini Slovenskih goric, ob Dravi pri današnjem Dravogradu, na vzhodnem Gorenjskem, pri Ljubljani, na Krasu in v Istri), so se začela izenačevanja; celota se je razvijala v smer individualnega slovanskega jezika, slovenskega, posamezni deli pa v smer narečnih skupin. V glavnem še vladajo isti psl. jezikovni zakoni, kot so vladali ob času naselitve. To vidimo na izposojenkah iz alpskoslovanskega jezika v sosedne nemške in romanske dialekte in na izposojenkah iz romanskih in nemških dialektov v alpsko slovanščino (gl. Ramovš, *Kratka zgod. slov. jez.*, 23 ssl.). V nekaterih delih alpske slovanščine, zdi se, da na jugozapadu, je bil razvoj hitrejši in so se psl. inovacije hitreje razvijale (ali pa nastajale nove) kot v centralnih in severovzhodnih predelih. Za to nam govori dejstvo, da nekateri splošni slovenski pojavi na severovzhodu še danes niso dosegli tiste stopnje kot v slovenskih dialektih na jugozapadu in ki so nam iz starih zapisov in knjig že več stoletij znani (moderna vokalna redukcija).

V tej *provi* dobi je v slovenščini še bil v veljavi sistem odprtih zlogov; *z* in *ẓ* sta se ločila še nekako do polovice 9. stoletja (*Karl* je dalo še *kraľ*); v sredini tega stoletja sta ponekod že začela sovpadati in one-mevati; *o* in *ę* sta bila še prava nazalna vokala, *y* in *i* sta bila še različna fonema; do konca 8. stoletja je *tort*, *tolt*, *tert*, *telt* itd. še prehajalo v *trat*, *tlat*, *trêt*, *tlêt* itd.; zakoni psl. metatonije so še v polni veljavi ipd.

Toda že na dejstvu, da imamo v začetku 9. stoletja metatezo *tort* > *trat* (*Karl* > *kraľ*) že do konca izpeljano (Ramovš, *Kratka zgod.*, 26), vidimo, da so psl. jezikovni zakoni ponehaval s svojim delovanjem. V sredi 9. stoletja moramo za slovenščino že suponorati odpad fonetično šibkih *z* in *ẓ* na koncu pa tudi že v sredini besede (gl. Ramovš, *Kratka zgod.*, 35); v začetku 10. stoletja je moral biti ta odpad že popoln. Vsaj v to dobo pa moramo postaviti nastanek originalov za brižinske spomenike, ki so v ohranjeni obliki prepisov s konca 10. stoletja (gl. Ramovš-Kos, *Brižinski spomeniki*, 11). Prepisovalec ob koncu 10. stoletja najbrž ni mnogo spreminjal izvirnega teksta, posebno ne, če je bil tujec (gl. Ramovš-Kos, *Brižinski spomeniki*, 9). Jezik brižinskih spomenikov nam torej more v glavnem kazati stanje slovenskega jezika ob koncu 9. in v začetku 10. stoletja.

Brižinski spomeniki pa nam kažejo sovpad *z* in *ẓ* in ohranitev enotnega *a* samo v fonetično krepki poziciji; *ę* in *o* imata samo še v neka-

terih pozicijah (pred $\acute{e} < t'$ in $\acute{c}$) nosni izgovor*, kar se nam za koroško narečje, v katerem so originali ali prepisi najbrž nastali, ne zdi nič čudnega, ker imamo nazalni izgovor v vzhodnokoroških govorih še danes ohranjen, sporadično v nekaterih pozicijah pa tudi še drugod po Koroškem. V večini nekoroških govorov sta $\acute{e}$ in $\acute{o}$ v tej dobi najbrž bila že denazalizirana. Psl. $\acute{e}$ je moral v brižinskih spomenikih imeti fonem izrazitega e -jevskega monoftonga, brez kakršnega koli palatalnega elementa spredaj ali zadaj, ker se stalno piše z e v vseh treh spomenikih. Biti je moral vsaj srednje ali pa že ozke kvalitete. Psl. y je v večini pozicij že sovpadel s psł. i itd.

S temi in drugimi spremembami se je struktura alpskoslovanskega jezika temeljito spremenila, zlasti z odpravo odprtih zlogov in nastankom zaprtih zlogov v sredini in na koncu besede. S tem razvojem je bila nenadno zaključena prva razvojna doba slovenskega jezika. V njej so do kraja nastali vsi tisti jezikovni pojavi, ki slovenščino karakterizirajo kot samostojen slovanski jezik, slovenski. Okrepile pa so se tudi nekatere

* Ramovš (Ramovš-Kos, Briž. spomeniki, 1937) transkribira vse psł. $\acute{e}$ in $\acute{o}$ še kot nazalne vokale. Toda dejstvo, da imamo v vseh treh brižinskih spomenikih enkrat samkrat en za $\acute{e}$ pred $\acute{c}$ (I 23 *vúenfi*h), sicer pa vedno e , nam dokazuje, da $\acute{e}$ ni bil več nazalni vokal, da se je marveč že izgovarjal oralno. V legi pred $\acute{c}$ pa ima ziljski dialekt še danes zelo pogosto en , on (Ramovš HG VII, Dial., str. 3, 8). — Za $\acute{o}$ imamo v I. briž. spomeniku 14-krat u , 8-krat o in 1-krat on pred $\acute{c}$ (29 *poronfo*); v II. briž. spomeniku beremo 21-krat u , 13-krat o , 2-krat un (19 *junt*, 105 *vuerun*) in 1-krat on (48 *malo mogoncka*, Ramovš *malo-mogofa*). V III. briž. spomeniku se piše za $\acute{o}$ 8-krat u , 11-krat pa o ; ni pa tu nobenega primera za un ali on . Primer *junt* II 19 smatram za latinizem (*sunt*), ki se pomensko in oblikovno popolnoma krije s prvotno slovensko III. pl. *sýt(α)*. Ker pa končni $-t$ verjetno še ni odpadel, moremo v *junt* tudi smatrati ohranitev rinezmata pred dentalom t . Iz te pisave bi pa tudi mogli sklepati, da t še ni bil prešel v $\acute{c}$, da sta si torej bila fonema t in t' še zelo blizu. — Edini primer instr. sg. *vuerun* II 105 nas pa tudi ne more upravičevati, da bi vse bivše $\acute{o}$ in $\acute{e}$ v brižinskih spomenikih izgovarjali nazalno. Vprašujemo se tudi, zakaj v dveh instrumentalih sg. tik pred *vuerun* (*naſu praudnu vuerun*) na koncu besed ne piše $-n$. Tudi v nobenem drugem instr. sg. ali akuz. sing. ne beremo $-un$ za $\acute{o}$ nikjer $-un$, temveč vedno le $-u$ ali $-o$; prav tako ne beremo $-un$ za $\acute{e}$ v precej številnih primerih III. pl. impf. in v drugih oblikah na $-o$. Zato smatram *vuerun* kot *ἀπαξ λεγόμενον* za pisno pomoto bavarskega pisca, ki je v nekaterih sklonih stare bavarščine v ednini in množini tudi imela končnico $-un$ poleg $-u$ in $-o$; prepisovalec II. spomenika je pomoto toliko laže zagrešil, ker prav gotovo ni znal, vsaj takrat še ne, slovenščine. Lahko je pa $-un$ za $\acute{o}$ tudi ostanek pisave nekega, precej starejšega originala iz 9. stoletja, ko bi njegov prireditelj še mogel govoriti $-o$. — Razmerje pisave 43-krat u : 33-krat o pa dokazuje tudi, da je oralni refleks nazala $\acute{o}$ v poudarjeni in nepoudarjeni poziciji bil že ozek $\acute{o}$, nekako tak glas, kakor se še danes izgovarja v gorenjščini.

prednaselitvene inovacije in nastale nove ter se iz notranjih, geofizičnih, psiholoških, socioloških in drugih razlogov razvile tako daleč, da moramo ob koncu prve razvojne faze suponirati že osnovne narečne skupine. Za to bi govorile predvsem nekatere razlike v besednem zakladu I., III. in II. brižinskega spomenika. Ni nemogoče, da je original I. in III. brižinskega spomenika nastal na območju oglejske cerkve, original II. spomenika pa na območju salzburške cerkve.

Naslednja *druga* razvojna faza traja nekako od začetka 10. pa do konca 12. stoletja. V teh tri sto letih so se razvila slovenska narečja in celo že nekateri govori. To nam dokazuje primerjava razvoja posameznih glasov v slovenskih dialektih in v historičnem gradivu pa tudi historični podatki sami.

Tako suponira Ramovš za *ê* (gl. *Histor. gram.* VII, 1935, str. XIII sl.), da se je n. pr. »*ê* v koroščini 10. stoletja« (in gotovo tudi v severozapadni gorenjščini) »glasil že kot *ē*« (za kar govorijo tudi brižinski spomeniki; gl. gori), v dolenjščini pa kot *ē̃*. Če pogledamo celovški rokopis iz let 1362—1390, ki je pa prepis neke predloge, le-ta pa je po Iv. Grafenauerju (*Jezik in slovstvo*, I, 165—169) sestavljena iz časovno in krajevno različnih elementov (nekateri segajo celo v 8./9. stoletje), vidimo, da imamo za poudarjeni *ê* regularno *ē̃*: *reffy* (< *rēši* imp.), *veruyo* (< *vêrujō*), *grechoro* (< *grêchv*), enkrat *ey*: aor. *seydi* (napaka za *seyde* < *sêde*). Za nepoudarjeni predtonični *ê* imamo *i*: *divittcze*. Enkratni *ẽ* za *ê* v rokopisu je v Ratečah lahko istega izvora kakor v bližnji Mojstrani (T. Logar, SR V-VII, 149). Vsaj govor prireditelja predloge celovškemu rokopisu je potemtakem za poudarjeni *ê* še imel *ē̃*, kakor ga ima že sosednji Podkoren in ostala gorenjščina še danes, za nepoudarjeni *ê* pa *i*, danes predtonično *a* (*rāsnica*, gen. pl. *zvāzdā*, ali onemitev: *dvīca*). — Rateški govor ima danes *ĩe* in je verjetno, da je imel približno podoben refleks *iā* ali *iē̃* že ob nastanku ene izmed predlog za celovški rokopis. Slovenski izvirnik očenaša in apostolske vere je mnogo starejši od neposredne predloge za celovški rokopis in ima torej tudi starejši duktus jezika. Prireditelj prve predloge je verjetno bil Gorenjec in so sledovi koroščine v celovškem rokopisu mlajši (*našem*, dat. pl.). Rokopis je sicer prekratek, da bi mogli v njem natančneje cruirati razne razvojne plasti in narečne poteze, a vendar jih nakazuje. Vsekakor nas filološka in lingvistična analiza rokopisa pripeljeta že v 13. stoletje in s tem imamo vsaj za konec 13. stoletja že dokazan izrazito zahodnogorenjski dialekt.

Analiza stiškega rokopisa iz ca. 1440, ki je tudi prepis starejšega originala in je predloga za tega po filološki analizi Iv. Grafenauerja (ČJKZ VIII, 1931, 116) nastala od 12. do 13. stoletja, prvotna slovenska prireditelj pa verjetno tudi že v 13. stoletju, kaže, da je izrazita dolensščina stiškega rokopisa morala nastati že v 12. stoletju. To izpričuje tudi notranjski dialekt, ki je po Ramovševem mnenju (gl. *Histor. gram.* VII, 46) bil z Dolenjskega na Notranjsko postopoma priseljen do 13. stoletja. Ker so najstarejši jezikovni pojavi notranjskega dialektista isti kot v dolensščini ($\ddot{o} > \bar{u}$, $\acute{e} > e_i$ ipd.), je torej dolensščina v 12. stoletju morala biti že izobražen dialekt.

Do istega rezultata, da je slovensščina v 12. stoletju imela izobražene že vse današnje osnovne dialekte in najbrž tudi že govore, sem prišel ob podrobnem študiju vzhodnoslovenskega, tako imenovanega prleškega dialektista, kjer narečno gradivo popolnoma potrjuje, da je leta 1200, ko so se Madžari končno umaknili iz srednje in spodnje Prlekije, prleščina imela izobražene celo že govore. Gradivo pa tudi potrjuje, da je smer naselitve morala iti severovzhod—jugozahod.

Nov dokaz za trditev, da je bila slovensščina v sredini 12. stoletja narečno že diferencirana, je v poročilu inštitutu za slovenski jezik SAZU o zapisovanju remšniškega dialektista prinesel T. Logar, ko je za trdno dognal, da ima severozahodno Pohorje istovrsten koroški dialekt, kakor je remšniški na levem bregu Drave. Ta pokrajina (nekako do črte Ostri vrh—Činžat nad Falo—Klopni vrh na Pohorju) je do leta 1147 politično-upravno spadala pod Koroško in šele od 1147 dalje pod Štajersko. Ker ima vse to ozemlje še danes izrazite starejše koroške narečne poteze in je moralo biti naseljeno s koroške strani, je torej tudi koroščina bila 1147 že izoblikovana.

Podobne lingvistične in historične dokaze bi mogli navesti še za druge slovenske dialekte, n. pr. za vzhodno dolensščino ob spodnji Krki, za goričanski dialekt idr. Tako torej drži naša ugotovitev, da so slovenska narečja vsaj konec 12. stoletja že kazala isto podobo, kakršno poznamo s konca 14. in iz začetka 15. stoletja in še danes. Z letom 1200 torej lahko zaključimo drugo razvojno dobo slovenskega jezika. Podrobneje o tej dobi glej moj članek »Zur Chronologie der Dialektbildung im Slowenischen« (*Orbis*, VI, 1957, 504 ssl.).

Tudi tretja doba obsega nekako tri sto let, od približno 1200 do 1500. Ta doba kaže mnogo mirnejši jezikovni razvoj in je karakterizirana v prvi vrsti s podrobno izobrazitvijo govorov v posameznih dialektih.

V to dobo štejem tudi prvi močnejši primorsko-kraški superstrat nad staro dolensko osnovo v notranjščini. Proti koncu te dobe postanejo zopet močnejše redukcijske tendence nepoudarjenih vokalov, ki pridejo do polnega izraza v naslednji dobi, vidne so pa že v celovškem in tiškem rokopisu: nepoudarjeni $\hat{e} > i$, posttonični izglasni $-o > -u$.

Četrta doba v razvoju slovenskega jezika tudi obsega blizu tri sto let (nekako od 1500 do Japlja 1784). Prvo, namreč 16. stoletje tega razvoja je silno revolucionarno. V tem stoletju se v centralnih, zlasti pa v zahodnih slovenskih dialektih nepoudarjeni in deloma tudi že kratko poudarjeni vokali, zlasti i , u , $\hat{e}$, manj e , o , najmanj pa a reducirajo v redukcijski vokal srednje kvalitete ali pa v bližini sonornih konzontanov tudi že popolnoma oneme. Redukcija se kasnejša stoletja nadaljuje in širi proti severovzhodu. Skupina la preide v gorenjsko-koroških dialektih v ma/ua , drugod povečini v la , le redko je ostala (Bela krajina). Tudi velarni l na koncu besede in v sredini pred konzontanom je prešel v u in se je zlasti končni $-u$ v naslednjih stoletjih s spredaj stoječim vokalom asimiliral, tako da je končni produkt zvečine $-u/-\hat{u}$ (pri nepoudarjenih in kratko poudarjenih zlogih), ponekod $-o/-\hat{o}$ ali $-a/-\hat{a}$. Moderna vokalna redukcija je močno spremenila morfološko in besedotvorno strukturo govorenega slovenskega jezika, pa tudi fonetično.

Peto dobo pa računam od nastopa Japlja in Kumerdeja od 1784 dalje, ko postaja v življenju slovenskega ljudskega jezika vedno močnejši vpliv knjižnega jezika, ko tudi v slovenskem knjižnem jeziku prevladuje stremljenje po neki enotnosti brez večjega vpliva narečij. Nasprotno: slovenski knjižni jezik je postal v zadnjih štiridesetih letih tako mogočen organizem, da že odločilno vpliva na slovenska narečja, in sicer tako, da jih izpodriva in sam stopa na njihovo mesto. Tako nastaja slovenska *koiné*. Centripetalne sile, ki stremijo k enotnosti vsega slovenskega jezika, so danes močnejše kakor centrifugalne, ki so več ko tisoč let slovenski jezik vedno bolj diferencirale.

Резюме

Язык славянского населения, занимавшего в VI в. н. э. восточноальпийские области, не был вполне однородным. Иначе и не могло быть, так как все переселенцы не явились в новые края в одно и то же время, по одному и тому же пути и не принадлежали целиком к одному и тому же славянскому племени: среди них попадались меньшие объединения сев.-зап., а может быть и иных южн. и

вост. славян. Доказательством является лексика отдельных наречий и в особенности словенские географические названия.

Слияние новоселов в словенское народное и языковое единство началось на новой территории. Такому слиянию способствовали сознание собственной общеславянской принадлежности к одной и той же семье народов: кроме того характер нового местопребывания среди остатков неславянских старожилов и, наконец, соседство с неславянскими романскими и германскими народами. Язык новоселов становится единым под влиянием фактов, восходящих уже к праславянскому или по крайней мере к заключительному периоду его развития перед самым расселением. Отдельные законы этого развития постепенно слабеют и заменяются другими: до конца VIII стол. *tort* еще переходит в *trat* (Карл > Kraľ), *ъ* и *ь* различаются не далее, чем до половины IX стол., а затем совпадают в едином среднеязычном звуке *э*, исчезая во всех слабых позициях; это ведет к исчезновению системы открытых слогов; *ы* и *и* объединяются уже в IX стол. в *и*: законы праславянской перегласовки действуют еще в IX стол. С исчезновением редуцированных гласных и возникновением закрытых слогов праславянское строение языка переживает существенные изменения.

Наряду с упомянутыми центростремительными влияниями, закончившимися не позже конца IX стол. первый период развития словенского языка, сказываются все время по переселении и центробежные. Они выявили уже до конца IX стол. основные диалектологические группы словенского языка, исходящие из некоторых еще праславянских новообразований (напр. деназализации *q* и *c*, развития новой системы гласных), а также из словенских новообразований, возникших на новой территории, в новых географических, геоморфологических, социологических и др. условиях. Восходящие к подлинникам IX уже столетия Фрейзингенские отрывки подтверждают сполна наличность вышеуказанного развития.

На протяжении второго периода своей истории (с начала X до конца XII стол.) словенский язык окончательно развивает все свои главнейшие наречия и даже говоры. Это вытекает из сравнения развития звуков в отдельных наречиях, из анализа исторических имен собственных и текстов, а также из самих исторических данных. Карта словенских наречий обнаруживает уже в конце XII стол. ту же самую картину, как и в настоящее время.

Третий период (приблизительно с 1200 до 1500 г.) характеризуется более подробным выявлением говоров по отдельным наречиям. К этому периоду относится более ощутительное влияние говоров Приморья и Карста на наречие Внутренней Крайны, возникшее на нижнекранской основе. Позже XII стол. наблюдаются и территориальные смещения отдельных наречий. С ними приходится считаться прежде всего в Белой Крайне, на юго-востоке Нижней Крайны, в Истрии, отчасти на Карсте и притом везде главным образом в результате турецких вторжений в наши земли. К концу третьего периода усиливается тенденция редуцирования безударных гласных. Такие редукции замечаются уже в рукописях Целовца и Стичны (безударное *ê* > *i*, заударное конечное -*o* переходит в -*у* итд.).

Четвертый период развития продолжается с начала XVI стол. приблизительно до переводов Ю. Япля 1784 г. В зап. и особо в юго-зап. наречиях усили-

вается качественная и количественная редукция безударных и короткоударяемых и, у, ё, в меньшей степени е, о, всего реже а в э или же они выпадают совсем. Это развитие ширится по направлению с юго-зап. к сев.-вост. Сев.-вост. словенские наречия закончили к настоящему времени приблизительно то же развитие, какое обнаруживают юго-западные в XVI уже стол. В верхнекраинских-хорутанских наречиях сочетание *la* переходит в *wa/ua*, в других диалектах в *la*. Группа *tl̩t* переходит в *to̩t*, а в конце XVI стол. наряду с конечным *l > u* в *to̩t*. Вслед за этим переходом немедленно же возникают различные уподобления, особенно в связи с безударными гласными. К середине XVI стол. относится и начало литературного словенского языка.

На протяжении пятого периода т. е. начиная с выступления Ю. Япля и Б. Кумердея и до настоящего времени влияние словенского литературного языка, неизменно возростая, постепенно сказывается и на вытесняемых им отдельных наречиях. Таким образом развитие проходит в обратном направлении, преследуя образование общесловенского *ko̩nc*.

Emil Štampar

ODJEK RUSKE REVOLUCIJE 1905. NA KRANJČEVIĆA

Referat za međunarodni slavistički kongres u Moskvi 1958

Građanska revolucija 1905. g. s osekom talasanja u 1906. i 1907. g. nije bila »privatna stvar« Rusije, nego je uznemirila cijelu Evropu, koja je svoje oči s pažnjom uprla na istok. Rođena u vatri jakih društvenih suprotnosti, a potpomognuta posljedicama rusko-japanskoga rata, revolucija je značila vrlo značajan prijelom u razvoju Rusije — zapravo, kako je u literaturi često citirano, bila je to generalna proba Oktobarske revolucije.

Protiv carskog samodržavlja i njegova aparata digli su se radnici, seljaci, inteligencija, i to različitih nijansa u pogledu idejne radikalnosti, oštine metode i potentnosti. Dimenzije borbenosti su tokom 1905. postepeno rastle i Rusiju je pomalo zahvatio plamen, koji je najprije velikom snagom izbio u Petrogradu, kad su povorku radnika i inteligencije sa slikama cara, svetaca, s križem i s peticijom za cara razbile i mecima prorijedile carska konjica i policija.¹ A onda su se razbuktali štrajkovi, krvavi sukobi s policijom i kozacima, izbile su prve pobune mornara, diglo se seljaštvo protiv veleposjednika i stalo među sobom dijeliti njihovu zemlju.

Strah je uputio cara i njegovu kliku na oprez i privremeno popuštanje, koje je buržoazija shvatila gotovo kao dovoljnu pobjedu, a onda je došlo do najžešćeg i najkrvavijeg obračuna u decembru 1905. Ulice Moskve preobrazile su se u barikade, s kojih su revolucionari zadavali teške udarce i gubitke carskim slugama, ali su na koncu pod pritiskom pojačane vojske i topništva u krvi svladani, djelomično strijeljani, a djelomično su se povukli.

¹ V.: Sovjetska zemlja. Izd. Kultura, Beograd 1947, str. 259.

Premda carski pauk nije bio zgažen, revolucija je ponijela dragocjena iskustva za buduće borbe. Očito je samosvijest carskoga samodržavlja napukla. Nestale su i zadnje iluzije u manjem dijelu radništva, da je moguć miran sporazum s carem. Postepeno se iskristalizirala spoznaja, da je jedini uspješan način borbe oružana revolucija radničke klase u zajednici sa seljaštvom, kojemu treba podijeliti veleposjedničku zemlju, i sa borbenom inteligencijom. Pritom je još naročito bilo potrebno razbijati poslušnost vojske caru, predobivati je za vlastite ciljeve i ubuduće provoditi koordinaciju borbenih udara na što širim kompleksima.

Ruska je revolucija snažno djelovala na sve grane društvenoga života u zemlji. Posebno je zanimljivo njeno djelovanje na književnost. Tolstoj je zapravo nosio u svojim djelima neka od bitnih proturječja predrevolucionarnoga vremena, kako su ponajviše tinjala u širokim seljačkim masama, a za revolucije se razbuktala u niz požara. Od toga vremena — prema romanu Gorkoga *Mati* (1906) sovjetski literarni historici i teoretičari datiraju metodu socijalističkoga realizma, o kojoj se toliko poslije 1945. — katkad ukočeno i neplodno — diskutiralo. Negdje jače, negdje bar časovito revolucija je snažno ulijevala književne staze Serafimovića, Brjusova, Korolenka, Bloka, Kuprina i dr.

A Gorki je, dapače, bio aktivni sudionik tih događaja, te knjiga *M. Gorki u epohi revolucije 1905—1907 godina* (Moskva 1957) iznosi u svezi s tim članke toga proleterskog pisca o ustanku i nekoliko studija o njegovu sudjelovanju u toj borbi.

Veoma se dojmila demokratskih pisaca Evrope i Amerike Marka Twaina, Jacka Londona, Martina Andersena Nexö, Anatola Franca, Endre Adyja i dr. Ovi su bilo književnim djelima bilo publicistički, bilo javnim izjavama protestirali protiv carskog režima i emocionalno poduprli borbu protiv ugnjetavanja.

Razumljivo je, da je bio snažan odjek i kod Slavena Čeha, Poljaka, a kod Južnih Slavena naročito je reagirao Poljanov u Bugara.²

Osim toga ta je revolucija inspirirala i dala tematiku brojnim kasnijim piscima u Rusiji i u ostalom svijetu.

Obilje građe, ideja, sudova i zaključaka o toj problematici sabrano je u brojnim studijama zbornika *Revolucija 1905. godine i ruska literatura*, koji je izdala Akademija nauka SSSR (Moskva-Lenjingrad 1956).

² A. L. Grigorjev, Poljanov i revolucija 1905. g. U zborniku: Революция 1905 года и русская литература. Москва-Ленинград 1956, 321—343.

Međutim iskrena skromnost redakcije je priznala i ovo: »Medunarodni odjek prve ruske revolucije i njene literature osvjetljen je u zborniku, ali još nedovoljno. Uvjereni smo, da će ta tema naći široki krug specijalista istraživača nesamo u nas, nego i u inostranstvu.«³

Redaktori su zaista imali pravo. U zborniku nije spomenuto, da je rusku revoluciju, i to toplo i vrlo ažurno, pozdravio jedan od najboljih hrvatskih pjesnika Silvije Strahimir Kranjčević pjesmom *Vizija*.⁴ A susret autora ovoga članka sa zanimljivom ruskom knjigom dao je pobudu, da vremenski ubrza rad na tom problemu, koji je već bio načet u članku o Kranjčeviću u zagrebačkom časopisu *Republika* (1952, br. 5, 6).

Kako je pjesma *Vizija* puna problema, o kojima će biti iznesene neke analize, potrebno je, da se cijela naštaampa, pri čemu će neke značajne riječi biti posebno grafički istaknute.

VIZIJA

Ne, car se ne kruni — ni Bog se ne moli,
A zvono zvoní... tutuži... grmi...
Matuska Rusija sa Ive Velikog
Podnimila se u dim crni,

Što gust se podiže na dveri kremaljske
Ko smrznut uzdah svetog grada,
Gdje Vasilij Blaženi strahovit danak sni,
Kako raste barikada!

Ne, car se ne kruni — ni Bog se ne moli,
A mati Rusija gledí... sluška...
Pred njome beskrajno se groblje otvara. —
Car Kolokol se čak ljuljuška!

To idu legije iz crnih podzemlja,
Sve idu dugo... duže... duže.
U kolijevci im Bog je zvijezde darovo,
Car-otac Sibir, zrno, uže!

Al dugi njihov red sa Trga Crvenog
U okna Kremlju drsko gviri,
I čini mi se: Ah, *Gerazim* li se to
Nijem pope... oči širi...!

³ Революция 1905 года и русская литература. Москва-Ленинград 1956, 3.

⁴ Savremenik 1906, 1. marta, 185.

Ta on je ustao sa trula ležišta,
On — prezren, ropče uzaludno,
I sad sa Kremlja baš u rusku gleda noć,
O nekud čudno... čudno... čudno...

I čuju u taj čas — ko nešto j' lupnulo
Na Spaskim vratim', nešto teška,
A čvrstim korakom ko da je izišo
Sad *Raskolnikov*... sve se smješka...

I gleda dugi red i što su puknula
Tolika srca u njih svijet,
U rusku viknu noć, u cijeli viknu svijet:
»Sad ubih babu-krvopiju«.

Pjesma već na prvi pogled otkriva svoju revolucionarnost i za poznavaća Kranjčevićeve poezije nije neobično iznenađenje. Već u *Bugarčinjama* (1885), a naročito u pjesmi *In tyrannos*, koju nije mogao tada objaviti, Kranjčević je pjesnik borbe za slobodu hrvatskoga naroda ugnjetenog od mađarskih i austrijskih vlastodržaca. U pjesmi *Resurrectio* proslavio je Francusku revoluciju, a u nekoliko varijanata pjesme *Radniku* (1885, 1896, 1898) i u *Misli svijeta* (1898) vidi u radniku i radnom čovjeku, uopće kroz sva vremena, konačnoga pobjednika, koji će Zemlju preobraziti u domovinu svakom čovjeku. Kad se uzme u obzir, da je volio Gorkoga, koji ga je »na juriš osvojio«, te je o njemu pisao u sarajevskoj *Nadi* pohvalne kritike, vidi se, da je pjesma *Vizija* samo nova karika ili novi vrh u rastenju njegove socijalne poezije.

Očito je, da je Kranjčevića s takvim predispozicijama jako potresla ruska revolucija. A pritom je zanimljivo nesamo iz idejnih nego i kreativno-fantazijskih razloga znati, kojim je putevima i čijim posredovanjem dobivao podatke o dalekim događajima u Rusiji (1905). Premda je živio u Sarajevu i imao prilike razgledavati i bečke i sarajevske novine, najviše je vjerojatnosti, koja bazira na stvarnijim činjenicama, da je uglavnom sliku revolucije stvarao preko zagrebačkog *Obzora*. Te liberalističke novine s dugogodišnjom tradicijom i dosta solidnom, premda jednostranom, informativnošću bile su list hrvatske inteligencije pa tako i Kranjčevića, koji je prerastao uske okvire pravaštva i tražio široke, svjetske vidike. Za gotovo stopostotno *Obzorovo* posredovanje govori i činjenica, da je za vrijeme bolesti u bečkoj bolnici (1906—1907) u pis-

mima⁵ ženi nekoliko puta spomenuo, kako je zagrebački *Obzor* jedini list, koji mu je dolazio poštom i koji je čitao. A i neki članci u tim novinama kao da su nitima povezani s *Vizijom*.

Obzor je u nizu članaka 1905. i 1906. pratio događaje u Rusiji i uglavnom je zauzimao izrazito negativan stav prema ruskom carskom režimu. Ali kao građanski list rado je govorio o umjerenosti, reformama i evoluciji⁶ te je sa skepsom gledao na revolucionarne metode. Ipak junaštva revolucije u decembru 1905. razbila su na časove rezervu lista, i on je pisao sa simpatijom, da je revolucionarni pokret duboko prodro i među seljaštvo, koje dijeli vlastelinsku zemlju između sebe, dok je prije bio ograničen na radništvo i inteligenciju, a u nekoliko navrata dao je i priznanje hrabrosti revolucionara.⁷

Jedan od najkarakterističnijih članaka za *Obzorov* smjer izašao je pod naslovom *Rusija*:⁸

»Godinu je po prilici dana tomu, što se je sastao znameniti kongres zemstva, kao preteča ustavnoga pokreta. Ustavni pokret se je od toga doba pretvorio u revoluciju, a revolucija urodila je anarhijom u svim granama državnoga života. Hiljade i hiljade života su za toga doba pale u grob. Nasilnim se je sredstvima pokušalo ugušiti svaku slobodnu misao, svaku slobodnu riječ. Ali svaki udarac kozačkoga biča urodio je novim krikom bijenih, a svaki je krik potpirio jače ogorčenje potlačenih. *Iz krvi mrtvaca nikoše živi osvjetnici, digoše se novi borci.* A te je krvi u Rusiji poteklo toliko, da se danas više ni ne može govoriti o revolucionarcima, koji uzbuniše narod, nego o narodu, koji stvara revolucionarce. *Stoga ne može biti pravo ni govora o pokretu, koji bi bio izazvan po jednoj ili više struja u narodu, već o općenitom vrenju u svim slojevima, o sveopćem ustanku.*

⁵ Ilija Kecmanović, Korespondencija Silvija Strahimira Kranjčevića. Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 20, str. 66, 70; Zagreb 1951.

⁶ Članci: Reforme u Rusiji (*Obzor* 1905. 5. IX.), Rusija i Witte (*Obzor* 1905. 25. X.), Francuska i ruska revolucija (*Obzor* 1906. 5. I.). — Općenito nisu uvodni članci u *Obzoru* bili potpisani, a vrlo je vjerojatno, da ih je većinom napisao glavni urednik književnik dr. Milivoj Dežman Ivanov. To se dade zaključiti po bilješci iz knjige »*Obzor. Spomen-knjiga 1860—1935*« (Zagreb 1935, 288), gdje je istaknuto: »Uvodni članci u »*Obzoru*« od listopada 1905. nisu potpisani. Pisani su od dr. M. Dežmana ili političkih suradnika.«

⁷ Članci: Rusija (*Obzor* 1905. 22. XII.), Revolucija u Moskvi (*Obzor* 1905. 28. XII.), Revolucija u Rusiji (*Obzor* 1905. 30. XII.), Iz Rusije (*Obzor* 1906. 4. I.).

⁸ *Obzor* 1905. 23. XII.

Članci priznanja za rusku revoluciju u *Obzoru* snažno su uzburkali Kranjčevićevu osjetljivost i pokrenuli njegovu stvaralačku fantaziju u akciju, a citirani članak *Rusija* s kurzivom podvučenim rečenicama dao mu je očito podlogu za srodne slike u *Viziji*.

Sama pjesma usmjeruje pažnju čitača na nekoliko glavnih utisaka. Kranjčević je i ovaj put pokazao dublje shvaćanje poezije. Kao pjesnik povezan sa životom i njegovom problematikom, inspirirao se na najsvježijoj problematici društva svoje zemlje ili ostaloga svijeta, ali nije temu jevtinom političnošću banalizirao, nego je gradio na dubljim temeljima i s trajnijom budućnošću. O ruskim događajima, koji su ohrabрили i socijalnu demokraciju⁹ u Hrvatskoj, da u siječnju 1906. priredi manifestacije ruskoj revoluciji, a ova je dala impulse i kasnijem sarajevskom generalnom štrajku (1906) Kranjčević je čitao u novinama u prosincu 1905. godine i siječnju 1906., a već je pjesma bila 1. ožujka 1906. štampana u *Savremeniku*. Pjesnik je, dakle, vrlo brzo reagirao na događaje i *Vizija* se osim drugih kvaliteta odlikovala i aktualnošću.

Ali i osim te vrline pjesma ostavlja i kao cjelina snažan utisak te ide među bolje Kranjčevićeve pjesme, premda ne i među najbolje. U jezgru pjesme postavljena je dinamična baza društveno-političkih suprotnosti: revolucionarna borba demokratskih snaga u Rusiji protiv okrutnoga carskog režima s »vizijom« konačne pobjede revolucije nad carizmom.

Samo tu se odmah isprsilо pitanje: kako to da Kranjčević govori o pobjedi, a onaj najjači, decembarski udar, na kojemu se pjesnik najviše inspirirao, bio je u krvi ugušen? Međutim značajno je za toga lijevoga građanskoga demokrata, da je trajno vjerovao u pobjedu potlačenih i ugnjetenih nad iskorišćivačima. I kao što je Šenoa u *Seljačkoj buni* i nakon poraza seljaštva završio roman optimizmom budućnosti, tako je i Kranjčević, diveći se velikoj hrabrosti revolucionara, vjerovao, da će konačno revolucija pobijediti. Vidio je, da takvu bujicu snage ne će ubuduće truli carizam moći zaustaviti. I baš zbog toga što je htio istaći borbenost, i to revolucionarnu borbenost; pjesnik je lokalizirao svoju radnju u Moskvu, gdje su u predjelu Presnja revolucionari pokazali najveću udarnu snagu, hrabrost, organizaciju i izdržljivost, a nije uzeo za

⁹ Godišnjica ruske revolucije u Zagrebu (*Obzor* 1906. 23. I.).

bazu Petrograd, gdje je inače bio ključ situacije (car), jer je vodstvo petrogradskoga proletarijata bilo mlitavije.¹⁰

Međutim kako ta perspektivna pobjeda nije imala direktnu bazu u stvarnom događanju, Kranjčević nije satakao realističku sliku, nego je svoj doživljaj nešto digao u simboličku viziju, štaviše donekle stiliziranu! U vezi s tom posebnosću i s osnovnom idejnoemocionalnom hrptenicom komponirane su pojedine slike i motivi, koje nosi ritmični tok. Međutim on nije ni brz, ali ni spor ili umjeren, nego ponešto ubrzan, s osjetljivim dahom, ali bez žestine patosa, jer Kranjčević nije toliko isticao, a ni kasnije razvio izrazitu borbenu komponentu događanja, premda je pjesmu završio revolucionarnom poentom. Kod njega je više simbolički defile, demonstracija snaga, ali ne pred svojim poglavarom, nego pred najvećim neprijateljem, kojega strijeljaju pogledi mržnje. A ta unutrašnja koncentracija doživljaja nije ni išla za tim, da ritam dobije vanjski nemir, naglost promjene, zadahtanost sukoba, premda nosi u sebi antitetičnost osnovne problematike u različitim varijacijama i u razgranjavanju motivike, te se to adekvatno živo i harmonično odražava u metrici u kontrastnom izmjenjivanju širokih dvanaesteraca s bržim devetercima, odnosno osmercima kroz osam katrena.

Kranjčević je u pojedinostima, koje se krvnim žilicama povezuju s kičmom organizma razvio veliku snagu plastične sintetizacije, koja daje toj pjesmi sjaj značajnoga ostvarenja. I otprije je poznat kao pjesnik ogromnih prostora i problema, pa kad govori o *Zadnjem Adamu* zahvaća zapravo problem čovjeka uopće: od prvoga do zadnjeg Adama. Kad pjeva o domovini, daje je u tako sintetičkom doživljaju, da svaki, pa i stranac, osjeća u njemu svoje domovinsko čuvstvo (*Moj dom*). U socijalnoj poeziji zahvaća radnoga čovjeka kroz sve vjekove, a ne samo radnika svojega vremena. I kršćanstvo promatra u cijeloj panorami historijskoga zbivanja, a i u ljubavnom osjećaju poentira sveljdske elemente (*U želji ljubavi*).

I u ovoj je pjesmi ta snaga zahvatanja u širinu i dubinu došla do izražaja, premda ne u takvoj mjeri kao u uskom izboru najboljih pjesama.

Već sam ulaz u pjesmu skraćenom, zgusnutom slavenskom antitezom djeluje nesvakidašnje, radoznalo i živahno. A onda odmah pjesnik stvara

¹⁰ Vidi knjigu: Sovjetska zemlja. Prva buržoasko-demokratska revolucija u Rusiji. Izd. Kultura. Beograd 1947, 264.

atmosferu s personifikacijom Rusije i s težnjom da u pejzažu revolucije zahvati vizuelno najkarakterističnije točke: Ivu Velikoga, Vasilja Blaženoga, Cara Kolokola, Kremlj, Crveni trg i usto da označi stanje ustanka (dim, barikade), a onda da vanrednom poredbom (dim... ko smrznut uzdah svetog grada) otvori diskretno idejne suprotnosti pjesme. Zatim nakon ponovljene početne antiteze, koja treba da slikovitije izrazi situaciju borbenosti, Kranjčević koncentriranom plastičnošću zaostružuje idejni sukob u najboljoj strofi pjesme (gdje prvi stih podsjeća na citiranu rečenicu iz *Obzorova* prikaza revolucije):

To idu legije iz crnih podzemlja,
Sve idu dugo... duže... duže.
U kolijevci im Bog je zvijezde darovo
Car-otac Sibir, zrno, uže!

Kako je revolucija zahvatila široke prostore, i Kranjčević upotrebljava za to ogromne figurativne slike (beskrajno se groblje otvara) i oživljuje klimaksom ponovljenih riječi i aliteracijama ogromnu povorku žrtava — radnika i inteligencije — koja evocira ogorčenu optužbu carskoga režima. Vanrednu plastičnost u osudi carističke nečovječnosti izgradio je pjesnik snažnom koncentracijom figurativnosti i isprepletenošću figurativnih nijansa kao posebnih riječi i onda još u kontekstu. Idejnoemocionalna slika trećega stiha u citiranoj strofi s pojedinim unutarnjim figurama postavljena je u silan kontrast prema strahotama izraženim u četvrtom stihu, gdje je dan najprije ironični kontrast *car-otac*, koji u kasnijem odnosu prema ostalom dijelu stiha dobiva sarkastično značenje, a carevi su »darovi« fiksirani slikovitošću pojedinih metonimija, koje su opet afektivno pojačane živahnim stupnjevanjem osjećaja od nižega na više.

A onda se i dalje razvija problematika pjesme u antitezama idejnih suprotnosti, no nakon takve zgusnutosti konfrontiranoga sudara u četvrtoj strofi, čini se, da je Kranjčević nešto popustio i da su dalje razvojne etape označene gdjegdje razrijeđenim riječima. Osim toga smetaju uhu i elizije.

Gerazim iz Turgenjevljeve humane novele *Mumu*, projiciran u ustanak može da dobro simbolizira ruskoga seljaka, kako se budi i postaje svijestan svoje snage i svojih prava, ali je cijela slika ponešto razvučena, premda triput ponovljeni izraz *čudno* adekvatno označuje sporost i postepenost toga osvješćivanja.

Konačno se kao novi simbolički faktor u borbi javlja Raskoljnikov, koji nakon sintetičkoga bljeska punog tople humanosti:

I gleda dugi red i što su puknula
Tolika srca u njih sviju

poentira rješenje idejnih suprotnosti između demokratskih boraca i krvavog carskog režima uništenjem zla, koje je simbolizirano u babi-krvopiji.

Međutim pojava Raskoljnikova u ovoj situaciji revolucije djeluje ponešto neobično, i kritičari su uglavnom isticali, da je *Vizija* zaista vizionarna pjesma, ali su zbog Raskoljnikova izbjegavali, da ulaze u analizu te pjesme. Marin Franičević, imajući pred očima sliku ustanka 1905. godine prema kasnijim analizama, nije mogao razumjeti, zašto je Kranjčević uveo Raskoljnikova u ulogu simboličnog egzekutora:

»Mutan je taj doživljaj Raskoljnikova. (Ne, to nije bio nikakav Raskoljnikov, to je klasa organizovana od Lenjina pošla u prvu borbu, to nije bila nikakva baba, nego do zuba naoružani buržuj i spahija.)«¹¹ Međutim Franičević je previše zahtijevao od Kranjčevića, da bi shvatio taj ustanak sa stajališta iz 1948. godine. Pjesnik je uza svu simpatiju za radnika bio humani građanski demokrat, koji je dao sliku revolucije na bazi različitih izvještaja o Rusiji, na osnovu događaja i u Petrogradu i u Moskvi, i to ponajviše preko sugestija iz citiranoga *Obzorova* članka. Osim toga najhrabriji borci bili su ilegalci i nije se znalo za njihova imena, a Kranjčević je držao, da je organizaciona uloga intelektualaca bila u revoluciji jaka te se odlučio za poznati lik Raskoljnikova, premda bi se možda činilo, da je Rahmetov Černiševskoga, projiciran u revoluciju, prirodniiji. Ipak Raskoljnikov je donekle karakterističniji kao predstavnik opće borbe, koja je u sebi uključivala borce iz različitih slojeva i s različitim idejnim nijansama: Petrograd i Moskvu, povorke Gapona i borbenost Presnje!

Međutim Kranjčevićev Raskoljnikov nije više sadržajni pandan Raskoljnikovu Dostojevskoga! Hrvatski lirik, koji je prilično poznavao¹² rusku književnost i volio je, prikazao je već 1895. roman Dostojevskoga

¹¹ Marin Franičević, Današnji Kranjčević. Republika (Zagreb) 1948, br. 11 i 12, 936.

¹² Vladimir Ćorović, Kranjčević i ruska književnost. Hrvatska njiva 1918, br. 44, 750—751.

Zločin i kazna¹³ i tom je prilikom — kao i Dostojevski u romanu — odbacio i napoleonski princip, da je jakoj ličnosti sve dozvoljeno, i načelo pojedinačnog anarhičnog atentata zbog socijalne nepravde.¹⁴ Kranjčević direktno govori, da su Raskoljnikova »zaludile i otrovale neke nazovi slobodoumne ideje« i na drugom mjestu: »Eto kakav je neskladan, jadan, raščupan u najmanje atome«. Ipak je projicirao Raskoljnikova s babom u revoluciju, očito se naslanjajući na drugu komponentu Raskoljnikove ličnosti (individualno-socijalni protest), koja je u općem ustanku mogla dobiti moralno opravdanje, dok je veliki ruski pisac htio izliječiti svojega glavnoga junaka patnjom i kršćanstvom.

Kranjčević nije pošao putem Dostojevskoga, a po idejnoj radikalnosti ostavio je prilično za sobom *Obzor*, od kojega je dobio početne poticaje. Ta on je svoga Krista stavio na barikade Francuske revolucije kao predvodnika i zaštitnika revolucionara u pjesmi *Resurrectio*, i to progresivnije i toplije od poznatog Blokova Krista u *Dvanaestorici*.¹⁵ Hrvatski pjesnik kao da je htio istaći, da revolucija svojom psihologijom i te kako djeluje na preobrazbu ličnosti pa bi povukla i Gerazima i Raskoljnikova na te putove. Nije slučajno upotrebio riječ *sad* u tri važna stiha za Gerazima i Raskoljnikova!

I *sad* sa Kremlja baš u rusku gleda noć,
Sad Raskoljnikov... sve se smješka...
Sad ubih babu-krvopiju.

Dakle *sad* kad je nabujala revolucija, a ne u individualnom slučaju — *sad* kad je opći ustanak osvetnika onih legija iz crnoga podzemlja, koje predstavljaju radnike i inteligenciju i ostale borce — *sad* kad se diglo rusko seljaštvo simbolizirano u Gerazimu, *sad* treba i Raskoljnikov udariti na nehumani carizam i *sad* je obračun moralno opravdan!

Na takav je način simbolika Gerazima i Raskoljnikova očito jasnija, razumljivija, ali zbog napoleonske komponente ličnost Raskoljnikova nije ipak najsretnije izabrana za funkciju idejne tipizacije.

Na kraju treba istaći, da je spontanu muzičku rezonanciju postigao ritmom, koji je već okarakteriziran, a i pojedinim srokovima, koje po-

¹³ Nada (Sarajevo) 1895, br. 3, 59—60.

¹⁴ O tom problemu opsežno raspravlja ruski kritik V. Ermilov u knjizi: F. M. Dostojevskij. Moskva 1956, 150—177.

¹⁵ Miroslav Krleža, O Kranjčevićevoj lirici. Eseji, knj. I, Zagreb 1932, 30.

sebno odlikuje ili novost, fini izbor nijanse, ili da uz muzičku službu rimovanja zgušćuje u sebi i figurativne kvalitete (gviri — širi, sluška — ljušćuška). Tek u jednom slučaju morao se zadovoljiti asonancom mjesto uobičajenoga sroka, ali to ne znači osjetljivije slabljenje muzičkih efekata. Jake je akcente postigao i opkoračenjem stavljajući najvažnije riječi na najistaknutija mjesta u stihovima:

I gleda dugi red i što su puknula
Tolika srca u njih sviju.

Ipak jači je u vizuelno-plastičnom zahvatu doživljaja od timbra njegova muzičkog korelata.

Ruska revolucija inspirirala je Kranjčevića za jednu od njegovih boljih i istaknutijih pjesama. Ne znajući za romantički princip u metodi socijalističnoga realizma hrvatski pjesnik nije dao momentanu realnu situaciju svladanoga ustanka, nego je gledao dalje i spontano prorokovao svoju vizionarsku istinu, pobjedu revolucionara, koju je kasnije historija zaista potvrdila! Premda s nekim lakšim zahvatima i gdje gdje s poetskim popuštanjem u nekoliko detalja, pjesma u cjelini djeluje snažno: i naprednom idejnošću s vizionarskim optimizmom i sugestivnom plastično-sintetičkom fiksacijom doživljaja, i popratnom muzičkom rezonancijom.

Kranjčević je tom pjesmom postavio dostojan humani spomenik ruskoj građansko-demokratskoj revoluciji u hrvatskoj književnosti!

ОТЗВУКИ РУССКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1905 Г. В ТВОРЧЕСТВЕ КРАНЬЧЕВИЧА

Русская революция 1905 г. глубоко затронула кроме русских также иностранных писателей, творчество и публичные выступления которых свидетельствовали о сочувствии к борьбе русской демократической общественности с насилием царского режима. Сборник «Революция 1905 г. и русская литература» (Москва-Ленинград 1956) содержит несколько докладов и много материалов по этому вопросу. Несомненной заслугой данной публикации является побуждение к более подробному изучению отзвуков русской революции в отдельных национальных литературах.

В связи с вышеизложенным автор настоящей статьи обращает внимание на стихотворение хорватского поэта Краньчевича «Видение», приветствующее русскую революцию 1905 г. Стихотворение является весьма злободневным: оно было напечатано в журнале «Современник» (Загреб) уже первого марта 1906 г. Поэт, живший в Сараеве, читал о русской революции в газете «Обзор» (Загреб), либе-

ральном органе хорватской интеллигенции. Эти политические обозрения, принадлежавшие в большинстве случаев литератору Миливою Дежману, состоявшему главным редактором газеты, решительно осуждали русское самодержавие, высказывали сочувствие к деятельности революционеров, но довольно часто защищали необходимость постепенного политического развития.

Источником, к которому восходят впечатления Краньчевича, несомненно является одна из самых радикальных по содержанию упомянутых газетных статей, но творческое воображение поэта опережает газетные обозрения, создавая картину революции. Несмотря на поражение революционного движения 1905 г. хорватский поэт далек от пессимизма и заканчивает свое видение предсказанием гибели царской власти. В качестве автора стихотворений «Рабочему» (1885), «Все-ленская мысль» (1896), *Resurrectio* (1897) Краньчевич продолжал веровать в конечную победу трудящихся над угнетателями и безошибочно предвидел, что гибнущее самодержавие падет под ударами могучего революционного движения, как оно имело место уже в Москве, в декабре 1905 г.

Художественные достоинства стихотворения вне сомнения, хотя оно и не принадлежит к самым лучшим произведениям автора. Во всяком случае «Видение» остается доказательством мощного поэтического полета и художественной убедительности переживания несмотря на некоторые ритмические недостатки. Ряд антитез определяет идейное задание стихотворения с изображением основного социально-политического столкновения революции и самодержавия. Медлительный двенадцатистопный стих чередуется с более стремительным девятистопным, создавая ритмическое соответствие содержанию. Строфа четвертая оказывается самой действенной. Отдельные частности ведут в дальнейшем к некоторому снижению поэтической выразительности.

Герасим из тургеневского рассказа «Муму» и Раскольников, герой Достоевского, являются символами борьбы с самодержавием. Заимствованный у Достоевского образ в силу присущей ему наполеоновской индивидуальной характеристики нельзя считать особо удачным символическим обобщением, хотя Краньчевич и не разделяет христианства Достоевского, а создает новый образ Раскольникова — революционера, имеющего право уничтожить «бабу ягу кровопийцу», как олицетворение царской власти.

Пророческая убежденность, мощная изобразительность углубленной картины революции и отвечающая ей музыкальность делают стихотворение Краньчевича высоко человеческим отражением русского освободительного движения в хорватской литературе.

Dr. Bratko Kreft

FRAGMENTI O SLOVENSKO-RUSKIH STIKIH

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Slovensko-ruski kulturni stiki imajo svojo veliko tradicijo, saj začenjajo že sredi šestnajstega stoletja.¹ Njih početnik ni nihče drugi ko Sigismund Herberstein (1486—1566), ki ga pozna ne le ruska, marveč tudi vsa evropska javnost kot pisca znamenite knjige »Rerum Moscovitarum Comentarii«, ki je izšla leta 1549 na Dunaju. Bil je starejši sodobnik Primoža Trubarja (1508—1586), utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika in slovenske književnosti. Zato je popolnoma razumljivo, da je leta 1951, ko je jugoslovanska kulturna javnost slavila štiristoletnico natisa prve slovenske knjige Trubarjevega »Abecedarija« in »Katekizma« (1551), izšla kot jubilejna izdaja tudi Herbersteinova knjiga »Rerum Moscovitarum Comentarii« v slovenskem prevodu pod naslovom »Moskovski zapiski«.² Herberstein je bil rojen v Vipavi, izrazito slovenskem

¹ Kakor že naslov sam priča, ni namen tega poročila bibliografska natančnost, ki bi prinesla vse podrobnosti iz zgodovine in razvoja slovensko-ruskih kulturnih, predvsem pa prevajalskih in drugih posredovalnih stikov med Rusijo in Slovenijo, ker je bilo v času, ki je bil piscu na razpolago, to nemogoče storiti. Ko sem začel iskati in zbirati gradivo, pri čemer mi je priskočila na pomoč tudi prof. dr. M. Boršnikova, ki se ji za njeno pomoč zahvaljujem, so kaj hitro stopile predme nezorane in velike ledine, ki so sproti, kakor sem jih začel raziskovati, naraščale. Pri tem pa ne gre zgolj za kolikšnost različnih in različnih stikov z Rusijo, marveč hkrati za njih velikokrat zanimiv značaj in pomen, bodisi kulturen bodisi nacionalno-političen v smislu nacionalno-politične obrambe, prav tako pa kulturno-politične povezanosti in rasti. Pri tem bi bilo mogoče razvojno razdeliti te stike po njih značaju na romantično, realistično in revolucionarno obdobje. Za romantično je značilno predvsem navdušenje za ruski narod in njegovo kulturo že zaradi velikosti same, z njo se povezuje romantična vera in zaupanje, da se more številčno majhen narod rešiti pred germanizmom s pomočjo tako velikega in mogočnega naroda kakor je ruski, pri čemer so tudi pri nas nekateri zagovarjali tezo, da mora postati ruščina jezik za vsa višja kulturna prizadevanja pri vseh Slovanih. Z družbenim in političnim razvojem pa pride počasi iz teh romantično-idealističnih sfer panslovanska in rusofilska ideja v realistične, k čemur jo prisilijo spoznanja, da caristična politika ni panslovan-

kraju, ki je svoj slovenski značaj ohranil skozi vsa stoletja, čeprav so kakor čez vso slovensko zemljo šle razne hude vihre, ki so hotele slovenski narod uničiti. V času Herbersteinove mladosti je moral biti ugled slovenskega jezika, čeprav še takrat ni bil knjižni jezik, marveč le pogovorni jezik slovenskega ljudstva, in njegova raba v višjih slojih precejšnja, sicer bi se ga Herberstein ne oprijel in ne izučil s takšno vnemo, kakor pripoveduje v svoji avtobiografiji. Čeprav ni mogoče govoriti o izraziti njegovi slovenski narodni zavednosti v smislu tiste nacionalnosti, kakor jo je uveljavila francoska revolucija, ga kljub temu po pravici štejemo za svojega človeka, saj ga je duhovno najprej odločilno oblikovalo slovensko ljudsko okolje. Slovenščina mu je pomagala na vseh njegovih diplomatskih potovanjih po slovanskih deželah, zlasti v Rusiji, in celo pri Turkih. Zaradi znanja slovenščine so ga celo dražili s sramotilnim vzdevkom »Sclaf«, kakor poroča v avtobiografiji. Tudi njegov prvi biograf Petrus Paganus pravi, da mu je bila slovenščina materni jezik (»Sclavonica lingua, quae illi materna fuit...«).² S svojim spisom o Rusiji, ki je doživel do danes že precej izdaj in prevodov, je takrat Rusijo Evropi tako rekoč odkril ter z njim ustvaril solidne temelje zahodnoevropski rusistiki.

Leta 1780—1781 je šolnik, filolog in vnet slovenski prosvetitelj Blaž Kumerdej (1738—1805) napisal razpravo »Über die Sprachkunde der Slaven und Russen«, ki jo je poslal ruski Akademiji znanosti v Peterburg. Tudi njegov sodobnik, ki je bil prav tako kakor on član ljubljanske

ska v istem smislu, marveč da jo določajo razni drugi vidiki (državni, politični, gospodarski itd.). Zato so bila razočaranja nekega dne nujna, kar je opaziti v zadnjih letih prejšnjega stoletja, ko preidejo stiki predvsem na literarna področja, in sicer ne več iz kakšnega romantičnega navdušenja, marveč zaradi spoznanj o svetovni umetniški vrednosti ruskih pisateljev kritičnega realizma, čigar dela se v tem drugem obdobju močno prevajajo. Tu nastane za literarnega zgodovinarja važno vprašanje: kateri ruski pisatelji so vplivali na naše in na katere — vprašanje, ki je predvsem literarno-zgodovinsko in estetsko. Tako imenovano revolucionarno obdobje ima tudi svojo romantično-razvojno stopnjo, ki sega — lahko bi rekel vsaj po svoji oficialni liniji tja do leta 1949, ko nastopi zaradi znanih političnih dogodkov merilo večje kritičnosti in realističnega, stvarnega gledanja, vrednotenja in sprejemanja, čeprav se sporedno javljajo v tem času tudi primeri posrednega apriorističnega odklanjanja in odločnega preusmerjanja na zahod.

² Sigismund Herberstein, Moskovski zapiski. Prevedel in z opombami ter bibliografijo opremil Ludovik M. Golia, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1951.

³ Prim. Glonar, Herberstein Sigismund, SBL, II. zv., str. 313—314.

»Academiae operosorum«, Anton Tomaž Linhart (1756—1795), dramatik in zgodovinar (nekakšen slovenski Fonvizin), je izpričal v svoji v nemščini pisani »Zgodovini Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov v Avstriji« pri slovansko-filoloških pripombah, da se je vsaj posredno ukvarjal tudi z ruščino. Že v uvodu k prvemu delu svoje zgodovine, ki je izšel leta 1788 v Ljubljani, se pod črto sklicuje na knjigo »Probe russischer Annalen« (Bremen und Göttingen 1768). Najznačilnejša in hkrati nacionalno-programatska pa je beležka, ki jo je objavil 29. maja 1799 v svojih »Lublanskih novicah« (prvem slovenskem časopisu) prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik (1758—1819), ki je izšel iz istega razsvetljenskega kroga kakor Kumerdej in Linhart. To je bilo tistega leta, ko je ruska vojska pod poveljstvom generalov Kašina, kneza Volkonskega, Mavorova in drugih, prvič v zgodovini⁴ prestopila slovenska tla in šla skozi slovensko ozemlje v Italijo, kjer se je borila zoper Napoleonove armade. Ob tej priliki je napisal pesnik Vodnik v svojem časopisu besede, ki jih je vredno citirati:

»Ena nova perkazen je za nas Krajnce, de so Rusi naši stari bratje peršli nas ne li obiskat, temuč tudi pred sovražnikam branit. Pred pol-drugi tavžent letmi so pervi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov inu drugih Slovincov roda; od tiga pride razložik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč Slovenci, inu Korenina, od katire so naši očaki rojeni. Daleč uni kraj Donave so se zaredili, inu počasi lesem stegovali, dokler je naš krajni rod na kraj laške dežele perderl, inu tukaj se naselil ter deželo imenoval Krajno.

Zdaj vidimo z očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po sveti imamo, kateri so naš Slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti letim se imamo bližati, kaderkoli čemo jezik čistiti. Pa se tudi od njih učiti, kader je treba deželo pred sovražnikam braniti. Ako oni silno daleč pridejo, zakaj bi mi tukej blizo ne pomagali, se sovražniku zoper postaviti.«

Vodnik, ki tukaj uporablja izraz Slovenci za vse Slovane, ime Kranjci pa za Slovence, izvajajoč ga iz besede krajni, je s temi besedami že izpovedal v bistvu vse ideologije slovenskih panslovanov in rusofilov v 19. stoletju, ki so obstoj in napredek slovenskega naroda in njegove kulture tesno povezovali z usodo ruskega naroda. Vodnikova programatična beležka je doslej prva znana izrazito vseslovanska politična izjava

⁴ Ignac Orožen, Celska kronika, v Celi 1854, str. 181, podobno beležko pa ima tudi Vodnik v »Lublanskih novicah«.

pri nas, ki pa na drugi strani priča, da je razsvetljenski krog, kateremu je pripadal, imel vsaj knjižne stike z Rusijo, če že ne osebnih. Toda tudi ti so se kmalu potem že začeli navezovati po največjem slovensko-jugoslovanskem slavistu pred Miklošičem in Jagićem — Jerneju Kopitarju (1780—1844). Čeprav je bil Kopitar politično orientiran Avstro-Slovan, je bil kot slavist nujno povezan tudi s takratnimi ruskimi filologi. Leta 1811 se je seznanil z Nikolajem Nikolajevičem Novosilcovim (1761—1836), članom ruske Akademije znanosti, dopisoval pa se je tudi s filologom in sanskrtistom Frid. Adelungom (1768—1834), ki je bil vzgojitelj velikih knezov Nikolaja in Mihajla Pavloviča v Petrogradu. Svoje ruske zveze je zlasti izkoriščal za Vuka Karadžića ter podpiral pri ruski vladi njegove prošnje za penzijo. Ruski učenjak Peter Ivanovič Köppen (1793—1864), ki je prišel spomladi leta 1822 na Dunaj, se je s Kopitarjem često sestajal v gostilni »Pri belem volku«. Po njem je poslal leta 1836 Kopitar svoje glavno delo »Glagolita Clozianus« Ruski akademiji in Köppen je v spremnem pismu hvalil Kopitarja in njegovo delo, ki ga Akademija kot pokroviteljica ruskega jezika in vseh slovenskih narečij ne sme spregledati.⁵ Dopisoval pa se je Kopitar tudi z ruskim prosvetnim ministrom Aleks. Semj. Šiškovim (1754—1841) in filologom Aleksandrom H. Vostokovim (1781—1864), ki ga je Kopitar hotel celo prehiteti s študijo o brižinskih spomenikih, kar pa se mu ni posrečilo. V poznejših letih se je dopisoval tudi z Mihajlom Petr. Pogodinom (1800—1875), panslavističnim zgodovinarjem na moskovski univerzi.⁶ Tolikšnih in takšnih zvez ni imel dotlej noben Slovenec. Kopitarjev učenec Matija Čop (1797—1835) je bil sicer bolj zahodno usmerjen, vendar se je v Lvovu, kjer je bil nekaj časa profesor, moral naučiti vsaj za silo ruski. V njegovi knjižnici je bilo nekaj Puškinovih del v izvirniku, nekaj pa v nemškem prevodu, vsega skupaj sedem (»Boris Godunov«, »Bratje razbojniki«, »Cigani«, »Poltava«, »Der Berggefangene«, »Graf Nulin«, »Bahčisarejski fontan«). Zanje je moral vedeti tudi Prešeren, čeprav ni o tem nobenih sledov ne v njegovem delu ne v korespondenci, ker ne omenja Puškina nikjer.⁷ Kljub temu, da nista Prešernov sonet

⁵ Lj. Stojadinović, *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1924, str. 431 in 432.

⁶ Prim. SBL, IV. zv., str. 504 in 505.

⁷ Bratko Kreft, *Puškin u slovenačkoj književnosti*, *Ruski arhiv* XL—XLII, Beograd 1937, str. 200; N. Preobraženskij, *Puškin u Slovencev*, *Belgradskij Puškinskij sbornik* 1937, str. 119—148.

o Apelu in Puškinova pesem o istem motivu v nobeni medsebojni odvisnosti, saj je bila Puškinova pesem objavljena šele prvič⁶ v oktobru 1836 v »Sovremenniku«, medtem ko je Prešernov sonet izšel že leta 1833, je vendarle zanimivo, da sta oba pesnika reagirala zoper svoja kritika in nasprotnika (Prešeren zoper Kopitarja, Puškin zoper Nadeždina) z epigramatično zgodbo o Apelu in čevljarju, ki jo je zapisal Plinij. Torej je bila vendarle tudi tu neka »zveza« — namreč podobne razmere v kritiki in njenem odnosu do umetnosti, kar je tako pri Prešernu kot pri Puškiniu povzročilo podoben epigramski odgovor. Prešeren je prvi veliki umetniški ustvarjalec in oblikovalec slovenskega pesniškega jezika, ki se je naslonil podobno kakor Puškin na govor svojega ljudstva. Med njegovimi sodobniki, ki so skušali pesnikovati v nekem umetno ustvarjenem jeziku, pri katerem so si razne besede sposojevali pri drugih slovanskih jezikih, tudi pri ruskih, kar je priporočal že Valentin Vodnik v svoji beležki, je bil tudi dr. Jakob Zupan, ki je v eni izmed svojih pesmi ponovno po Vodniku to tudi oznanjal in uveljavljal, nakar ga je Prešeren ostro zavrnil s sonetom »Ne bod' mo šolobarde...«, v katerem ironično poziva: »Moskvičanov, Gorenci moji, knjige mi berimo...«. Ta njegov sonet je bil programatična izjava za čisto knjižno slovenščino, naslonjeno na ljudski jezik. Zato je sonet odgovarjal tako prevnetim ilircem kakor tudi panslavistom v svojem in poznejšem času. Nasproti Vodnikovemu jezikovnemu programu je Prešeren postavil za naše razmere program, ki je umetniško, literarno in nacionalno podoben tistemu, kakor ga je postavil Puškin zoper umetni dvorjanski jezik: ljudski (narodni) jezik sta glavni vir za knjižni in pesniški jezik. Med slovensko-ruske kulturne stike, čeprav skromne in posredne, pa je treba tudi šteti dejstvo, da je imel Puškin v svoji knjižnici »Slovensko slovnico za Nemce« (1832) in »Slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar« Antona Murka (1809—1871), ki je izšel leta 1833 v Gradcu. Kako je prišel Puškin do teh dveh knjig, še danes ni znano. Iz slovarja je vzel razlago besede »kmet« v epu »Pesem o Igorjevi vojski«. Ko je ugotovil, da pomeni »kmet« ruskega mušika ali »krest'janina«, je še pripisal iz slovarja slovenski pregovor »Kar gospoda stori krivo, kmeti morjo plàzhat shivo.«⁷ V slovarju so našli listke, kar dokazuje, da se je Puškin za naš jezik

⁶ A. Puškin Sočinenije, redakcija B. Tomaševskega, Gosizdat Leningrad 1936 (v eni knjigi), str. 898 b.

⁷ Dr. I. Prijatelj, Puškin in slovenski jezik, Veda I (1911), str. 94.

zanimal. Težko pa je verjetno, da je kaj več vedel o nas. Murko omenja sicer pod naslovom svojega slovarja, v katerih avstrijskih pokrajinah prebivajo Slovenci, prav tako v uvodu k slovnici, toda to je bilo premalo, da bi mogel dobiti Puškin jasnejše pojme o nas. Če bi Prešernovo ime pod pesmima »Slovo od mladosti« in »Povodni mož«, ki sta natisnjeni v dodatku k slovnici, ne bilo zaznamovano samo z »dr. P.«, bi se vsaj srečal z imenom našega pesnika, čigar gornji pesmi je gotovo prebral, čeprav bi sicer ne vedel nič več o njem.

V Prešernovi dobi se je začelo zanimanje za rusko leposlovje, kar bo nemara predvsem zasluga Matije Čopa. Po dosedanjih ugotovitvah je ljubljanski v nemščini izhajajoči časnik »Ilirski list« (*Illyrisches Blatt*), v katerem je objavljial svoje pesmi Prešeren, prinesel leta 1838 v št. 43 nemški prevod Puškinove pesmi »Delibaš«, v št. 51 pa je za-beleženo, da izidejo v Peterburgu Puškinovi spisi v sedmih delih in da so trije že v prodaji. To je prvi tiskani glas v Ljubljani o Puškinu. Prvi prevod Puškina, ki je izšel leta 1853 v Miklošičevem »Berilu za peti gimnazijski razred«, je verjetno oskrbel Miklošič sam. S tem se začenjajo slovenska puškiniana, ki imajo danes, ko izhaja v Državni založbi Slovenije pod uredništvom pesnika Mileta Klopčiča, najboljšega jugoslovanskega prevajalca Puškinove poezije sploh, Izbrano delo Puškina, že svojo veliko tradicijo in obširno bibliografijo. V izbranem delu so doslej izšle štiri knjige: Povesti (1949), Drame (1949), Pesmi (1950, v počastitev stopetdesetletnice Puškinovega rojstva) in Povesti in pisma (1951). Dve pesmi je prevedel Oton Župančič, po eno pa Josip Vidmar, Fran Levstik in Božo Vodušek, sicer pa vse Mile Klopčič, ki pripravlja zdaj nov prevod »Jevgenija Onjegina«. Prevajalci ostalih zvezkov so Josip Vidmar, Vladimir Levstik in Mile Klopčič, ki je opremil vse zvezke z opombami in uvodi razen pri Dramah, kjer je uvod napisal Bratko Kreft. Med prve Slovence, ki so se resno ukvarjali s študijem in prevajanjem iz ruske književnosti pa je treba šteti tudi slovensko-hrvaškega pesnika Stanka Vraza (1810—1851), čeprav je prevajal predvsem v hrvaščino.^{9a}

^{9a} V slovenščino je prevedel pet ruskih narodnih pesmi, pesem ruskega pesnika in zgodovinarja Nikolaja Mihajloviča Karamzina (1766—1826) Sizoja golubčik (Sivi golobček), odlomek iz rapsodije V. A. Zukovskega (1783—1852) Pevec v stane ruskih vojnov, začetek prevoda Megla v Ruskem nekega neznane sestavka iz knjige Johanna Heyma *Russisches Lesebuch*, prevod legende Rajskega ptica (nemara iz iste knjige), nedokončani prevod Karamzinove slike Afenskega žizn' (Atensko življenje) in črtice Derevnja (Selo). Stanko Vraz, Slovenska djela II., priredio A. Slodnjak, Zagreb 1952, str. 119—124, 61, 166, 178.

Kakšno pa je bilo v Prešernovih časih razpoloženje med našo takratno inteligenco in ljudstvom do ruskega naroda, pa je dovolj nazorno izpričal v svojih pismih¹⁰ I. I. Sreznjevski (1812—1880), ki se je leta 1841 na Dunaju seznanil s Kopitarjem, kmalu nato pa še s slovenskim pesnikom Stankom Vrazom, v Ljubljani pa s prof. Metelkom, Prešernom ter drugimi. Z Vrazom je celo potoval po Kranjski, na Koroškem pa se je seznanil z že omenjenim »panslavistom« dr. J. Zupanom, s pesnikom, narodnim buditeljem in filologom Urbanom Jarnikom (1784—1844) in Matijem Majarjem Ziljskim (1809—1892), narodopiscem, jezikoslovcem in narodnim buditeljem, ki je v svojem velikem panslavističnem navdušenju leta 1865 objavil v članku »Visoki raji« svoje romantične nazore o visoki kulturi Slovanov v Mali Aziji poldrugo tisočletje pred našim štetjem. Leta 1867 je potoval v Moskvo na etnografsko razstavo, kamor je poslal kot vnet slovenski in slovanski rodoljub slovensko-koroške narodne noše in vso opremo za sobo z ziljsko svatbeno skupino, ki je bila najboljša v slovanskem oddelku.¹¹ Kot goreč slovenski rusofil je izdal istega leta knjižico Slovnica ruska za Slovence. Pri obisku Moskve — med potjo je poslal z Dunaja dopis v Novice »Slovenec cestujoči v Moskvo« (N 1867, št. 21) — si je moral najti nekaj osebnih zvez, ki so ga gotovo opogumile, da je leta 1869 poslal Imperatorskemu občestvu ljubitelej estestvoznanja v Moskvi Sbornik narodnih pësnij, zagadek i poslovic ilirsko-slovenskih i nekoliko horvatskih, ki ga je napisal v cirilici. Majerjev program je na eni strani bil ilirski, na drugi strani pa vseslovanski, kajti končni njegov cilj je bil, da bi se ilirsko književno »narečje« z ostalimi tremi slovanskimi narečji (ruščino, poljščino, češčino) zlilo v enoten vseslovanski jezik, pri katerem bi bila seveda ruščina močno udeležena. Zanimivo pa je, da je uvod k njegovi slovnici prvi večji gospodarsko-politični spis, ki je bil dotlej objavljen v slovenščini. V njem povzdiguje založnik Majerjeve Slovnice ruske G. Blaž iz Reke¹² moč in

179. V hrvaščino pa je prevajal A. S. Homjakova, N. M. Jazykova, M. S. Lermontova, A. S. Puškina, D. V. Venetianova, V. A. Zukovskega. Glej Razlike pjesme. Prevodi Stanka Vraza, U Zagrebu 1868.

¹⁰ I. Merhar, J. J. Sreznjevski na Slovenskem, Dom in svet 1899, str. 129 id., 161 id., 193 id.

¹¹ Fr. Kidrič, Matija Majar Ziljski, SBL, V. zv., 17 b, 18 b; dr. J. Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1905, Prvi zvezek, str. 247.

¹² Uvod je nemara napisal Majar sam, ki se je skril za Gregorja Blaža, čeprav je na drugi strani zanimiva močna trgovska plat uvoda, pri kateri je mogoče vendarle sodeloval Blaž, ki je moral biti trgovec ali vsaj obrtnik. Za

velikost Rusije, pred katero je velika bodočnost, ker je rešena »robstva«. Pri tem misli na carjevo proklamacijo o osvoboditvi kmetov v letu 1861, ki je odprla svobodno pot kapitalizmu in s tem seveda trgovini, za katero se silno navdušuje pisec uvoda. »Velikorus je rojen za trgovca in obrtnika.« Pri tem navaja, kako koristna bo trgovina z Rusijo in zaradi tega se je treba učiti ruščino. Pisec se ukvarja v svojem uvodu, ki bi zaslužil podrobno razčlenitev, tudi s sociološko-političnimi vprašanji. Videti je, da je moral vsaj iz daleč poznati narodniško ideologijo, ki pa jo je nekoliko po trgovsko prikrojil, ko je zapisal: »Brez smešnih socialističnih sanjarij je Velikorus prvi med vsemi narodi obrtnijo podemokratil.« Pri tem se sklicuje, podobno kot narodniki, na kmečko občino (mir). »Kaj tacega osnovati, je dano tudi med Slavjani samo Velikorusu, kateri je edini ohranil si zapopadek občine slavjanske... Kaj so rohdalski pionirji na Angleškem, kaj asociacije na Nemškem v primeri z artelami?« (7). Rusiji prerokuje veliko bodočnost, ker se bo s pomočjo železnic razvila njena trgovina na vse strani in bo prekosila angleško: »Razmera med Britancem in Rusom je dandanes ista, kakor med bogatim postarnim človekom in čvrstim mladeničem; ta si želi vsega, kar more njegovi moči uspeti, uni pokoja in užitka. Pa ne samo Britanija, ampak ves zapad od starosti omaguje, ker je že davnaj v strašen materializem zabredel.« (6). Čeprav poudarja učenje ruščine predvsem iz trgovskih razlogov, ne pozabi trditi, da je učenje ruščine koristno »izobraženoj naši mladeži sploh« (9), ker je tudi ruska književnost »taka, da vabi na učenje ruskega jezika«. Med »velikani slovstva« našteva Lomonosova, Gribojedova, Lermontova, Semenova, Deržavina, Puškina, Karamzina, Gogolja, Pogodina in Turgenjeva (10). Tudi kratkega zgodovinskega pregleda ni pozabil napisati. V berilu je med drugim tudi spis »Zima sarajskega kmeta«, v katerem je precej nadrobno orisano življenje ruskega kmeta.

I. I. Sreznjevski poroča v svojih pismih, s kakšno ljubeznijo in navdušenjem je bil povsod sprejet. Pohvali se tudi, da so ga celo preprosti ljudje povsod dobro razumeli. Pri Petru Dajniku (1787—1873), filologu in nabožnem pisatelju, takrat župniku¹³ pri Veliki nedelji, ki se je že

Blažev avtorstvo pa govori Trdinova oznaka v spisu »Moje življenje«, str. 542 (Zbrano delo, tretja knjiga, DZS 1951). Kakor poroča Vošnjak v svojih Spominih (I, str. 248), je imel Majar po vrnitvi iz Rusije precejšnje sitnosti, vendar »se mu ni zgodilo nič drugega, kakor plačati je moral globo 25 gld., ker je župnijo zapustil brez višjega dovoljenja«.

¹³ I. Merhar, I. I. Sreznjevski na Slovenskem, Dom in svet 1999, str. 131, nekaj drugih podatkov je po SBL.

leta 1827 navduševal za Karamzinov članek o veri starih Slovanov, je bil sprejet »po slovansko«, kar priča, kako je bil že takrat ruski človek pri nas izredno priljubljen, saj ni delala vera nobene razlike, ker so ga z navdušenjem po primeru P. Dajnka sprejemali še drugi katoliški duhovniki. Tako, kakor je izpovedal Vodnik že leta 1799, so čutila cela pokolenja, ki so si zato tudi želela, da bi bili stiki z ruskim narodom čim tesnejši. Med Majarjevimi vnetimi pristaši je bil tudi politik in domoljubni panslovanski pesnik dr. Radoslav Razlag (1826—1880).

Med vnete rusofile, ali kakor jim pravi sam — rusoljube, je šteti tudi pisatelja Janeza Trdino (1830—1905), ki ga je rusofilstva obdolžila avstrijska policija na Reki, ker je občeval z ruskim konzulom in ruskimi mornarji. Dopisoval se je s članom Slovanskega komiteja Rajevskim. Vneto je študiral ruske knjige in si veliko izpisoval iz raznih znanstvenih del.¹⁴ V njegovih spisih je marsikakšna reminiscenca na Ruse in Rusijo. Bil je goreč rusofil že za časa Krimske vojne (1853—1856), ko je bil suplent na gimnaziji v Varaždinu, kjer je bila skupina ilirskih rodoljubov, ki je simpatizirala z Rusijo. To je bilo takrat policijsko nevarno: »Rusoljube je spadalo med prepovedana čustva. Tajna policija Bahova je strogo pazila in zasledovala Rusiji prijazne pojave. Ker pa nismo mogli v gostilnici vedno le molčati in prebivati brez politike, morali smo svoje pogovore tako prirediti, da nas vohuni niso razumeli.«

V svoji knjigi »Bahovi huzari in Iliri« pripoveduje tudi, kako so si takrat izmislili posebno konspirativno terminologijo, da so se lahko med seboj pogovarjali in izražali svoje simpatije Rusiji. »Sevastopol so nekateri imenovali Troja, drugi Siget, tretji Sisek ali Kosovo itd.« Tako so si po Trdinovem zatrdilu pomagali rusoljubni možje še v Zagrebu, Osjeku, v Novem Sadu, na Reki itd.¹⁵

Josip Jurčič (1844—1881) je leta 1865 objavil v svoji literarni redakciji »Spomine starega Slovenca«, ki jih je spisal bivši študent, nato pa avstrijski in francoski podoficir Andrej Pajk (1790—1871), ki se je udeležil Napoleonovega pohoda na Moskvo. V drugem delu Spominov pripoveduje svoje doživljaje v vojni in pri umiku čez Berežino. Ker je rad

¹⁴ O svojem velikem zanimanju in navdušenju za rusko književnost, ki mu je »odprla nov, čaroben svet«, piše v »Mojem življenju« na str. 560—561. Njegovo rusofilstvo je vredno posebne razprave.

¹⁵ J. Trdina, Bahovi huzari in Iliri, Zbrani spisi, 1903, Ljubljana, I/56.

pripovedoval o Rusiji in svojih ruskih doživljajih, so mu ljudje rekli »stari ruski«.¹⁶

Dotlej največji razmah pa dobijo slovensko-ruski stiki v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja, ko je nekaj slovenskih študentov s pomočjo ruskega »slovanskega stipendijata« prišlo študirat na ruske univerze,^{16a} potlej pa šlo za učitelje na ruske srednje šole, ne da bi s tem pretrgali stike s svojo slovensko domovino, nasprotno — izrabili so vsako priliko, da so obveščali domači svet o kulturnem in literarnem, pa tudi političnem življenju v takratni Rusiji. Tu moram omeniti predvsem dva: dr. Frana Celestina (1843—1895) in Davorina Hostnika-Krutogorskega (1853—?).

Dr. Fran Celestin¹⁷ je bil po zaključenih študijah na univerzi v Petrogradu in Moskvi (1869—1870) gimnazijski profesor v Vladimiru (1870) in Harkovu (1872), od koder se je vrnil naslednje leto nazaj v Avstrijo, ker mu je bil profesor, pri katerem je hotel narediti doktorat, nenaklonjen. Odslej je kot srednješolski profesor, pozneje pa kot učitelj slovanskih jezikov na univerzi v Zagrebu z veliko vnemo, ljubeznijo in znanjem seznanjal slovensko in hrvaško kulturno javnost o ruski kulturi in literaturi, iz katere je tudi prevajal, prav tako pa je prevajal iz slovenščine in hrvaščine v ruščino. V Zvonu je objavil leta 1870 »Pisma iz Rusije«, v katerih popisuje svoje potovanje v Rusijo in življenje v Petrogradu.

¹⁶ Jurčičevih zbranih spisov II. zvezek (uredil dr. I. Prijatelj), Ljubljana 1920, str. 84. Na str. 405 poroča urednik, da se je Pajk na koncu svojega rokopisa podpisal: »And. Pajk, m. p. Fl. russkij vulgo.

Med »rusko snovjo« v slovenski prozi je treba omeniti vsaj še Tavčarjev zgodovinski roman »Izza kongresa«, saj je eden izmed glavnih junakov dela car Aleksander I., ki je prišel na kongres sv. Alijanse v Ljubljano leta 1821, kjer bi naj doživel svoj flirt s preprosto Topolščakovo Maričko, kar je opisal tudi Trdina v spisu »Dve ljubici«.

V Slovanu 1904 je objavil Bogomil Vošnjak spis »Pri Levu Tolstoju v Jasni Poljani«, v Ljubljanskem zvonu 1905 pa pesnik Radivoj Peterlin-Petruška, ki je tudi obiskal Tolstoja, spis »Pri grofu Levu N. Tolstem v Jasni Poljani«, prav tako pa je nekaj ruskih motivov v njegovih pesmih »Po cesti in stepi« (1912).

^{16a} Marja Boršnik, Fran Celestin. Slavistična knjižnica 1, Ljubljana 1951, str. 77 in 78.

¹⁷ Podatki so vzeti iz že zgoraj omenjene monografije, v kateri avtorica studiozno nazorno in hkrati kritično prikazuje tako delo in pomen dr. Celestina, prav tako pa njegove ideje in ideje njegove dobe. Knjiga je poleg Prijateljjevih in Murkovih spisov, ki zadevajo ali obravnavajo slovensko-ruska vprašanja, dragoceno delo, ki je v marsičem služilo kot vir in pomagalo tudi tem zapiskom, zlasti za oznako panslovanske in rusofilske misli pri nas v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. Prim. še SBL.

Pod istim naslovom je objavil poleg številnih drugih poročil še tri odlomke v Slovenskem narodu leta 1872.

Že kot visokošolec je v letih 1866—1869 objavljal beležke in informativne zapiske o ruskem slovstvu v Slovenskem glasniku in Slovenskem narodu, kjer je izšel menda dotlej pri nas prvi članek o Ivanu Turgenjevu (SN št. 43, 13. aprila 1869), ki je bil v teh letih najbolj priljubljen ruski pisatelj na Slovenskem. Njegov roman »Dim« (1867) je izšel v prevodu (z uvodom o življenju in delu Turgenjeva) Samca Maksimiljana v Gradcu v prvih mesecih leta 1870.¹⁸ Dela Turgenjeva so bila vzor našemu takrat porajajočemu se meščanskemu realizmu.

Verjetno je tudi drobna vest o Hercenovi smrti in njegovem pomenu, ki je izšla v Zvonu leta 1870 (str. 95) Celestinova, ker se sklada vsaj v nekaterih obrisih z njegovimi nazori,¹⁹ pri katerih se pozna Hercenov vpliv. Hercena in njegov »Kolokol« so morali prebirati na Dunaju vsaj nekateri takratni slovenski intelektualci, kajti domneva, da je dobil Stritarjev Zvon ime posredno po njem, je verjetna. Dr. Celestin, učenec ruske sociološke literarne kritike, je v 19. stoletju najmarljivejši in najplodovitejši publicist slovensko-ruskih stikov. To delo je opravljal od leta 1866 do svoje smrti leta 1895. Predvsem njegova zasluga je, da je zanimanje Slovencev za rusko književnost zelo narastlo in da so po letu 1870 bila poslovenjena razna dela Turgenjeva, Gogolja, nekaj Ler-

¹⁸ Prevajalec je v uvodu takole utemeljil svoj prevod: »Seznanimi slovenski svet z duševnim veljakom, vzbujati pravo iskreno ljubezen do bratovskega nam naroda, izmed katerega je zrasel tak korifej, naj bode temu početju častna naloga. Zraven tega pa naj bode koristna dušna hrana tistim, katerim ni poklic, s suhoparnimi strokovnimi izdelki belit si glavo in kateri pri pomanjkanju slovenskega berila segajo v tuj koš, ne vede, kaj z njega prevlečejo.« (9—10). Belinskega imenuje ruskega Lessinga. Pred konservativnim slovenskim bralcem zagovarja Turgenjeva, zakaj riše tudi temne strani življenja: »Ta pa je ravno narveča vrednost pisateljeva, da ne išče samo čednosti in lepote, jih slika in čez mero povečuje, ampak da pove vsakemu naravnost v obraz, kar mu gre, naj mu bode že drago ali ne« (4). Vsekakor zagovor kritičnega realizma! Kar zadeva ruske zaostalosti v znanostih in umetnostih, so tega kakor pri Slovencih krivi Nemci: »Velikanskega medveda je imela nemška klika na dvoru z železnim krožcem za nos priklenjenega, da ne bi po sveti ljudi strašil.« Toda že zgoraj je dejal: »Zdaj je prišla vrsta tudi na nas Slované.« Prav tako pa je omembe vredno, kar pravi Samec o učinku »Lovčevih zapiskov«: »Njegove pripovedke so prišle tudi med vladne krogove in jele jih motiti v njihovem mirnem samovoljnem vladanji; kajti one so razkrivale brezobzirno društvene in državne neopolnosti in pregrehe.« (7).

¹⁹ M. Boršnik, Celestin, str. 319, 71—72.

²⁰ Ibid., 87.

montova, Puškina, L. N. Tolstoja in Dostojevskega. Celestin je objavil nekaj svojih portretov Gogolja, Puškina (Slovan 1884), Lermontova (Slovan 1885), Bjelinskega, Aksakova (Ljubljanski zvon 1886), Katkova (Slovan 1887), v hrvaškem »Viencu« (1883) pa članek o Dostojevskem. Višek dela tega zelo izobraženega in razgledanega moža pa je njegova knjiga »Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft« (1875), ki spada prav gotovo med najboljše knjige o Rusiji, kar jih je v tistih letih izšlo na zahodu. Dr. Celestinovo vseslovansko navdušenje za Rusijo je bilo tu in tam vendarle kritično, čeprav je bilo blizu slovanofilom, izhajalo pa je iz globokega prepričanja, da so njegovemu narodu čim večji stiki z Rusijo za obrambo lastne narodnosti in za razvoj slovenske kulture potrebni. Značilno zanj je, da je celo pesnikoval v ruščini. Vsekakor je s svojim mnogostranskim delom ustvaril trdne temelje za slovensko-ruske stike, ki odtlej do danes niso nikoli več prenehali, čeprav niso bili zmeraj tako številni in močni kot v njegovi dobi.

Davorin Hostnik je leta 1897 izdal svoj »Ročni rusko-slovenski slovar« s »Kratko slovnico ruskega jezika«, leta 1900 oziroma leta 1901 pa »Slovensko-ruski slovar« in »Gramatiko slovinskago jezika«, ki sta izšla v Rusiji. V ruščino je prevedel tudi Levstikovega »Martina Krpana«. Najizrazitejši, hkrati pa najmanj kritični politični rusofil te dobe je vsekakor publicist Franc Podgornik (1846—1904), ki je v svojih člankih dokazoval, da morejo Slovani doseči isto kulturno stopnjo z Nemci le s pomočjo ruščine, ki mora postati svetovni jezik.²¹ Zagovarjal je predlog, da je treba vso višjo kulturo nasloniti na skupno slovansko kulturo in ruski jezik, ki bodi jezik vse višje slovanske književnosti in znanosti. Svoje ideje je zagovarjal med drugim zlasti v Slovanskem svetu, ki ga je s težavami izdajal leta 1888—1899 (kot urednik in lastnik) v Trstu in na Dunaju. List je prinašal tudi izvirne ruske tekste, da je pospeševal s tem pri svojih bralcih učenje ruščine. Hostnikov prevod Levstikovega »Martina Krpana« v ruščino je izšel v njegovem Slovanskem svetu. Zaradi svojega vnetega rusofilstva je padel na Podgornika očitek, da se je dal podkupiti od ruskih rubljev in da hoče katoliške Slovence popravo-slaviti. Vse to mu je očital zastopnik konservativne in dogmatične katoliške smeri škof Mahnič v svojem »Rimskem katoliku« leta 1889. Podgornikovo vseslovanstvo in rusofilstvo, ki ga je najti med dunajskimi študenti že leta 1869, saj je rusofilsko kulturno-politično koncepcijo imel

²¹ Prim. SBL.

že v programu II. shod slovenske akademske mladine v Ljubljani dne 4. septembra 1869, je pri njem dobilo močno reakcionarno obliko, ki se je izražala v njegovem antisemitizmu in v odporu zoper marksizem in socialno demokracijo.

Najbolj priljubljen ruski pisatelj na Slovenskem v osemdesetih letih je bil Turgenjev, kar pričajo številni prevodi, ki so takrat izšli. Leta 1872 je izšel kot drugi prevod Turgenjeva v knjigi roman »Pomladni valovi« (prevedel dr. Maks Samec). Izšel je v zbirki Listki, ki jo je izdajal in urejal pisatelj Josip Jurčič. Roman »Nov« je izšel leta 1882 (izdala in založila »Narodna tiskarna«, prevedel M. Malovrh), prvi del »Lovčevih zapiskov« (prevedel Fr. Jos. Remec, izdala Matica Slovenska) je izšel leta 1883, drugi pa naslednje leto. V Narodni biblioteki, ki jo je v Novem mestu izdajal J. Kranjec, je kot 8.—9. zvezek izšla leta 1883 povest »Nesrečnica« (prevedel J. P.), kot 17. zvezek pa »Senilia« (Poezije v prozi v prevodu Aleksandra Hudovernika). Leta 1888 so izšli v prevodu Ivana Gornika »Otci in sinovi« kot ponatis iz Slovenskega naroda.

Izmed slovenskih pisateljev tiste dobe se je zgledoval po Turgenjevu Janko Kersnik (1852—1897), ki je Turgenjevu soroden tako po svojem pisateljskem značaju kakor po nekaterih motivih in družbi, ki jo opisuje. Kersnikov roman »Rošlin in Verjanko«, ki je izšel leta 1889, je nekakšna slovenska variacija »Očetov in sinov« Turgenjeva, ne da bi bil sicer v kakšni posebni odvisnosti od njih. Eden izmed glavnih junakov Kersnikovega romana Božan je slovenski Bazarov, kar trdi o sebi celo sam.²²

Leta 1884 je kot ponatis iz Slovenskega naroda izšel roman »Knez Serebrjani« Alekseja K. Tolstoja (prevedel Ivan Pintar), istega leta je izšel Gogoljev »Revizor« v Slovenski Taliji (prevedel Ivan Vesel), leta 1887 pa »Mrtve duše« v Zabavni knjižnici (prevedel L. Podgoriški), leta 1899 v Slovanski knjižnici²³ pa »Božična noč« in »Plašč« (prevedel Franc Grivec). Prvi prevod Leva N. Tolstoja, ki je izšel v knjigi leta 1889, je bila »Rodbinska sreča« (prevedel P. M. Podravski-Peter Miklavec),

²² Janka Kersnika zbrani spisi, uredil dr. I. Prijatelj, III. zv., str. 148; nadalje prim. Dr. I. Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba, Zbrani spisi, VI. zv., Ljubljana 1910, str. 502.

²³ Prim. Dr. Fr. Simonič, Slov. bibliografija, Ljubljana 1903—1905. V isti zbirki je še izšla povest P. N. Polevoja »Slučajno« v prevodu J. J. Kogejja, nadalje »Kjer je ljubezen, tam je Bog« L. N. Tolstoja v prevodu Adolfa Pahorja in Puškinov »Rakvar« prav tako v Kogejevem prevodu.

prvi prevod Dostojevskega v knjižni izdaji pa so »Bele noči« (prevedel J. J. Kogej), ki pa so izšle v Gorici šele leta 1895. »Junak našega časa« Lermontova je izšel kot ponatis iz Slovenskega Naroda v prevodu Ivana Pintarja leta 1883, prvi ruski prevod v knjigi pa je bil »vzhodna povest« v stihih »Izmael-Bej«, ki je izšla v prevodu Janeza Vesela-Vesnina v Cvetju iz domačih in tujih logov v Celovcu že leta 1864.

Zaradi razočaranj nad carizmom in njegovo notranjo pa tudi zunanjo politiko je prišlo pri večini malo pred koncem stoletja do političnega iztreznjenja, ne da bi to vplivalo na zmanjšanje kulturnih stikov, ki dosežejo po zaslugi pesnika Antona Aškerc ob premeni stoletja novo poglobitev, kar pričajo vsi letniki Ljubljanskega zvana, dokler mu je bil Aškerc sourednik (1899) odnosno urednik (1900—1902). V teh štirih letih je Ljubljanski zvon prinašal številne beležke o ruski književnosti in prevode iz nje, prav tako pa izvirne članke o ruskih pisateljih in ruski književnosti, ki jih je začel objavljati poznejši prvi predavatelj ruske književnosti na univerzi v Ljubljani in doslej poleg Rajka Nahtigala (1877—1958), Matije Murka (1861—1952), ki je večji del svojega življenja sicer delal v Pragi, in poleg esejista in profesorja ruske literature na univerzi v Nottinghamu Slovenca Janka Lavrina (rojen 1887), naš največji poznavalec ruske književnosti profesor dr. Ivan Prijatelj (1875 do 1937), zaslužen tudi kot prevajalec Puškina (»Kapitanova hči«, 1896; »Jevgenij Onjegin«, 1909), Gogolja, Gorkega, Čehova, Saltykova-Ščedrina, Turgenjeva itd. Za Aškerc-Veselovo Rusko antologijo leta 1901 je prispeval prevode iz Tjutčeva, Koljcova, Polonskega, Nadsina, Tofanova in Sologuba. Prvi je napisal pri nas članek o Čehovu in Gorkem, napisal med drugim poročilo Ruski roman in moderno francosko slovstvo (Ljubljanski zvon 1900), v istem letniku obsežno študijo o Tolstoju in njegovem romanu »Vstajenje«, o Gogolju (1902) itd. Ni tu prostora za podrobnejši pregled njegovih spisov in prevodov iz ruske književnosti;²⁴ vsekakor sta najpomembnejša dva spisa, ki sta izšla doslej edina v posebni knjigi: Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma (1921) in dva literarno-zgodovinska eseja Dostojevski in Tolstoj (1936), dve knjigi, ki

²⁴ Bibliografija njegovih spisov o ruski književnosti in pisateljih je precej obsežna. Tu omenim samo še prvi pregled slovenske puškiniane »Puškin v slovenskih prevodih«, Zbornik Matice Slovenske 1901, str. 52—89, ki je v izvlečku izšel v ruskem prevodu v Jagičevi knjigi »Puškin v južnoslavjanskih literaturah«, S. Peterburg 1901.

Prim. še Bibliografijo spisov Iv. Prijatelja v knjigi Duševni profili slov. preporoditeljev. V Ljubljani 1935, str. 163—170.

spadata vsekakor med najboljše, kar je bilo v jugoslovanski književnosti pisanega o ruski književnosti in ruskih pisateljih.

Anton Aškerc je v letih 1901—1902 dvakrat potoval v Rusijo. Plod teh potovanj je knjižica *Dva izleta na Rusko*, ki je ponatis potopisa, objavljenega v Ljubljanskem zvonu 1903. Aškerc je potoval po Rusiji kot zaveden Slovenec in Slovan, ki pa je kljub temu gledal zlasti na socialne pa tudi kulturne razmere v takratni caristični Rusiji kritično. Zaradi nekaterih njegovih ostrih pripomb na račun »birokratskega despotizma« in »dvorskega absolutizma« je bila knjižica v Rusiji prepovedana.²⁵ Poleg tega potopisa je objavil v Ljubljanskem zvonu 1901—1902 ciklus pesmi »Iz popotnega dnevnika«, v katerih v verzificirani obliki opisuje svoje vtise in čustva s tega potovanja. Največji izraz Aškercove ljubezni do ruskega naroda in njegove literature je daljša pesem »Ruski jezik«, ²⁶ v kateri z zanosno pesniškimi besedami izpoveduje svojo veliko ljubezen in spoštovanje do ruskega jezika, v tem smislu prav gotovo edinstvena pesem v vsej jugoslovanski književnosti. V ruskem jeziku vidi »gospoda in slovanskega velikana«, ki ne more služiti tiranom, ker je ustvarjen, da je »glasnik resnice in svobode«, da kaže pot »iz temine k soncu«, da je »sveta gospod«. Napisal je tudi pesem »Spomenik mladega Puškina« (gl. IV. zbornik poezij 1904, str. 33).

Ruska književnost, ki jo je sicer večina spoznavala v prevodih, deloma v slovenskih, nekaj pa tudi v nemških, kolikor pač ni ta ali oni znal rusko, je bila odtelej v velikih čislih pri nas. Ob koncu stoletja, ko je začela nastopati tako imenovana Moderna, katere glavni zastopniki so Cankar, Župančič, Kette in Murn, se je to izpričalo še s številnimi ruskimi psevdonimi, ki so se jih posluževali mladi pesniki in pisatelji (Cankar — Ivan Saveljev, Župančič — Aleksij Nikolajev, Murn — Aleksandrov, Kette — Mihael Mihajlov; poznejši glavni prevajalec ruske književnosti Vladimir Levstik pa je bil Roman Romanov. Nekdo se je v Ljubljanskem zvonu 1901 [str. 174] podpisal kot Nehljudov.) V Ljubljanskem zvonu 1902 (str. 280) je Aškerc zabeležil še eno značilnost, in sicer italijanski prevod Gogoljevega »Tarasa Buljbe«, ki ga je v italijanščino prevedel slovenski rodoljubni pesnik in prosvetitelj Beneške Slovenije

²⁵ M. Boršnik, Aškerc, življenje in delo, Modra ptica, Ljubljana 1939, str. 331.

²⁶ Ljubljanski zvon 1902, str. 741. Ciklus Iz popotnega dnevnika je izšel v dveh delih, prvi del v LZ 1901, drugi del pa v letniku 1902. V prvem delu (str. 817) pripoveduje v pesmi V kupeju (Skt. Peterburg-Moskva) o svojem razgovoru z ruskim potnikom, ki ne ve, kdo in kaj je to Slovenec.

Ivan Trinko-Zamejski (1863—1954), ki je že leta 1899 izdal italijanski prevod Puškinovega »Borisa Godunova«. Leta 1901 je izšla Aškerc-Veselova Ruska antologija, izbor ruske lirike od Deržavina do dekadentov in simbolistov (Merežkovski, Balmont). Ivan Cankar je že kot študent prebiral rusko književnost, zlasti starejšo. »Ruse — starejše — sem vedno zelo respektiral. S kakim veseljem sem bral Gogolja v reclamki do konca in nanovo! Takrat sem obupaval: Če znajo ljudje tako pisati, potem bi ne bilo pravično, da jim spravljam še jaz obrt ob kredit. Dostojevski me je naravnost omamil do pijanosti...« se je spominjal pozneje.²⁷ Tudi slovensko gledališče je v teh letih začelo segati po ruskih delih. Gorkega »Na dnu« je uprizorilo že 25. oktobra 1904, torej nekaj manj ko dve leti po moskovski premieri.²⁸ Leta 1905 je izdala Minka Govekarjeva knjigo Ruska moderna, ki je prinašala prevode iz Gorkega, Andrejeva, Skitalca in Čirikova. Slovenski slikar Peter Žmitek, ki je študiral nekaj časa pri Repinu, je v Domu in svetu leta 1903 objavil daljši spis Rusko slikarstvo 18. in 19. stoletja.

Leta 1906 je izšla obsežna knjiga ruskih študij »Na razsvitu«, ki jo je spisal Bogumil Vošnjak. V njej piše avtor poleg političnih in družbenih razmišljanj tudi o svojih osebnih vtisih in srečanjih, med katerimi sem obisk pri Tolstoju že omenil. »Na razsvitu« je do leta 1906 prva večja knjiga, ki je bila spisana v slovenščini in ki je še danes zanimivo berilo.

Prav tako pa je z ruske strani v teh letih zanimanje za Slovence narastlo. Al. Haruzin, podguverner v Vilni, je leta 1902 objavil v Peterburgu pet svojih spisov o Slovencih in njih deželi; čeprav se je omejeval na Kranjsko, je vendarle v nekaterih dal splošne slovensko-nacionalne označbe. Spisi so najprej izšli v časopisih, nato v ponatisu: 1. Krestjanin Avstrijskoj Krajni i jego postrojki, 2. Kranjskij Kraž i jego čudesnyja javlenja (o Krasu), 3. Avstrijskaja Krajna (S. Peterburg, izdanje redakciji žurnala »Rodnik« 1902), 4. Nacionalnaja evolucija Slovincev (odtisk iz »Ruskago Vestnika«, S. Peterburg 1902), 5. Žilišče Slovincev verh-

²⁷ Iz. Cankar, Obiski, Nova založba, Ljubljana 1920, str. 12.

²⁸ Maksim Gorki. Ob desetletnici smrti zbral in uredil B. Gerlanc, SKZ, Ljubljana 1946 (II. izdaja), str. 11. Knjižica ima kratek bibliografski oris »Maksim Gorki med Slovenci«, ki ga je spisal B. Gerlanc. Že ta bibliografija, ki zadeva le enega izmed velikih ruskih pisateljev, priča, koliko je gradiva za razčlenbo in označitev rusko-slovenskih literarnih stikov že pri enem pisatelju, čigar izbrana dela pa so začela izhajati pri Cankarjevi založbi po objavi te brošure.

njej krajini (S. Peterburg 1903, ponatis iz »Živaje starine«). Njegova sestra Vera Haruzina pa je izdala leta 1902 v Moskvi spis z risbami: »Krajna«, Očerk, v kateri imenuje Kranjsko »prelestnaja strana«. Poročevalec v Dom in svetu (1903, str. 56) je zlasti pohvalil četrty Haruzinov spis, kjer je dobro opisal boj Slovencev za pravice svojega jezika. Višek na ruski strani pa je vsekakor prevod Prešernovih »Poezij«, ki jih je prevedel in oskrbel z obširn timer uvodom profesor Fedor Evg. Korš. Izšel je v Moskvi leta 1901. Aškerc je pridobil Akila L. Volynskega, da je napisal za Ljubljanski zvon dva spisa: »Ruska poezija« (LZ 1900, str. 543, 619) in »Ruski novelisti« (LZ 1902, str. 27, 88, 156, 232). Oba spisa je prevedel Aškerc. V istem letniku Ljubljanskega zvona (str. 355) poroča Aškerc, da je Prešernovo odo »Zdravico« uglasbil za moški zbor a capella ruski skladatelj H. Grozdov.

Čeprav odtlej ni nikoli več prenehalo zanimanje za rusko književnost, niso nekatera naslednja leta bila tako bogata v poročilih in prevodih, popolnoma pa seveda prenehajo v letih prve svetovne vojne, toda takoj po letu 1918 spet naraste število prevodov, prav tako pa razni eseji in študije (Priatelj, Vidmar, Borko, Šerko itd.), kar je posledica Oktobrske revolucije. Ljubljanski zvon pod uredništvom Fr. Albrehta je objavil leta 1925—1926 v prevodih in z opombami prof. N. Preobraženskega ciklus novejš e ruske proze pod naslovom »Nova Rusija«. Zastopani so J. Zamjatin, Vl. Lidin, I. Erenburg, A. Jakovlev, I. Babelj, A. Remizov, I. Bunin, Vs. Ivanov, K. Fedin, L. Leonov. Med najuspelejše prevode poezije v tisti dobi je treba šteti Blokov poem »Dvanajst« v prevodu Mileta Klopčiča (1928).

Druga svetovna vojna je znova pretrgala zvezo z rusko književnostjo, zato pa je v povojnih letih izšlo toliko prevodov iz ruščine v knjižnih izdajah, kakor prej več desetletij ne.²⁰ Omeniti pa je treba tu tudi pre-

²⁰ Poleg že omenjenih izbranih del M. Gorkega, med katerimi je tudi »Življenje Klima Samgina«, še nove izdaje prevodov L. N. Tolstoj a in Dostojevskega, čigar izbrane spise je začela izdajati l leta 1957 Državna založba Slovenije, izbor Tjutčeva itd., nadalje prevodi iz novejš e sovjetsko ruske književnosti: A. N. Tolstoj a (Peter Veliki, Trnova pot), Gladkov, Solohov (Tihi Don, Nezorana ledina), Tynjanov, Babelj, Ilf-Petrov, Fedin, izbor iz Jesenina (I. Pavček) in Majakovskega (Fr. Albreht), izbor pooktobrske proze »Viharni piš« (z uvodom in v prevodih C. Kopčavarja) itd. itd. Prav tako pa so slovenska gledališča v tem času uprizorila precej ruskih klasičnih in sovjetskih del (Ostrovski, Gogolj, Kornejčuk, Afinogenov, Simonov itd. itd.), medtem ko v ruskih gledališčih ni bilo uprizorjeno niti prevedeno nobeno slovensko dramatsko delo. Na ruski strani so izšle poleg Cankarjevega »Hlapca Jerneja« in izbora povesti ter izbora iz

vode iz ruske marksistične literature (Lenin, Plehanov itd.), ki so prav tako številni in bi zaslužili posebno bibliografijo. Žal pa se z ruske strani še zmeraj ni pokazalo dovolj zanimanja za slovensko književnost, ki po svoji umetniški vrednosti nič ne zaostaja za ostalimi jugoslovanskimi književnostmi, čeprav so bile te deležne večje ruske pozornosti, vendar prav tako ne v zadostni meri. V tem se Vzhod ne razlikuje dosti od Zahoda. V glavnem morem tu omeniti le prevod Cankarjevega »Hlapca Jerneja« in nekaj črtic ter izbor novih prevodov iz Prešerna, ki so izšli leta 1955 v Moskvi. Vsekakor bi bilo lepo in koristno za medsebojno spoznavanje, da bi se ti stiki v bodoče z ruske strani poglobili in rodili več rusko-slovenskih sadov ko doslej. Slovenska kulturna zgodovina zgovorno izpričuje že na podlagi teh nepopolnih, bolj ilustrativnih zapiskov o slovensko-ruskih stikih, o velikem slovenskem zanimanju za ruski narod, njegovo kulturo in zgodovino, zlasti pa za rusko književnost, bodisi klasično, novejšo ali sovjetsko. Natančen bibliografski pregled bi obsegal debelo knjigo.

Резюме

Словенско-русские связи начинаются с Сигизмунда Герберштейна (1485 до 1566), автора сочинения »Rerum Moscovitarum Comentarium« (1548). Герберштейн был современником Примоса Трубаря (1508—1586), основоположника словенского книжного языка и литературы (1551). Словенский просветитель Блаж Кумердей (1738—1805) написал исследование »Über die Sprachkunde der Slaven und Russen«, и послал рукопись русской Академии наук в Петербург. Первый словенский поэт Валентин Водник (1758—1819) выступил 29 мая 1799 г. с национальным манифестом, к основным положениям которого относится указание на мощь братского русского народа и сродство его языка с словенским. Ерней (Варфоломей) Копитарь (1780—1844), один из крупнейших славистов своего времени, поддерживал сношения с русскими учеными и государственными людьми, используя их главным образом для материальной поддержки Вука Стефановича Караджича. Интерес к русской литературе растет в годы величайшего словенского поэта Франце Прешерна. К первым переводчикам с русского принадлежит сло-

Prešerna še štiri Aškerčeve pesmi, ena v prevodu M. Zamahovskega (Velikij jazyk), tri pa v prevodu V. Zajčeva (Moja muza, Kraljevič Marko, Korol Matiaš), ki je prevajal tudi že iz Cankarja. Omenjene pesmi so izšle v antologiji Poezija zapadnih i južnih Slavjan. Gosizdat Detskoj Literatury Ministrstva Prosvetščenija RSFR Leningrad 1955. Tu pa moram omeniti še prevode posameznih pesmi Župančiča, Klopčiča, Kosovela itd., ki jih je objavil pesnik A. Surkov.

Pravkar je izdala Slovenska Matica knjigo »Ruska umetnost do 1914. leta«, ki jo je spisal Slovenec Vojeslav Molč, profesor na krakovski univerzi. Bogato ilustrirana knjiga je doslej najlepše in najpomembnejše delo s tega področja, kar jih je izšlo v kakšnem južnoslovanskem jeziku.

венско-хорватский поэт Станко Враз (1810—1851). Матия Майнар-Зильский (1809 до 1892) напечатал в годы расцвета словенского панславизма и руссофильства первую русскую грамматику для словенцев. Издатель предпослал ей обширное вступление с данными по русской истории, культуре, литературе и сведениями о будущем, предстоящем русской торговле. Др. Фран Целестин (1845—1895), бывший в России преподавателем, знакомил словенскую и хорватскую общественность с русской литературой и напечатал в 1875 г. книгу *»Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft«*, второе в хронологическом порядке после Герберштейна большое и важное сочинение о России, принадлежащее перу словенского автора. Даворин Хостник (1853—?), выпустил в 1897 г. *»Ročni rusko-slovenski slovar«* с приложением *»Kratka slovnica ruskega jezika«*. Франц Подгорник (1846—1904) был наряду с Майнаром пламенным поборником панславизма и русского языка, который должен был стать общеславянской литературной речью на высшей ступени развития. Численность переводов произведений Пушкина, Гоголя, Лермонтова, Л. Толстого, Достоевского итд. за последние десятилетия XIX в. непрерывно возрастает. Одновременно крепнут и литературные связи. Выражением их является *»Русская антология«* 1901 г. с переводами лирики от Пушкина до Бальмонта. Редактором сборника был поэт Антон Ашкерц (1856 до 1912), состоявший в 1899—1902 гг. редактором *»Люблянского Звона«*. Ашкерц напечатал в том же журнале *»Люблянский Звон«* цикл стихотворений из русского *»Дорожного дневника«*. Среди них известно глубоко прочувствованное стихотворение *»Русский язык«*. Иван Цанкарь (1876—1918) в молодости изучал Гоголя и Достоевского. Публицист и позднейший либеральный политик Богумил Вошняк напечатал в 1906 г. под заглавием *»На рассвете«* книгу о России, первое появившееся на словенском языке большое сочинение такого содержания. К тем же годам относятся путевые заметки и другие работы ведущих словенских славистов и руссистов Матии Мурко (1861—1952), Райко Нахтигала (1877—1958) и Ивана Приятеля (1875—1937), автора многочисленных очерков и исследований по русской литературе, неутомимого переводчика русских авторов. В годы после Первой мировой войны к ним присоединяется еще Янко Лаврин (род. 1887), позднее профессор русской литературы Ноттингамского университета. В годы между Первой и Второй мировой войной появляются кроме оригинальных очерков и статей многочисленные переводы русских классиков и советских авторов. С последними ознакомлял впервые словенских читателей в журнале *»Люблянский Звон«* др. Н. Преображенский. В годы после Второй мировой войны выходят кроме многочисленных переводов политических и философских сочинений (Ленина, Плеханова и др.) дальнейшие переводы произведений Горького и других новейших авторов. То же продолжается и теперь. Автор устанавливает, что подробная библиография словенско-русских связей заполнила бы толстый том. Настоящее краткое обозрение оказывается поэтому неизбежно отрывочным. Наряду с ним необходимо было бы особое исследование, посвященное разбору и характеристике отдельных периодов истории русско-словенской взаимности. В то время как эти связи оказываются исключительно богатыми и глубокими на словенской почве, на русской им соответствуют только весьма немногочисленные. В интересах дальнейшего успешного развития крайне необходимо исправить и пополнить настоящее невыгодное соотношение.

Tine Logar

O IZGUBI NOMINALNIH KONČNIC V NEKATERIH SLOVENSKIH PRIMORSKIH GOVORIH

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

Slovenska narečja, zlasti osrednja, so v slovenistiki znana po močnih redukcijah in celo popolnih onemitvah nepoudarjenih vokalov sredi besed pa tudi v končnicah. Ta pojav za slovenščino ni nič novega, saj se je z njim podrobno ukvarjal že Ramovš, ga opisal in razložil v svojih delih »Die moderne Vokalreduktion im Slovenischen«, »Kratka zgodovina slovenskega jezika« in drugih študijah. Težnja po redukciji nepoudarjenih in sploh kratkih vokalov, ki se je porodila verjetno nekako v 14.—15. stoletju, je v slovenščini najbolj prizadela vokala *i* in *u*, ki sta v mnogih slovenskih govorih tudi v končnicah pogosto onemela, čeprav je proti njej delovala druga težnja, namreč stremljenje po jasnem izražanju. Nasprotno pa sta kratka nosnika *ę* in *ǫ* v večini slovenskih narečij proti redukciji, zlasti popolni, zelo odporna. Vendarle so med slovenskimi govori tudi taki, v katerih sta razen *i* in *u* onemela tudi kratka nepoudarjena *ę* in *ǫ* v končnicah. Našel sem jih na razsežnem hribovskem področju ob srednji Idrijci in Soči med Tolminom in Solkanom pri Gorici, po Banjški planoti, večjem delu Goriških Brd in seveda po vaseh v dolini ob srednji Soči sami. To je dialektično ozemlje tako imenovanega briškega narečja, za katero so sicer značilne zelo arhaične poteze v razvoju dolgega vokalizma. Prav to dejstvo, namreč arhaični dolgi vokalizem na eni in zelo obsežne redukcije končnih kratkih vokalov na drugi strani, nas tem bolj preseneča. Kraški govori, s katerimi se na jugu stika briško narečje, pa so v razvoju kratkih končnih vokalov ohranili starejše stanje, v njih popolna redukcija ni zajela niti *i* in *u*, niti *ę* in *ǫ*, ki sta še danes zastopana s polglasnikom za nekdanji *ę* oziroma z vokalom *u* za nekdanji *ǫ*. Tako stanje kratkega končnega vokalizma, kot je še danes lastno kraškim govorom, je v nekoliko starejšem času bilo nedvomno značilno tudi za govore briškega

narečja ob srednji Soči. Redukcija je tod napravila samo še korak naprej in končna $-a < -e$ in $-u < -o$ sta popolnoma onemela. Isto se je seveda zgodilo z etimološkim $-i$ in $-u$ v končnicah.

Ker so vokali $-i$, $-u$, $-e$ in $-o$ končniški elementi mnogih sklonov slovenske nominalne sklanjatve, je razumljivo, da so zaradi njihove onemitve mnogi skloni v govorih ob srednji Soči in Idriji ostali brez končnic. Zlasti je bila prizadeta sklanjatev ženskih a - debel, kjer je v ednini od 6 kar 5 sklonov ostalo brez končnice, medtem ko je v množini onemela le končnica nom. — acc., ostale pa so se obdržale. Podobno, samo v manjšem obsegu je bila prizadeta tudi sklanjatev moških in srednjih o - debel. Kjer je bil v končnem zlogu vokal $-i$, $-u$ ali $-e$, je seveda onemel, in beseda je ostala brez formalne sklonske karakteristike. Ker pa so po teh krajih nevtraj v pluralu prevzela končnice ženskih a - debel, torej v nom. — acc. $-e$ namesto nekdanjega $-a$, je tudi ta oblika po redukciji izgubila svojo končnico. Zaradi vseh teh razvojev slišimo po zgoraj opisanem dialektičnem ozemlju takele, na prvi pogled presenetljive, v bistvu pa popolnoma razumljive oblike: *nîmam brâd, maš ki mōk, nîmam mōk, je brez âdŭ nōy, ma dûγ brâd sîv, sm brîsu skîr, kōñ me grîv, sm dâu struîit kūož, γrâ na jâγ, me γôl γlâv, sm nârdu nōv strîex, smo prâdle wûn, γrâ s krâv pu cîest, dî me mâllo uōd, se je umû z γork uōd, je zvâzeno z drîet, za cîest leži, mâma dîene kâš kûxat, sm šla na pûošt, mu je dâu pâlc, mam nōv srâic, je šû u γorîc.*

Podobno kot v sg. je tudi v pluralu ženskih a - debel, le da se je tu izgubila samo končnica nom. acc. sg.: *tâ so smrîek, tâ smrîek so debêl, mem rdâc šôb, učeri sm brâu γôb, γram brât γrûšk, jēmam debêl zâik, sm γnâu pâst krâu; muštâc, baryêš, žlic* itd.

Pri prvotnih oksitoniranih a - deblih se poleg hipotetičnih brezkončniških nom. acc. pl. povsod navadneje govore še starejše oblike z ohranjeno poudarjeno končnico pl.: *noyâ, γkâ, kozâ, kosâ, štenγâ, oslâ, ženâ, baxâ, sazâ, osâ, metlâ, γlamâ, sâstrâ* itd. Ista debela so tudi v akuzativu in instr. sg. pogosto ohranila stari obliki s poudarjeno končnico: *osô, po uadô, noyô, z rakô, kasô, kazô, γlamô, smalô, z aslô.*

Pri moških o - deblih so zaradi onemitve ostale brez končnic oblike dat. in lok. sg. ter nom. in akuz. pl., kajti tu moramo izhajati iz nekdanjih končnic $-i$, $-u$ in $-e$, ki so seveda v teh obsoških govorih povsod in vedno onemele: *sm dâu brât, sm biu pâr brât; tâ so râk, smo lovîl râk, mam orîex* itd.

Enak je bil razvoj tudi v srednjih *o*-debljih. Kot sem že zgoraj poudaril, so po teh krajih nevtrna v pluralu prevzela končnice ženske *a*-sklanje. Namesto nekdanje pluralne oblike *mêsta* je torej tu nastalo *mêstę*, iz tega pa naprej *mêstā*, nato pa *mêst*. Današnje jezikovno stanje v Kalu nam priča za to, da je žensko končnico *-ę* prevzel najprej prilastek, šele nato pa samostalni, ki ga oni določuje (*sûx lieta < suxę lêta*). Tako so nam sedaj popolnoma razumljive na prvi pogled čudne pluralne oblike: *tā so jâpk, ynîezd, vâlik mîest, čerîev, ȳrât, ûst, sûx liet, tā ȳrât so vâlik, je šû udôpârt ȳrât, nâš dârv so sûx, jĕma dŭy ű šarôk ûst, šĭr liet* itd.

Če je bila prvotno pred obrazilom *-a* soglasniška skupina, sestoječa iz zapornika in sonanta, imamo namesto brezkončniških pluralnih oblik ponekod ohranjene starejše oblike s končnico *-o*: pl. *ôkno, jâtro, rêbro*. Tu se je polglasnik *ə < ę* zaradi lažje izgovarjave očitno vokaliziral v *-o*. Da je to res, nam priča oblika tipa *jâtrā*, ki jo lahko slišimo še v Desklah ob Soči, kjer sicer govore brezkončniške oblike.

Glede na to moramo tudi splošno končnico nom. ak. pl. *-o* v Avčah, Ročinju in Kanalu ob Soči izvajati iz *-ę*, ki se je reduciral v *ə*, ta pa po vokalizaciji prešel v *o*. (Moj prejšnji poskus razlage te končnice v Slavistični reviji VIII, str. 48, se mi zdi manj verjeten.)

Takšno je današnje stanje deklinacije v krajih ob srednji Soči in Idriji.

Moderna vokalna redukcija, kajti današnje stanje fleksije ob srednji Soči je le njen rezultat, je v teh govorih tako prizadela nominalno sklanjo kot nikjer drugod po Sloveniji. Zaradi nje je cela vrsta funkcionalno različnih sklonov izgubila svoje končnice in se formalno popolnoma izenačila. In vendar jezik na to ni reagiral z ustvarjanjem kakih novih analitičnih izraznih sredstev. Če so prej funkcijo posamezne besede v stavku določale končnice, je sedaj njen pomen razviden iz konteksta, iz zveze v stavku, tako da razumljivost pripovedovanja kljub temu ni prav nič prizadeta. Pač pa sem v Goriških Brdih — v Kojskem in okolici — kjer je v tem pogledu očitno ohranjeno najbolj arhaično stanje, opazil neki drug zelo zanimiv pojav.

Ramovš je bil mnenja, da slovenska moderna vokalna redukcija ni povzročila intonacijskih sprememb v besedi, da ni bila razlog za metatonijo. Mislim, da je v glavnem imel prav. V večini slovenskih narečij, ki so doživela obsežne izgube nepoudarjenih vokalov, res ne opazimo, da bi v zvezi s tem nastala metatonija. Drugače je v Kojskem in okolici.

Tu se je zaradi onemitve končnic na eni strani podaljšal predhodni vokal — pojav je v lingvistiki povsem navaden —, na drugi strani pa se je izpremenila tudi njegova intonacija. Zato se n. pr. *â* v *ylâva* v kvantitetnem in toničnem pogledu razlikuje od *á* v *yláv*. Drugi *a* je namreč mnogo daljši, v toničnem pogledu pa dvovršen rastoče-padajoč, medtem ko ima *a* v *ylava* padajoč poudarek.

Ta kojščanska nova intonacija in kvantiteta po mojem mnenju deloma osvetljuje tudi problem nastajanja psl. metotonije in metatoničnih akcentov. Zato je tudi s širšega slavističnega stališča zanimiva.

Za zaključek naj na kratko povzamem svoja izvajanja:

1. Za slovenske govore ob srednji Soči je značilna široka izguba nominalnih končnic.

2. Ta pojav je posledica fonetičnih vokalnih redukcij oziroma onemitev.

3. V sosednjem kraškem narečju je ohranjeno starejše stanje, ki nam omogoča vpogled v način in pot propadanja nominalne fleksije ob srednji Soči.

4. Nove intonacije, ki so v Goriških Brdih nastale zaradi onemitve končnic, deloma osvetljujejo vprašanje nastajanja psl. metatonij. Zato bodo poleg slovenistov nedvomno zanimale tudi širši krog slavistov.

Резюме

Словенские говоры по среднему течению р. Сочи на стыке с толминским наречием к северу и с наречием Краса (Карста) к югу характеризуются прежде всего весьма распространенным опущением именных окончаний. Это более или менее относится ко всем именам, но в первую очередь к женским существительным с основами на -а. Последние удерживают в ед. числе только окончание именит. падежа, а во множ. числе окончания дат., местного и творит. падежей. Двойственное число вообще больше не существует.

Данное явление представляет следствие фонетической редукции гласных, так как здесь онемели все без исключения безударные и, у, е и о в конце слов. Доказательством именно фонетического характера этого опущения является соседнее наречие Краса. Оно застряло на предыдущем этапе развития и таким образом позволяет заключать о развитии и явлениях опущения именной флексии по среднему течению р. Сочи.

Новые интонационно-количественные соотношения, возникающие в рамках отдельного слова в связи с опущением окончания, во всяком случае интереснее самого создающего их факта. По моему мнению новые интонации могут по крайней мере отчасти уяснить возникновение дрсл. метатоний и, следовательно, должны заинтересовать кроме словенистов и более широкие круги славистов.

N. Preobraženski

РУССКИЕ И СЛОВЕНСКИЕ ОДНОСОСТАВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ*

Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958

К односоставным предложениям на базе сказуемого относятся: 1. безличные, 2. неопределенно-личные, 3. обобщенно-личные и 4. императивные. Все они разнообразны по грамматическим формам. Произведенное ниже сопоставление русских и словенских данных преследует кроме перечисления различий хотя бы некоторое выяснение природы этих предложений.

1. Безличные предложения

Взгляды словенских и русских грамматистов на безличные предложения совершенно различны, что затрудняет сравнительное изучение. По Шахматову безличные предложения являются односоставными. В них имеется один только главный член предложения — сказуемое. Подлежащего вовсе нет, оно даже не подразумевается. В этом и заключается основное отличие односоставного безличного предложения от двусоставного. Последнее бывает не всегда полным, может быть и неполным, но в таком случае опущенный главный член подразумевается. Его можно восстановить по смыслу самого предложения или относящегося к нему контекста.

Между тем безличное предложение (в отличие от двусоставного неполного) остается независимым по смыслу и, следовательно, понятным и вне более широкого контекста. Говоря «смеркается», «морозит», и т. под., мы не спрашиваем, «кто, что» смеркается. Относящиеся к грамматическому подлежащему вопросы в именит. падеже здесь недопустимы. Сказуемое в качестве главного и единственного члена безличного предложения вообще не нуждается в подлежащем для ответа на вопрос, кто, что осуществляет выражаемое сказуемым действие или состояние. Поэтому словенские грамматисты и употребляют вместо обозначения «личное, безличное предложение» просто «предложение с подлежащим» или «без подлежащего». (*Stavki z osebko/besedo, brez osebke/besede.*)¹ Это нужно

* Глава из подготовляемого к печати Русского синтаксиса для словенцев. Приношу глубокую благодарность тов. проф. Владе Томиншек, поделившейся со мной своим богатым педагогическим опытом.

¹ *Slovenska slovnica*. Sestavil uredniški odbor. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1947, на стр. 266. Учебник является переработанным изданием книги Dr. A. Breznik. *Slovenska slovnica za srednje šole*. Ее первое издание напечатала Družba sv. Mohorja. Celovec 1916.

иметь в виду, даже если мы сохраним общеупотребительные до сих пор обозначения «личное» и «безличное предложение», во избежание смещения предложений, где подлежащее отсутствует, с теми неполными, где подлежащее только опущено.

Категория безличности обозначает состояние или действие, производитель которого неизвестен. «Отрицание конкретности проявления действующего лица ведет к видоизменению представления самого и к его отрицанию», писал уже Потебня, исходя из взглядов Г. Штейнталя.²

Частое применение безличных предложений является отличительной чертой русского языка в сравнении с другими европейскими языками. И. Вакернагель полагает даже, что «число безличных глагольных оборотов возрастает по мере продвижения с Запада на Восток».³ В английском языке оказывается меньше безличных глаголов, чем в немецком. Безличные выражения вроде *man sagt* встречаются в свою очередь в немецком языке реже, чем в славянских. Все это может быть несколько оправдывает настоящую скромную попытку сопоставления особенностей категории безличности на обеих противоположных окраинах славянского мира, в словенском и русском языках.

Учебники делают теперь безличные предложения на следующие основные случаи: 1. Обозначение явлений природы с помощью небольшого числа самостоятельных безличных глаголов, стоящих в 3 лице ед. ч. средн. рода наст. или прош. времени без подлежащего: «парит» и т. п. Соответствующие слов. обозначения тоже немногочисленны: *dani se* — светает, *mrači se*, *temni se* — смеркается, *prši* — накрапывает. Пословица: *Kadar se dosti bliska in grmi, malo deži* — много шуму, мало толку. — Не соответствующие словенским русские безличные формы приходится переводить личными предложениями: «Уже совсем вывездило, когда он вошел». (Тург. — *Zvezde so že vse sijale na nebu, ko je vstopil.*) У словенских писателей вообще нелегко встретить такую цепь безличных предложений для изображения власти природы над человеком, как это бывает у Тургенева. Ср. «Лес и степь»: Вам холодно немножко, вы закрываете лицо воротником шинели: вам дремлет... Вы бросаетесь на землю, вы напились, но вам лень пошевеливаться. Вы в тени, вы дышите пахучей сыростью, вам хорошо — и т. д. Ср. повесть «Контрабандист» (Tihotapec) 1865 г. И. Юрчича, основоположника слов. бытового романа: — *Bilo je jesenskega večera. Snega še ni bilo zunaj, ali huda mrzla burja... je naznanjala, da pride zima in mraz vsak čas za njo. Na nebu so oblaki drveli in gosta tema je ležala nad zemljo. V taki noči je človeku všečno pri gorki peči... sedeti.* — Последнему безличному предложению отвечала бы русская неопределенная форма глагола: «В такую ночь приятно сидеть у жаркой печи.» Ср. безличное употребление слова «человек» в русских пословицах и у писателей: «Человек не собака, все съест», «Не всегда этак случается, чтобы вот взял человек, да и брякнул вам всю подноготную» (Дост.).

² А. А. Потебня. Из записок по русской грамматике, т. III, 2-ое изд. Харьков 1899, стр. 413. См. В. В. Виноградов. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М. Учпедгиз 1947, стр. 625.

³ J. Wackernagel. Vorlesungen über Syntax I, 1920.

Безличные предложения с обозначением явлений природы могли первоначально возникнуть как личные. Это было связано с пониманием дождя, грома, мороза и пр. как проявления неведомой силы. К. Бругман ссылается в Грамматике древнегреческого языка 1890 г. на одновременное существование оборотов «дождит» и «Зевс дождит». В настоящее время, как отмечает акад. В. В. Виноградов, «возможно и переносное употребление личных глаголов для выражения однородных оттенков». Ср. в «Войне и мире» Л. Н. Толстого: «Дождик шел с утра, и казалось, что вот-вот он пройдет, и на небе расчистит». (Русск. яз. 466.)

2. Такого же происхождения, очевидно, безличные предложения, изображающие болезненное состояние и вообще переживания, испытываемые лицом помимо его воли. Безличный глагол стоит здесь в сочетании с логическим подлежащим в винит. падеже: В это самое время меня сильно кольнуло в грудь... я упал. (Пушк.) Слов. обороты: *bode me* — покалывает, *zebe te* — тебе холодно, *trese me* — знобит, ср. *mich fröstelt*, *trga me* — ломит и пр. соответствуют русским. Вин. падеж личного местоимения был, повидимому, первоначально не логическим подлежащим т. е. обозначением лица, ощущающего боль, а только прямым дополнением. Болезненное состояние приписывалось действию внешней недоброй силы. С исчезновением этой веры отпало обозначение постороннего влияния, и прежнее дополнение стало сознаваться как логическое подлежащее. Слов. безличные обозначения внутренних переживаний кажется малочисленнее русских. Ср. *zabolelo nas je* — нас огорчило, *presenetilo me je* — меня поразило.

Во всяком случае русские безличные обороты довольно часто приходится заменять словенскими личными и наоборот. Мои слушатели переводят, правда, «хорошо нам с тобой живется» (Чех.) точно, как «*dobro se nama godi*». Но «Не писалось ему на этот раз» (Чех.) переводится как «*pisanje mu to pot ni šlo od roke*», хотя можно было бы и сказать «*ni bilo nič prida* (толку) z njegovim pisanjem». «Мне не спится, не снится» в известном когда то романсе превращается в «*nič ne morem zaspati, nič sanjati več*». Из «Меня взорвало» (Тург.) выходит «*gazkačil sem se*», из «Меня словно обухом ударило» (Чех.) «*osupnil sem*». — Ср. примеры из новой словенской прозы (Benjo Zupančič. Mrtvo morje. Роман. Люблина 1956 г.): — *To se mi godi, zdi se mi neumno in vendar mi godi*. — (Это мне льстит, кажется глупым, но льстит.) — *Ves čas me tare prav babja radovednost*. — (Меня все время мучит чисто женское любопытство.) — *Skrbelo ga je, kaj si bodo rekli izseljenci*. — (Его мучила забота, что скажут эмигранты.) *Odkar se mi je zdelo, da sem zrel človek, sem opazoval mladino samo od daleč*. — (С тех пор, как я начал считать себя взрослым, мне приходилось наблюдать молодежь только издали.) — *Zraven nisem šel, ker mi ni dalo, upiralo se mi*. — (Я не ходил с ними, потому что мне было не по душе, противно.)

Эти безличные предложения с возвратным глаголом в 3 лице ед. числа и дат. падежом логического подлежащего тоже не поддаются формально точному слов. переводу тем более, что в русском тексте иногда опускается подлежащее: «И верится, и плачется, и так легко, легко (Лерм.). — *In vrača vera, nada se — in tak lahko je zdaj* (в старом переводе И. Менцингера. *Iv. Vesel. Ruska antologija. Gorica 1901*, стр. 135). Предложения с безличным возвратным глаголом в качестве простого сказуемого, обозначающие состояния и переживания, причисляются в Учебниках акад. Л. В. Щербы, А. С. Матийченко и др. к безличным. С этим

трудно согласиться, так как здесь имеется кроме логического еще грамматическое подлежащее в неопределенной глагольной форме. В самом деле инфинитив вспомогательного глагола может быть не только основной частью глагольного сказуемого, но иногда и подлежащим. В предложении «гости стали съезжаться» инфинитив «съезжаться» действительно оказывается частью сказуемого, так как подлежащим является существительное «гости». Но в предложении «стало темнеть» инфинитив «темнеть» не может считаться составной частью сложного сказуемого, а является подлежащим. И предложение, содержащее подлежащее, никогда не бывает безличным.

Словенские страдательные предложения с вспомогательным глаголом и логическим (не грамматическим) подлежащим более или менее соответствуют русским. Ср. род. пад. логического подлежащего: *nikogar ni bilo doma* — никого не было дома, *nedostajalo mu je časa* — у него (ему) не хватало времени. — Дат. падеж: *Gospodu se ni ljubilo po hruške* — барину не хотелось ходить по груши. — (Русский извозчик, понукающий коня «О, не хочется ему, не хочется!» придает безличному обороту повелительный оттенок.) Твор. пад.: *Z njegovim zdravjem se je obrnilo na boljše* — его здоровье поправляется, ср. «с его здоровьем все в порядке». Зато слов. страдательные обороты на — *se*, русск. — *ся* с 3 лицом ед. числа при обозначении неопределенного подлежащего общего характера не всегда отвечают русским: *Tako se bere v starih knjigah* — «так читается» т. е. так написано.⁴ Пословица: *Počasi se daleč pride* — Тише едешь, дальше будешь.

То же самое можно сказать о многочисленных слов. безличных формах на — *se* отдельных невозвратных глаголов, выражающих только ход действия без особого страдательного признака: *slabo se vidi* — «плохо видно» (вместо инфинитива и связки *slabo je videti*), *nič se ne sliši* — «ничего не слышно, не слышать». Пословица: *Reče se lahko, naredi se težko* — Скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается.⁵ В связи с этим словенские пуристы сражаются с чуждыми слов. возвратным глаголам немецкими страдательными оборотами, заменяя их действительными. Так вместо неправильного безличного *izgovarjalo se je* (*man hat sich entschuldigt*) — должно стоять неопределенно-личное *izgovarjali so se* (извинялись тем, что...). Так же преследуются италянизмы с недопустимым винительным прямого дополнения при безличном глаголе. Вместо *obesilo se ga je* должен быть или страдательный оборот *obešen je bil* (он был повешен) или безличное предложение *obesili so ga* (его повесили) или же личное *obesil se je* (он повесился). Словенский язык, как и русский вообще предпочитает страдательным оборотам действительные, особенно во 2 лице ед. числа или в 1 и 3 лице множ. числа.⁶ В пословицах общего значения встречается и условное наклонение: *Lakomnik bi prodal še rodnega brata* — Жадюга и родного брата продаст. — Слов. сочетания вспомогательного глагола «быть» с инфинитивом переводятся русским двусоставным предложением: *Zvon je bilo slišati v Carjerm gradu* — Колокол был слышен в Цареграде.⁷

⁴ Slov. slovnica 267.

⁵ Slov. slovnica 205.

⁶ Slov. slovnica 151.

⁷ Slov. slovnica 267.

3. Остатком первобытного мышления являются далее безличные предложения, обозначающие стихийные бедствия и явления природы. Уже Потебня писал, что обороты вроде «громом убило, зажгло молнией» и т. п. оставались логически последовательными, пока подлежащее к этому сказуемому представлялось неизвестным, но существующим. Предмет действия т. е. сила, осуществляющая действие, ставится в творительном. Этот творительный падеж означает орудие неизвестного лица. Смысловой оттенок стихийности сохраняется до сих пор в предложениях типа «ветром угнало лодку, бурей сломало дерево». Но затем при отрицании сверхъестественного действующего лица дальнейшее развитие языка использует ожившее представление для расширения категории безличности. «С другой стороны, характерная для современного научного мышления борьба с мифологическими, анимистическими представлениями также ведет к устранению указания на деятеля и к образованию безличных выражений, напр. «его убило электрическим током» вместо «его убило электричество».⁸ Такой творительный орудия или средства известен и в латинском языке (*Si hominem fulmine occisit...*). В словенском языке он не употребляется. Русскому «его убило молнией» отвечает слов. двусоставное предложение: *strela ga je zadela*.

4. Следующая группа безличных предложений обозначает неопределенное, только предполагаемое или даже редко возможное, исключительное действие: — С этими деньгами он хотел начать новую жизнь. Однако не пришлось (М. Зощ.).

5. Наконец последняя и, кажется, самая многочисленная, пятая группа безличных предложений строится на глаголах судьбы, неизбежности или возможности, предположительности действия. Сказуемое часто выражается вспомогательным глаголом в 3 лице ед. числа ср. рода т. е. формами: «было, бывало, будет, стало, становилось, казалось» и т. п. с различными обстоятельственными наречиями. Связка в настоящем времени опускается. Напр. «Бывало скучно им, а грустно не бывало» (Крым.) — «Грустно стало ему на сердце» (Тург.) — «Лаврецькому стало жаль старика» (Тург.) — «Ей душно, скучно, досадно» (Чех.) — «Денег было очень жаль» (М. Зощ.) — Такие обороты встречаются и в словенском языке: *Hudo mi je gledati* — мне тяжело видеть, *Vesetje je videti* — приятно посмотреть, *Milo se mi je storilo* — меня взяла жалость. Ср. пословицу: *Iz te moke ne bo kruha* — «из этой муки не выйдет хлеба» т. е. Не стоит овчинка выделки. Ср. в романе Бено Зупанчича «Мертвое море»: *Bilo me je skoraj sram bele obleke, ki sem jo nosil* — (Я чуть ли не стыдился своего белого костюма).

Учебники акад. Л. В. Щербы, А. С. Матийченко и др. относят подобные предложения к безличным, так как наречия «можно, нужно» и пр. выступают в соединении с инфинитивом в качестве сказуемого. Но грамматический разбор снова доказывает, что инфинитив является подлежащим. В предложении «Мне можно (можно было, будет) сказать правду» инфинитив «сказать» представляет грамматическое подлежащее и отвечает на вопрос «что». — «Что мне можно?» — «Мне можно сказать правду.» Помимо грамматического подлежащего в том же предложении может быть еще и логическое в дат. падеже: «Мне можно сказать правду.» Анализ у разных грамматистов к тому же далек от единства. В предло-

⁸ В. В. Виноградов. Русский язык, стр. 464.

жении «Мне холодно было ехать» дат. падеж «мне» определяется как психологический субъект, а сочетание «холодно было ехать» как психологическое сказуемое. Но с точки зрения грамматики предложение несомненно остается безличным, потому что в нем нет подлежащего, а имеется только сказуемое (состоящее из безличной связки, безлично-предикативного члена и примыкающего к нему инфинитива). М. М. Козловский исходил даже при таком разборе из порядка слов, как главного отличительного признака. Предложение «Приятно путешествовать» он считает безличным, так как здесь на первом месте стоит сказуемое (выраженное прилагательным ср. рода), а инфинитив является дополнительным только словом. Наоборот в том же предложении с измененным порядком слов «Путешествовать приятно» стоящий на первом месте инфинитив служит подлежащим. Предложение становится личным. Прилагательное стоит в среднем роде, потому что инфинитив сам не имеет родового окончания.⁹ Проф. А. М. Пешковский (Русский синтаксис в научном освещении. Издание 3-ье, Москва 1928) устанавливает различие между предложениями типа «Мне было холодно ехать» — с одной стороны и типа «Мне было свойственно краснеть» — с другой. Во втором случае вспомогательный глагол «быть» сочетается с краткой формой имени прилагательного, которая и служит сказуемым. Подлежащее выражено инфинитивом «краснеть». Форма «было» согласована с подлежащим, и поэтому прилагательное «свойственно» стоит тоже в 3 лице ед. числа ср. рода. Таким образом предложение является личным, тогда как другое предложение «Мне было холодно ехать» остается безличным.

Все эти примеры указывают на колебания, имеющие место при характеристике безличных предложений. В конце концов грамматисты очевидно исходят прежде из психологических, чем из грамматически-логических соображений. Проф. А. М. Пешковский формулирует вывод, по которому подобная классификация неизбежно остается у каждого исследователя индивидуальной. Между тем с точки зрения грамматики вопрос ясен: поскольку инфинитив приобретает здесь характер подлежащего, о безличном предложении не может быть речи. Упомянутые авторы считают предложение «Я должен это сказать» — личным, а предложение «Мне надо это сказать» — безличным. К этому нужно было бы добавить следующее. Предложение «Я должен это сказать», разумеется, является личным двусоставным уже по самой форме. Подлежащее «я» представляет грамматическое выражение субъекта-деятеля. Предложение «Надо это сказать» остается безличным же, так как выраженной инфинитивом подлежащее не обозначает субъекта действия. Но предложение «Мне надо это сказать» все же является личным, хотя в нем имеется только логическое (в дат. падеже), но не грамматическое подлежащее.

II. Неопределенно-личные предложения

Неопределенно-личные предложения относятся к односоставным. Подлежащего в них нет. Сказуемое стоит обычно в форме 3 лица множ. числа настоящего или прошедшего времени. В отличие от безличных предложений (где субъект

⁹ М. М. Козловский. Исследования по русск. яз. Известия отделения русск. яз. и словесности А. Н., т. II. СПб 1895.

действия не мыслится совершенно), сказуемое относится в данном случае к несомненному и подразумеваемому, хотя бы и не обозначенному точно лицу. «Дрались, конечно, от чистого сердца.» (М. Зощенко. Нервные люди, 1925 г.) По смыслу рассказа вполне ясно, что дрались именно «жильцы нашей коммунальной квартиры», а не какие-либо другие герои. Ср. у И. Юрчица (*Spomini starega Slovenca*, 1865): *Pa živeža nam niso bili pustili nobenega* — «нас оставили без всякого продовольствия» (т. е. 1600 взятых в плен солдат, о судьбе которых не подумали австрийские офицеры, сдавшие в 1809 г. французам укрепленную позицию). Пословица «Цыплят по осени считают» советует быть осмотрительным, не предаваться излишним надеждам и т. п. Произнося пословицу, мы имеем в виду определенное лицо, которому не следует забывать об этой истине. То же относится к словенской пословице о расточительности, мотовстве и т. п. *Nikjer ne zapletajo plota s klobasami* — «Нигде не заплетают плетня колбасками». — Форма 3 лица множ. числа часто встречается в словенских крылатых словах. Ср. еще *Tatiče obešajo, tatove pa izpuščajo* — Что сходит с рук вора, за то ворешек бьют (Крылов) — *Stare vrane ne pobirajo črva blizu brane* — т. е. Старого воробья на мякине не проведешь. — Можно даже считать, что словенские пословицы в 3 лице множ. числа, отвечающие русскому типу «Снявши голову, по волосам не плачут», являются самыми многочисленными. Ср. еще пословицу о сквернословии: *Kjer kolnejo, tam hudobec posluša*. — Реже встречаются словенские пословицы с неопределенным наклонением вроде русской «Волков бояться — в лес не ходить». Ср. оборот: *Po toči zvoniti, nič ne pomaga* (дословно: бить в набат после грозы — бесполезно) т. е. «спустя лето по малину в лес не ходят». — *Laže je varovati ovce nego povse* (о бережливости).

III. Обобщенно-личные предложения

Обобщенно-личные предложения отличаются от неопределенно-личных тем, что относятся уже не только к неточно обозначенному, но вообще к какому бы то ни было субъекту действия. Сказуемое стоит обычно во 2-м лице ед. числа настоящего времени или повелительного наклонения, но может относиться по смыслу ко всякому лицу: первому, второму и третьему ед. и множ. числа. Ср. такое 2 лицо ед. числа в пословице: «За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь» и в литературном языке: «Просыпаешься рано утром, подымаешься на балкон и любишься красотой природы»¹⁰ Обобщенное 2 лицо ед. числа наст. времени редко встречается в словенских пословицах. Ср. *Kolikor jezikov poznaš, toliko ljudi veljaš* и переводную с русского: *Ne imej sto rubljev, a imej sto prijateljev*. — При переводе в большинстве случаев приходится заменять русские пословицы со 2 лицом ед. ч. наст. врем. соответствующими по смыслу словенскими в 3 лице ед. ч. Вместо «Поспешишь — людей насмешишь» приходится подставлять «*Naglica ni prida*», вместо «Семь раз отмерь, один отрежь» — *Previdnost je mati modrosti*, вместо «Обожжешься на молоке, станешь дуть на воду» — *Kogar kaša piči, ta se boji zvite vrvi* и т. д. Зато 2 лицо ед. ч. наст. врем. при обозначении

¹⁰ К. Ф. Петров. Русский язык. Этимология в образцах. 28 издание. Москва. И. Д. Сыгин. 1916, на стр. 81.

привычного повторного действия обычно в слов. прозе. Ср. у Лермонтова: »В себя ли заглянешь, там прошлого нет и следа.« (В слов. устаревшем переводе Менцингера стоит повелительное наклонение: *In vase poglej! Ne sledu ni nekdanjih obud!*¹¹) Такое слов. обобщенное 2 лицо ед. ч. в описаниях повидимому всего лучше переводить русским 2 лицом мн. ч. того же настоящего времени. Ср. в новой повести Ивана Братко »Весна в феврале«: *Spodnji prostori niso zanimivi: navadna kleparska delavnica. Bolj privlačni so zgornji prostori. Do njih se povzpneš po strmih temačnih stopnicah... Znajdeš se na lesenem temno pobarvanem gorenjskem hodniku... Moraš se zelo skloniti, če nočeš z glavo trčiti v to nizko streho. S hodnika vstopiš previdno sklonjene glave v temno sobo.* — Перевод: »Внизу нет ничего особенного: это-обыкновенная мастерская жестяника. Занятнее верхний этаж. Вы поднимаетесь туда по крутой темной лестнице и попадаете на деревянный, окрашенный в темный цвет верхнекраинский крытый балкон. Вам приходится низко нагнуться, чтобы не ударится головой об низкую крышу. С балкона вы входите, осторожно нагнув голову, в первую темную комнату.« И дальше там же, стр. 119: *Februarski duh pomladi je najlepši. Hrepeneti moraš po njem, da ga občutiš in odkriješ.* — Перевод: »В феврале веяние весны всего приятнее. Вы должны жаждать его, чтобы суметь ощутить его и открыть.«

Не поддается точному переводу и неупотребительное в слов. языке русское обобщенное 2 лицо ед. числа повелительного наклонения. Из »Куй железо, пока горячо« выходит »*Ura zamujena, ne vrne se nobena*« т. е. »упущенный час не возвращается«, из »не спросясь броду, не суйся в воду« снова »*previdnost je mati modrosti*«. Редкое в русских пословицах 1 лицо множ. числа наст. времени: »Что имеем — не храним, потерявши — плачем« в слов. языке не встречается в крылатых словах.

Некоторые учебники причисляют к обобщенноличным предложениям выражения со сказуемым в неопределенном наклонении и с логическим подлежащим в дательном падеже (*Dativus cum infinitivo*). Неопределенная форма обозначает в таких случаях роковую неизбежность, необходимость наступления действия.

В слов. языке нет оборота, точно передающего такое модальное значение русск. инфинитива. Пословица »Чему быть, того не миновать« передается с помощью будущего времени: *Kar se bo zgodilo, to se bo zgodilo*. Это относится и к русск. неопределенной форме с отрицанием для обозначения невозможности данного действия. Ср. пословицу: Двум смертям не бывать, а одной не миновать. — Но увы, не вернуть невозвратного (Кольц.). — Не обманывать себя человеку, не жить ему на земле (Тург.).

В русск. языке нет словенского супина для обозначения намерения. Ср. пословицу: *Pozimi dajo predivo prest, spomladi pa tkalcu platno tkat.* — Пряжу сдают в работу зимой, а полотно ткачу весной т. е. »Всякому овощу свое время.« — Точно также приходится описывать при переводе на русский язык словенский *accusativus cum infinitivo*: — *Kmete je videti na polju.* — Видны работающие на ниве крестьяне« или »Видать, как работают крестьяне« и т. д.

¹¹ I. Vesel. *Ruska antologija*, 14. — Ivan Bratko. *Pomlad v februarju*. *Po-vest*. Ljubljana 1957, str. 103.

Эллиптические предложения с логическим подлежащим в дательном падеже (тебе и т. п.) и с инфинитивом в качестве сказуемого читаются в учебниках безличными (А. С. Матийченко. Синтаксис, '84). Но грамматический разбор доказывает, что сказуемое здесь вообще отсутствует. В предложениях типа «Не видать тебе золота, Не сносить тебе головы», инфинитив «видать, сносить» оказывается несомненно подлежащим. Соответствующие обороты без отрицания т. е. «видать тебе деньги», «сносить тебе голову») являются невозможными, не существуют.

IV. Императивные предложения

Последней разновидностью односоставных предложений на базе сказуемого являются императивные.¹² — Русской особенностью являются императивные отенки инфинитива при выражении безпрекословного, часто коллективного (при обращении к подчиненным, зависимым лицам) приказания. Лица, к которым обращено приказание, при этом не обозначены, но уясняются на основании контекста: «Вешать его. — сказал Пугачев» (Пушк.). — «Пушку осмотреть да хорошенько вычистить» (Пушк.). При слов. переводе всего чаще приходится обращаться здесь к междометиям: *Tiho!* *Mir!* (Молчать! Смирно!) — *Pozor!* (Слушай!) и т. п. Они звучат более резко, чем личные формы повелительного наклонения.

¹² А. А. Реформатский. Введение в языкознание. М. Учпедгиз 1955, на стр. 265. стр. 265.

Mirko Rupel

PRISPEVKI K PROTIREFORMACIJSKI DOBI¹

15. LATINSKO-SLOVENSKO PISMO 1612

V kapitelskem arhivu v Ljubljani² hranijo pismo iz leta 1612, katerega začetek je latinski, konec pa slovenski. Rokopis obsega eno polo pisarniškega formata (= 4 strani); popisani sta prvi dve strani, na četrti je naslov. Dasi njegova vsebina ni kdo ve kako zanimiva, pa je le pomembno kot prvo doslej znano pismo, ki je v njem uporabljena slovenščina. Res imamo lep šop korespondence naših reformatorjev 16. stoletja in med njo veliko tehničnih in zanimivih dopisov; vsi pa, kar se jih je ohranilo, so latinski ali nemški. Verjetno so tudi reformatorji kdaj napisali kako slovensko pismo, vendar so se ohranili samo bolj ali manj uradni dopisi, ki so se po tedanji navadi pisali pri nas v latinščini ali nemščini.

Naše latinsko-slovensko pismo je napisal jezuit Albert Ocicky, Poljak, izpričan 1624—1627 kot rektor jezuitskega kolegija.³ V njem sporoča iz Pleterij⁴ Adamu Aparniku, župniku v Pilštajnu, da bo prišel s kakim patrom v Pilštajn zaradi delitve popolnega odpustka v petek pred prvo adventno nedeljo. Gotovo se še spominja — piše — kako se je na željo škofa Hrena ponudil, da bo delil popolni odpustek, kakor ga je za to škof pooblastil. Župnik naj torej svoje ovčice pouči in pripravi na dan sv. Katarine (25. novembra) in sv. Andreja (30. novembra). Če bo veliko ljudstva, lahko določi za ta namen dva ali tri dni zapovrstjo v različnih cerkvah.

¹ Gl. tudi SR IV (1951), 238, V—VII (1954), 178 in IX (1956), 148.

² Fasc. 55/21; fotografski posnetek v Narodni in univerzitetni knjižnici.

³ Valvasor, Ehre VIII, 713; IMK 1895, 194.

⁴ Kartuzijo v Pleterjah so dobili jezuiti, da bi z njenimi dohodki vzdrževali jezuitski kolegij v Ljubljani.

⁵ O Adamu Aparniku gl. Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant VI, Maribor 1887, 81.

Jezuiti so, kakor je znano, v prvih desetletjih po prihodu v Ljubljano v precejšnji meri upoštevali slovenščino v cerkvi in izven nje. Tudi naše pismo, ki ga je pisal eden vodilnih jezuitov in še tujec povrh, kaže, kakšen pomen so pripisovali ljudskemu jeziku in kako so ga umeli porabiti za svoje namene.

V slovenskem tekstu pravi Ocicky naslovljencu župan (Zhupan); to nas spominja na Alasio, ki razlaga: *decano* = *zupan*.⁶ Beseda *grundlin* je današnja nemška *Gründling* (šivančica, iglica, piškur, jelšnica).

Pismo se v celoti glasi takole:

Admodum Reuerendo Domino Adamo à Parneckh Parocho in Palenitein etc. Domino et amico plurimum obleruando. In Palenitein, vel vbi erit.

Admodum Reuerende Domine, et amice plurimum dilecte.

Minime dubito Dominationem Vestram admodum Reuerendam recenti memoria tenere, quomodo dum hic vnà cisemus, ad petitionem Illustrissimj et Reuerendissimj Dominj Episcopi Labacensis, et ex Singulari erga Dominationem Vestram Admodum Reverendam affectu, me ad communicandam suis ouiculis à sua Sanctitate nobis concessam plenariam Indulgentiam me vltro obtulerim, quod vt eò commodiusalsequi possit, Dominationem Vestram admodum Reuerendam rogandam cenlui, vt in die Sanctae Catharinae et D. Andreae Sacro illis Indulgentias ipsas benè explicari nec non ad condignam earum perceptionem eodem admoneri curet; ego autem diuina gratia adiuuante cum aliquo Patre die Veneris ante Dominicam primam Aduentus adeise curabo, vt Sequenti die confelsiones tempestiuè excipere queam. Si multum habet populum ita ut uno die ei non possit Satisfieri, poterit duos vel tres continuos dies constituere in diuerlis Ecclesijs pro sua commoditate.

Mui dragi Zhupan budite taku flišig utih rezhah, de ne toliko maihne grundline, ali tudi uelike Karffe inu Somme uto mreihō Krištufouo priprauite. Gošpud Bug inu negoua Sueta Mati bodi Snamī Amen. Pletriae 19. Nouemb. 1612.

Vaihe urednoiti noui, ale serzhni inu sueiti priatel ter sluhabnik.

Albertus Ocicky mppa.

16. SLOVENŠČINA V ZAPISNIKU O PREISKAVI PROTI VIKARJU GREGORJU BEDALU 1623

Ko je papeški vizitator Sikst Carcanus jeseni 1620 pregledal župnijo Št. Peter pod gorami (»sub Kynigsperg«), je naročil tamkajšnjemu vikarju Gregorju Bedalu, da ne sme več v hišo k svoji priležnici, sicer bo

⁶ Gl. V. Oblak, LMS 1891, 116.

izgubil župnijo; njej pa je zagrozil, da jo bo posvetna oblast izgnala, če se bo še kdaj pokazala v župnišču.⁷ Za pričo⁸ sta bila Matija Štempfer (Stempfer), vikar v Pilštajnu,⁹ in plemič Jurij Raising, lastnik pilštajnskega gradu.¹⁰

S tem Carcanovim odlokom se začenja zapisnik, ki ga je sestavila škofovska komisija 27. januarja 1623, ko je napravila preiskavo zoper Bedala, zakaj mož se v dobrih dveh letih ni poboljšal. V komisiji sta bila že omenjeni Matija Štempfer, ki je napisal zapisnik, in Gregor Bertot (Werthott), komisar v Planini.¹¹ Zapisnik se je ohranil v kapitelskem arhivu v Ljubljani.¹² Obsega 2 lista (= 4 popisane strani); naslov na hrbtu akta (str. 2 b) se glasi: Examen apud S. Petrum sub Kynigspereg in Parochiali domo factum, ex commissiōe Ill^{mi} Dñi Dñi nostri Ordinary colendissimi. 27 Jan. Anno 1623. Žal je rokopis precej trpel od vlage in je ponekod slabo čitljiv. Zanimiv je predvsem zaradi slovenskih stavkov, ki so med latinskim besedilom.

Najprej je bil zaslišan kaplan Pavel. Izpovedal je, da je župnik Bedal često kosil ali večerjal v hiši konkubine, in to po vizitaciji; na praznik sv. Katarine (torej 25. novembra 1622) da je bil s cerkovnikom, konkubininim možem, v Ptuj ter ji kupil blago vijoličaste barve; ne ve pa, ali je bilo blago kupljeno za župnikov ali cerkovnikov denar; včasih da prihaja ona ženska v župnišče gospodinjit; tudi kadar je župnik bolan, ga zdravi; često dosti žita spravlja v svojem domu, priča pa ne ve, od kod ga toliko ima. Nazadnje je kaplan še povedal, da župnik redko kdaj pridiguje, pa mora on to opravljati, čeprav ne zna tako dobro slovenski (>huius Patriae linguam<). — Bedal je skoraj vse priznal, samo zaradi žita se je izgovarjal, da o tem nič ne ve.

⁷ »Si tu Sacerdos imposterum uisus fueris in domo concubinae tuae, priuaberis Parochia. Et si tu mulier reperta fueris in domo parochiali, expelleris ex iurisdictione huius loci per brachium saeculare«.

⁸ »Hanc rem esse ueram, testor ego Matthias Stempfer, cuius Ichlauius interpres eram, assistente nobili D^{no} Raisingero«.

⁹ Prim. Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant VI, Maribor 1887, 81; A. Koblar, Beležke iz zapisnikov kapitelskih sej pod škofom Hrenom: IMK V (1895), 194.

¹⁰ Ign. Orožen 102.

¹¹ Prim. A. Koblar, IMK V (1895), 194; Ign. Orožen VI, 32, 81, 223, 239, 240, 481.

¹² Fasc. 55, št. 72; fotografski posnetek v NUK.

Druga priča je bil Jurij Mesrar,¹³ vikar v Podsredi; povedal je, da je videl žensko gospodinjo v župnišču in da je sam z obema obedoval na njenem domu.

Tretji je bil zaslišan Nikolaj Jelič, kaplan pri Sv. Lovrencu v Krajini. Izpovedal je, da ga je tista ženska javno napadla z besedami: *Ti tat, Kurbin syn grintau, aldershni, petlerski; moresh poit, moi gospud iema v'she drusiga podrushnika*. — Nekoč ga je v veseli družbi, ko so pili v župnišču, spet psovala; primazal ji je zaušnico. Tedaj pa je župnik zgrabil za meč in mu hotel glavo odsekati, a preprečil je to Luka Cimerman. — Jelič je slišal župnika, da je desetino žita v zgornjem delu župnije do konca življenja prepustil tisti ženski. Tako je le-ta prodala dve precej veliki bačvi (duo dolia) »V Janeshovi gori«, eno »Apud S. Andream in Slaka« itd.

Nikolaj Jelič je še povedal, da je njegov brat Marko videl, kako je ženska dan potem, ko je komisija napravila inventarni popis, s štirimi konji odpeljala žito iz Krajine.

Komisija je nato zaslišala mlatilce, da bi ugotovila, koliko je bilo žita, a dobila je podatke, ki jim ni mogla verjeti. Dognala pa je, da so se mlatiči dogovorili. Sluga komisarjev je namreč slišal prvega mlatiča, ko je nagovarjal svoje tovariše: »*Rezite takuu, koker sem jest rekel, inu bodite vsi ene besede*«. Ko je eden njegovih tovarišev vprašal: »*Koku ie pak sa uno pshenizo?*« je odgovoril: »*nifsem nezh pouedal*«.

V hiši dobrega moža Matije Kozliča, kjer je bil tudi le-tega brat Avguštin, je komisija izvedela, da je tista »Dalila« dejala: »*Jest zhem niega takuu gospodariti (scilicet parochum), de nebode iemel h'zhemu damu pritti*«. Brata Kozliča sta tudi potrdila, da ji je župnik kupil obleko vijoličaste barve (togam siue tunicam violacei coloris) in da je stala, kakor se govori, 70 goldinarjev. Avguštin je tudi slišal, kako jo je župnik vprašal, ko se je vrnila iz Krajine, kjer je prodala kakih šestdeset vrčev vina, morda po župnikovem naročilu: »*Mat, koku si oprauila?*« Odvrnila je: »*Dobru. Pazh iemate eno dobro Mater nad mano, kadar ui mene sgubite, nebote nikuli tako mater iemeli*«.

Ker v župnišču ni bilo mogoče kositi, je komisija šla v hišo nekega Adama. Tam se je nepovabljen prikazal tudi Gašper Staroglavec,¹⁴ žup-

¹³ Prim. Ign. Orožen VI, 332 (Messerer).

¹⁴ O Staroglavcu prim. Ign. Orožen VI, 83, 380, 381.

nikov kmet, precēj preprost in zgovoren človek. Tedaj je prišel Avguštin Kozlič prosit krstitelja in gospod Janez, ki ga je škof poslal za to službo, se je brž pripravil, da pojde krščevat. Gašper Staroglavec pa mu je zabrusil: »Nedamo mi uam kershoutu inu Mashouati, mi iemamo v'she nashiga podrushnika, Sadosti ie on ta Zhass, dokler nash farmoshter pride.«

Dekla, ki je imela skrb za kuho, je tožila, da ni v župnišču nič za-bele in da mora po vsako reč hoditi v konkubinino hišo. Sluga komisarjev pa je slišal malopridnico, ko je rekla: »De me B. plentai, aku nozhem ene hrouate naprofsiti, de moreio temu fariu [pač novemu, t. j. gospodu Janezu] rebre taku smezhiti, de bodeio taku mehke, koker ie trebuh.« Drugič je dejala: »Shmentai B. tega, kir bode temu fariu iesti daual. Gospud Raising ie v'zherai bil samopet periesdil inu ie v'se mefsuu v'moj hishi pregledal; inu ie prepouedal meni, de nimam obenimu prihodnimu Mashniku is te hishe iesti dati, inu je gospud Raising kluzh od gospud-nijga hrama v'sunj gori v'sel inu ie rekel drugdi nashimu Podrushniku domazhimu niegov trunk v'seti, dokler gospud doli pride. Inu ie tudi dial (nempè Raising) ijm ie bil slodi to pamet dal, de nifso shli gledati v'to oblast; iest be ijh h'tel v'uzhiti po moj oblasti hoditi.«

Ko sta komisarja, odhajaje domov, prišla mimo hiše tiste maloprid-nice in je stala tam na cesti, jo je Bertot opozoril, da je privedel duhov-nika (Janeza) v škofovem imenu in naj zato gleda, da bo imel kaj jesti. Ona pa je kakor blazna začela vpiti: »Zhemu nam ie leta Mashnik, se iemamo nashiga. Slodi v'semi tega, kir mu bo iesti dall, iest nimam nezh gospudnyga tudoli, temezh pet pankertou. item, oku moj gospud sedai pride ob Farro, taku she more en drugi pritti; inu she [pač: se] moreio she eni sauuhu zhefsati.« Nato se je obrnila k Matiji Štempferu, rekoč vsa divja: »Vi, gospud Matthia, vi hodite druge faroushe pometati, debi vj suoy pometali, ker iemate farshke kurbe notri. De me sludi v'semi, inu mi nedai Bug nikoli rumeniga sonza viditi, aku negredem sama pred Nunciufsa, koker hitru moj mosh s'gornijga graduu pride; smem per moj dushi bolei pred niega koker ui, de te G. B. shmentaj s'pankertam farsh-kim, plantauim. O, ui ste me Moshu dali, bolei bi me bilij na germadi seshgallj.«

»S takim plačilom in s takim blagoslovom« — se končuje zapisnik — »sta se škofova komisarja vrnila domov.«

Ne glede na podobo podeželskega duhovna iz začetka 17. stoletja je zapisnik zanimiv, ker nam riše tudi preproste ljudi dokaj neposredno z njihovo živo in sočno govorico.

Gregor Bedal je veliko obetal, ko je 1598 postal vikar pri Sv. Petru pod gorami. Pismeno se je namreč 10. januarja obvezal, da se bo vedel, kakor se dobremu duhovniku spodobi, in da bo zlasti pazil na celibat; tudi razpadajoče župnišče da bo v štirih letih na novo sezidal.¹⁵ Izpolnil ni ne prve obljube, kakor kaže naš zapisnik, ne druge, ker je tudi njegov naslednik leta 1642 imel skrbi z razpadajočim poslopjem.¹⁶ Kakšne posledice je za Bedala imela preiskava, bi utegnil razodeti kak akt v arhivih. Vsekakor je ostal v službi, kakor se dá sklepati iz podatkov o njegovem nasledniku,¹⁷ in živel pač po starem.

Pri presoji jezika v slovenskih stavkih je treba upoštevati, da gre za Štempferjev zapis. Vidi se, da je ta duhovnik bil vaje slovenskega pisanja, kakor so ga gojili protestantje in za njimi katoličani v Hrenovi dobi. Precèj dosledna in pravilna grafika, kakršno nahajamo v rokopisih pozneje le še pri kakem Trpinu,¹⁸ se prijetno razločuje od pisave drugih rokopisov 17. in 18. stoletja. Tudi jezik sam kaže kvalitete knjižne rabe. Čutiti pa je, kako je v primeri s Trubarjevim jezikom napredovala vokalna redukcija (nezh, iemamo, iemate). K dolenski osnovi pristopajo že posebnosti gorenjskega narečja (nikuli, sludi, takuu, gospud — nikoli, slodi, moj, nimam). Štempfer pa si je prizadeval, da bi kar se dá natančno zapisal, kakor so ljudje povedali, saj je zato tudi podal njih izjave v slovenščini, čeprav bi jih bil lahko oblikoval tudi latinski. In tu je treba poudariti sočnost izražanja, pri čemer ne mislim na vse tiste v afektu izrečene krepke besede, temveč na rekla, kakor so: *bodite vsi ene besede, nebode iemel h'zhemu damu pritti, rebre smezhiti, je bil samopet periesdil, se moreio she eni sauuhu zhefsati, vi hodite druge faroushe pometati, inu mi nedai Bug nikoli rumeniga sonza viditi*. Tako nam naš rokopis razodeva živo, ljudsko govorico pred 335 leti, bolj kakor knjige iz tistih časov, saj so le-te zvečine prevodi iz tujih jezikov.

¹⁵ Ign. Orožen VI, 374, 377—378.

¹⁶ Ign. Orožen VI, 374.

¹⁷ Ign. Orožen VI, 374, 378.

¹⁸ Prim. SR V—VII (1954), 185—189.

17. PRISEGA RIBJEGA TATU 1675

V pisemskem zapisniku (Verbriefungs-Protocoll) gospostva Polhov Gradec za leta 1673—1678, zv. II, str. 138—139 je zapisana slovenska prisega Jurija Polonca, po domače Cepca.¹⁹ Polonc je bil ribič polhograjskega gospostva in je kradel ribe oziroma jih prodajal v svojo korist. Tako je 4. marca 1675 po ženi prodal postrvi v Ljubljano. Ostal pa je lahko še naprej v službi, ker je njegov sorodnik (Vetter) Matija Wesiak (Bezjak) jamčil zanj z vsem svojim premoženjem; Bezjak je izjavil, da bo poravnal vso škodo, če bi se Polonc še kdaj pregrešil. Vse to nam odkriva nemška izjava Matije Bezjaka, zapisana v omenjenem zapisniku na str. 136—138. Polonc sam pa se je s prisego obvezal, da ne bo več kradel. Takole je prisegel 8. marca 1675:

Jest Juri Pollonz alle Zepez persheshem per tem iemeni Gospodi boga, diuize Marie ienu vsem suetnikom, de iest posegomou nezem uez obeno tatuino per teh ribah spogati alle dopernaschet(e). semez moiga gnodliuega Gospoda sueftu, bromnu, ienu poftenu te slesbe tega ribiitua schlufiti, koker se sraima enemo sueftemo ienu perfcheshenemo Glabzo. te ribi: nikolo uez dergam date olle partiti, ompak tiite vselei moimo gnadloumo Gospudu alle neh nameftnico scafate ienu toku pre[s] vse scode derihate. koker meni buch pomagai, diuiza Maria ieno vse suetnike na mui posledne dan, keder se bode moia boga gresna duifiza od tega teleisa lozhilla amen.

Zapis kaže le rahle spomine na knjižno rabo slovenščine in razodeva zmedo, v katero je konec 17. stoletja zašel naš pismeni jezik.

18. PRISEGA NEZAKONSKE MATERE IZ ZAČETKA 18. STOLETJA

V rokopisni knjigi, vsebujoči prepise raznih uradnih spisov, patentov, obrazcev ipd. iz zemljiškokogospostvene in stanovske prakse, ki se je ohranila v Codellijevem arhivu (Codelliji so bili graščaki Tacna pri Ljubljani), je tudi slovenska prisega.²⁰ Kakor vsa knjiga, je tudi prisega iz začetka 18. stoletja.

Nastanek prisege je v zvezi s tožbo zaradi očetovstva. Ker neki Peršin ni hotel priznati, da je otrok njegov, češ »die Gegentheillin ist nicht allein mit Jhme Interessiert, sondern auch mit Einem andern«, je mati (Lukavec, v aktu: Vkabizin) prisegla takole:

¹⁹ Danes v DAS, polhograjski arhiv; fotografski posnetek v NUK.

²⁰ Danes v DAS, Codellijev arhiv št. 33/236; fotografski posnetek v NUK.

Jest N: N: Perseschem etc., de je Smana N: N: Enega otroka Skasou, jeno tudi Jest Snobenem ompak Snim Sem Sapopadena, jeno Praui ozha tega mojega, jeno Negouega Senu Jemeno Jyria je, kocker mene Bug etc.

Po tej prisegi je bil Peršin obsojen na plačilo 10 goldinarjev (»Auf dz durch Sye Vkabizin abgelegtes Jurament ist Er Perschin ratione des Jhro Erzeugten Kindts 10 fl L. W. Jnner 14 Tagen zubezallen schuldig«).

Slovenske prisegi, tudi zapisane, niso bile redke v časih, ko je bila slovenska knjiga še izjemna prikazen. Čeprav je bilo vse uradovanje v tujem jeziku, tuji gospodarji le niso mogli mimo slovenščine, kadar so imeli opravka s preprostim človekom. Njih zapisi oziroma zapisi njih pisarjev pa so narečni in le od daleč spominjajo na pisavo v takratni slovenski knjigi.

Résumé

Sous le titre Contributions à l'époque de la contre-réforme, l'auteur continue à publier des textes slovènes manuscrits du 17e et du 18e siècle.

Le texte publié sous le N° 15 est une lettre écrite en 1612 par le Polonais Albert Ocicky, recteur du Collège jésuite de Ljubljana, adressée à Aparnik, curé de Pilštajn. La fin de cette lettre est écrite en slovène. C'est la plus ancienne lettre utilisant la langue slovène que nous connaissions jusqu'ici. — Les phrases publiées sous le N° 16 sont les passages slovènes extraits du procès-verbal de l'instruction concernant l'affaire du vicaire Gregor Bedal, qui date de 1623. La plupart des phrases citées ont été prononcées par la concubine du vicaire; elles représentent un pittoresque exemple du parler populaire de cette époque lointaine. — Le texte publié sous le N° 17 est le serment d'un voleur de poissons, datant de 1675, et le N° 18 le serment d'une fille mère du début du 18e siècle. — Tandis que les deux premiers textes sont écrits dans une langue et un orthographe assez corrects, tels qu'ils étaient d'usage dans les livres slovènes contemporains, les deux serments ne ressemblent que de très loin à la langue littéraire.

ZAPISKI IN GRADIVO

SLOVENICA I

Vprašanje, ki čaka še na podrobne preiskave, je uporablanje in znanje slovenščine in nemščine v prvih stoletjih novega veka po mestih, trgih in obronkih slovenskega narodnostnega ozemlja, kakor tudi njuno medsebojno razmerje. Prvi vtis namreč, ki ga dobimo iz arhivskih zapisov — pravzaprav edine priče v tej zadevi — narekuje mnenje o popolni penetraciji nemštva v prej omenjenih krajih. Akti, pogodbe in drugi uradni zapisi, ki so tedaj nastali, so zares skoro brez izjeme napisani v nemščini, deloma v italijanščini, medtem ko o slovenskih povečini ni nobenega sledu. Vendar za dokončno sodbo ni dovolj samo površen pogled, temveč se je treba poglobiti v celotno problematiko. Predvsem pa je nujno sistematično pregledovati vse arhivske zapiske, ne pa samo tiste, ki bi trenutno zanimali raziskovalca, in šele potem je mogoče dobiti jasnejšo sliko in si ustvariti določnejšo sodbo.

Ko sem začel pred leti ekscerpirati arhivsko gradivo Skofijskega arhiva v Ljubljani, sem dobil prav tak neprijeten vtis, kakor sem ga nakazal zgoraj. Šele sistematično delo dolgih mesecev mi je posredovalo drugačno sodbo. Res je in se ne da zanikati, da je bila nemščina, in v manjši meri italijanščina ter latinščina, pisarniški in občevalni jezik izobražencev. Vendar moramo vedeti, da je bilo njihovo število takrat tako pičlo, da so se številčno skoraj izgubili med drugim prebivalstvom. Tudi niso živeli izolirani od domačega prebivalstva in niso pozabili svojega materinskega jezika — slovenščine, ki so jo gotovo govorili v družinskem krogu, medtem ko so se v uradih posluževali literarno izoblikovanih jezikov pač zaradi obče navade in ker jim je bilo v njih koncipiranje gotovo mnogo laže. Vse tiste uradne zadeve, ki so presegale ozko pisarniško poslovanje in se tikale širšega kroga prebivalcev, neveščih pisarniškega jezika, pa so se obravnavale vsaj ustno v domačem jeziku. To velja zlasti za sodne razprave in pravna dejanja, pri katerih so sodelovali tudi izvenpisarniški ljudje. Imamo namreč dosti dokazov, da so ti uradniki neposredno zastavljali vprašanja v domačem jeziku, ne pa po tolmaču; odgovorov na vprašanja niso zapisovali v izvirniku, temveč so jih spet prevajali nazaj v pisarniški jezik.

Poleg take rabe slovenščine v uradnem poslovanju so prevajali tudi daljše uradne spise, ki so se tikali širšega kroga prebivalcev, pa niso bili namenjeni za trajno uporabo, temveč samo za enkratno. Te so prevajali kar sproti in ustno domači upravni uradniki, ki se jim za to delo ni bilo treba posebej pripravljati, ker so pač znali oba jezika, in si zato prevodov tudi niso zapisovali. Zategadelj nimamo v ohranjenem arhivskem gradivu kaj prida slovenskih tekstov.

Zapisovali so prevode samo v tistih primerih, kjer je pravni akt kakorkoli obvezoval posameznika ali skupnost, ki pa je bila nevešča pisarniškega jezika. Ta akt, ki je bil obojestransko razumljiv, je bil seveda boljši dokaz o prevzeti pravni obveznosti.

Že dejstvo samo, da so slovenščino rabili pri pravnih dejanjih, nas sili k mnenju, da domači jezik tudi ni izgubil svoje veljave kot občevalni jezik,

čepprav je bila nemščina pri izobraženih prebivalcih slovenskih mest in trgov bolj v ospredju. Vsekakor se moramo izogniti mnenju, da bi se kdo od njih sramoval svoje domače govornice. Nemško izražanje je bilo izobražencem lažje, ker so se v tem jeziku šolali. Kljub temu pa je veljala slovenščina za enakovreden občevalni element, kar nam dovolj jasno potrjujejo teksti ohranjenih zasebnih pisem, v katerih besedilo so vpletali slovenske stavke med nemški ali latinski tekst. Vendar pa iz teh vrivkov ni mogoče spoznati, da bi hoteli domači jezik osmešiti, ker najdemo v njih vse odtenke čustev, ki jih navadno izražamo v pismih.

Vse misli, ki smo jih doslej nanizali, veljajo za nezavestno in nehoteno poudarjanje tega ali onega jezika tako v uradnem poslovanju kakor v zasebnem občeivanju. Edini namen, katerega so hoteli doseči pri uporabljanju slovenščine, je bil, da bi se lažje razumevali med seboj.

Nasprotno pa se nam poleg omenjenega namena odkrije še drug, ki ga je imela predvsem Cerkev, namreč da bi se čim bolj približala preprostemu človeku. Zato je izbirala seveda najuspešnejša sredstva, da bi ta cilj tudi dosegla. Izmed teh je bilo najučinkovitejše predvsem ljudski jezik. Tega dejstva so se zavedali tako reformatorji, ki so prvi izdali slovenske pisane tekste, kakor tudi katoliška cerkev, ki je želela najprej zavarovati in nato še pridobiti nazaj izgubljene postojanke. Zato se vleče kot rdeča nit skozi vsa prva stoletja težnja, da bi Cerkev nudila ravno v jezikovno mešanih krajih zadosti verskega pouka v ljudskem jeziku, in da bi tudi slehernemu verniku približala razumevanje njegovih sprejetih dolžnosti. Iz podatkov o številu pridig in drugega verskega pouka v slovenščini in nemščini v teh krajih deloma spoznamo, v kakšnem obsegu so uporabljali ta ali onj jezik. Čepprav ni mogoče izraziti tega v številkah, vidimo, da je slovenščina močno prevladovala nad nemščino.

Lahko bi sicer našli še nekatere druge poglede na to problematiko, vendar tudi tedaj ne bi mogli narediti dokončnih zaključkov, ker je gradivo zaenkrat še preskromno. Gotovo pa je, da so sicer nemško govoreči izobraženi prebivalci slovenskih mest in trgov znali slovensko in slovenščino tudi rabili v zasebnem življenju. Odprto pa bo ostalo vprašanje o številčnem razmerju med uporabljanjem slovenščine in nemščine. Mogoče se bomo nekoliko približali njegovi rešitvi, ko bomo skušali pokazati, kako in kje se je zdelo Cerkvi potrebno, da je zavestno pospeševala slovenščino pred nemščino.

I. Raba slovenščine

Ko se je Primož Trubar vrnil po dolgem begunstvu 1561 spet nazaj v domovino, ga je ob njegovem prihodu v Ljubljano pozdravil iz Gornjega grada škof Peter Seebach (1561, julij 4; SAL 16/9)¹ s pismom, v katerem izraža upanje, da se je vrnil zato, ker se je končno spravil s Cerkvijo. Zategadelj je škof tudi mislil, da se bo Trubar takoj vključil v dušnopastirsko službo Cerkve. Ker je poznal njegov vpliv, mu je samo prijatejsko priporočil, naj ne spreminja doseданjega reda pridig v Ljubljani. Bile so namreč tedaj vsako nedeljo in praznik za meščane tri slovenske pridige, in sicer v cesarskem špitalu, Križankah in stolnici. Poleg treh slovenskih pa je imel eno nemško stolni dekan v stolnici. Obenem se je škof pohvalil, da tudi sam ne zamudi nobene priložnosti, pridigati v Gornjem gradu ali v Ljubljani, bodisi slovensko ali nemško.

Trubar seveda ni bil Seebachovega naivnega mnenja glede vzroka svoje vrnitve. Vendar mu je naslednji dan (SAL 16/10) prijazno odgovoril in mu med drugim razložil, zakaj je prišel pred leti prvokrat v Ljubljano in kakšne službe

¹ SAL — Skofijski arhiv Ljubljana.

je imel. Iz njegovega pisma izvemo, da je postal pridigar v Ljubljani pod škofom Francem Kacijanarjem, ko so ga poklicali iz Trsta za kanonika v Ljubljano. Tedaj je pridigal v slovenščini in nemščini. Kacijanarjev naslednik Urban Tekstor pa je pridigarsko službo v stolnici razdelil v dvoje in poleg Trubarja, ki je ostal samo slovenski pridigar, postavil za nemškega pridigarja kanonika Pavla Wienerja. Koliko pridig je imel ta ali oni, ni razvidno iz pisma, videti pa je, da so že tedaj čutili potrebo po izključno slovenskem pridigarju.

Po Trubarjevem begu iz domovine, kjer mu je pretila ječa zaradi reformatorskega delovanja, je dobil mesto kanonika in pridigarja v ljubljanski stolnici poznejši škof Tomaž Hren. Za časa njegovega delovanja se je število slovenskih pridig še povečalo, čeprav so bile odslej samo v ljubljanski stolnici. V svojem prvem poročilu za papeža o stanju ljubljanske škofije (KAL 12/3)² 1599 se je pohvalil, da so vse pridige v stolnici ob nedeljah in praznikih slovenske in jih ima škof sam ali kdo izmed kanonikov. Pri jezuitih v cerkvi sv. Jakoba so bile pridige sicer nemške, vendar je bil popoldne ob prazničnih dnevih krščanski nauk za mladino in preprosto ljudstvo prav tako v slovenščini. Posebno pa je poudaril, da je pri teh govorih vedno velika udeležba.

Dela za slovenski verski pouk pa škof Hren ni omejil samo na Ljubljano, temveč je navajal tudi svoje duhovnike po deželi, ki so sicer bolj redko pridigali, da bi se bolj potrudili. V oporo pri njihovem delu jim je napisal oziroma pripravil sam ali s tujo (Janez Candek) pomočjo več prevodov v slovenščino.

Vsa teža slovenskega pridiganja je torej ležala skoro samo na ramenih škofa Hrena. V pomoč je imel zelo malo sodelavcev, ki so bili zmožni domačega jezika. Pomembnejši med temi je bil jezuit Nikolaj Koprivitijs, ki je prišel v Ljubljano kmalu po ustanovitvi tamošnjega kolegija. Kakor razberemo iz Hrenovih zapiskov, je bil Koprivitijs stalni slovenski pridigar pri sv. Jakobu in je tudi nastopal kot slavnostni govornik pri raznih cerkvenih shodih. Zato je bilo zelo razumljivo Hrenovo razburjenje, ko je zvedel jeseni 1603, da je bil Koprivitijs prestavljen v Italijo. V zaskrbljenosti, da ne bi zaradi tega trpel pouk v slovenščini, je posredoval pri vplivnem rimskem jezuitu Petru Ximenesu (1603, nov. 16; ŠAL 17/21) in ga prosil, naj bi to premestitev preklicali, ker je Koprivitijs poleg Kristofa Ziegelfesta edini med ljubljanskimi jezuiti, ki znajo in morejo pridigati slovensko. S prošnjo je tudi uspel.

Ljubljanska škofija se je v Hrenovih časih razprostirala po pretežnem delu Gorenjske, obsegala je ljubljansko okolico, majhen del Dolenjske, Savinjsko in Saleško dolino, ozemlje ob Sotli in del Koroške okoli Velikovca. Vse drugo na Kranjskem in Stajerskem je bilo pod upravo oglejskega patriarhata, razen manjših enklav, kjer so imeli oblast drugi cerkveni poglavarji. Ena izmed teh enklav je bil Blejski otok, ki ga je imela v svoji lasti freisinška škofija. Zanj se je bil dolgotrajni boj z ljubljansko škofijo, ki si je lastila pravico, imenovati tam kurate.

Freisinški škofje so na otok pošiljali svoje ljudi, ki so bili ali Nemci ali Italijani. Slovenskega jezika niso razumeli in zato niso mogli pridigati in spovedovati, čeprav je bil tedaj Blejski otok važna romarska pot. Zaradi tega je začelo romanje tudi pojemati. (Pismo župnika v Naklem Kristofa Sepacherja dr. Verdi, 1608, oktober 8; ŠAL 14/12 m.) Škofu Hrenu je bilo to dejstvo nov povod, da je sprožil vnovič pravdo pri apostolskem nunciju proti freisinškemu škofu in dokazoval, da bi samo ljubljanska škofija mogla v redu upravljati to svetišče. Predvsem se je potegoval za to, da bi lahko on določal kurate, ki bi bili zmožni slovenščine (1608, ŠAL 14/12 d). Kakor Hren ne, tudi nobeden izmed njegovih naslednikov ni uspel v tej pravdi ter je spor ostal nerešen do časov

² KAL — Kapiteljski arhiv Ljubljana

cesarja Jožefa II., ko je dobila ljubljanska škofija nove meje in s tem tudi Blejski otok.

Enake težnje kakor pri Hrenu, da bi zagotovil slovenščini tisto mesto v Cerkvi, ki ji je bilo potrebno, da bi lahko nudili ljudstvu dovolj verskega pouka v domačem jeziku, srečujemo tudi pri njegovih tujerodnih naslednikih. Škof Rajnald Scarlichi (1630–1640) je na primer iz svojega plačeval slovenskega pridigarja v ljubljanski stolnici (ŠAL 36), ker sam ni obvladal slovenščine. Še bolj izrazito se je to vprašanje pojavilo pod škofom Otonom Friderikom Buchei-mom (1641–1664), ko je bilo treba, predvsem v Ljubljani, še pridigati v italijan-šini zaradi vedno večjega priseljevanja italijanskih in furlanskih trgovcev in obrtnikov. Tedaj so bile v Ljubljani redno pridige v vseh treh jezikih (1647, maj 14; KAL 30/12), samo ni nam znano, v kakšnem razmerju so si bile druga do druge.

Slovenščina gotovo ni bila zapostavljena, ker sicer ne bi bilo prišlo do naslednjega dogodka, ki se je pripetil na gornjegrajski sinodi 6. februarja 1653 (KAL 41). Eden izmed navzočih duhovnikov je postavil vprašanje, ali more slovenjegraški vikar Jakob Schweikoffer v redu opravljati svoje dolžnosti, ker baje ne zna slovenščine. V Slovenjem Gradcu pa zaradi tega ne morejo številni Slovenci opraviti svojih verskih dolžnosti in pravic. Sinoda je zadevo vzela zelo resno in je moral vikar takoj na mestu delati izpit iz slovenščine; ker je pokazal zadovoljivo znanje, je lahko obdržal svoje mesto. Vendar so mu naročili, naj odslej dalje pri vseh pridigah, tudi pri nemških, vedno prebere slovenski evan-gelij in naj si prizadeva, da bo čim večkrat pridigal slovensko.

Nekaj podobnega se je zgodilo nekaj let kasneje na ljubljanski sinodi 20. aprila 1670 (KAL 41) pod škofom Jožefom Rabattom. Tokrat je bil iz istega vzroka poklican na odgovor provizor v Beli peči Rupert Stelzl. Poudarjeno je bilo, da je v njegovem kraju veliko ljudi, ki razumejo samo slovensko, provizor pa da obvlada samo nemščino in da zaradi tega hodijo v sosednje župnije. Gene-ralni vikar Filip Terpin je v imenu škofije izjavil, da se bo glede tega nemu-doma sestala komisija, ki bo preverila te navedbe, in če Stelzl zares ne zna slovensko, bo takoj izmenjan.

Skrb za slovenski jezik v bogoslužju v ljubljanski škofiji se je nadaljevala tudi v 18. stoletju, predvsem v obrobni postojankah na Koroškem. Vizitacija leta 1730 (ŠAL 4/41 b) je izrecno ugotovila, da morajo vikarji v Skočidolu, Lipi, Dvoru in St. Rupertu znati slovensko. V Beli peči je bil 1747 umeščen za vikarja Stefan Machtijs (ŠAL 12/23 a) zlasti zaradi velikega prizadevanja za slovensko pridiganje. In istega leta so ljubljanski diskalceati smeli uvesti v svoji cerkvi novo pridigo s pogojem, da bo slovenska (ŠAL 12/23 c). Potreba po slovenskih pridigah je bila očitna, saj je bilo nekaj desetletij nato treba v isti cerkvi večkrat opustiti nemško pridigo, ker ni bilo poslušalcev (Diskalceatska kronika za 1770 in 1771).

Iz teh drobnih podatkov torej vidimo, da je imela slovenščina zagotovljeno mesto v cerkvenem bogoslužju ljubljanske škofije. Seveda bo treba še več gradiva, da bomo, kakor rečeno, lahko tudi ugotovili že omenjeno razmerje med uporabljanjem slovenščine in predvsem nemščine in s tem tudi pravi na-rodnostni sestav po naših mestih in trgih.

Teksti

1. 1618, maj 15. (KAL 33/12)

Prvi tekst, ki ga tu objavljamo, sicer ni slovenski, vendar naj kljub temu najde tukaj svoje mesto, ker je bil najden v slovenskem arhivu.

Kapucin Nicolaus de Sebenico z Rijeke poroča škofu Tomažu Hrenu v pismu, pisanim v latinščini, da je poslal preko Graza v Bratislavo izpreobrnjenca Franca Mustafo. Ob koncu pa je dodal še te besede v hrvaščini:

i ia itaraç Fra Micula iluga uascega prisfitloga Gospostua humiglienose priporucuiem, i prosim uasce prisfitlo gospostuo, ako imate iolte koy chrixic posilite mi, i molim dami proflite dasam uam zabauam, i Bog uasce prisfitlo Gospostuo mnogo let zdravo, i uesello uzdarxi amen Iz Riche na 15 Maggia Mileça 1618 V Prisflitloga Gołpoftua ponisni iluga Fra Micula Dalmatin Capuccin.

2. 1618, nov. 14. (ŠAL MD 46/47)³

Škof Tomaž Hren sporoča sekovskemu škofu Jakobu Eberleinu de Rottenbach, da je neki njun skupni prijatelj bolan. To pismo je važno samo zaradi tega, ker kaže Hrenovo spoštovanje do slovenščine. V latinsko pisanem pismu omenja, da mu je ta prijatelj pred nedavnim pisal v »našem svetem jeziku« (in lingua nostra sancta).

3. 1621, avgust 3. post (KAL 49/3)

Škof Tomaž Hren je izposloval za škofijsko cerkev v Gornjem Gradu pri papežu Gregorju XV. nekaj odpustkov. O tem je bil izdan latinski breve, ki ga je Hren sam ali pa kdo drug po njegovem naročilu prevedel in je bil potem prevod najbrž javno izobešen v cerkvi.

Oklizajne N. S. Ozheta Papesha Gregorja XV. Priužlegia ali Odpuška Vilim Věrnim dushizam daniga Na Veliki Altar Cěrkve Shkoffle Gorniga Gradu 3. Aug. 1621 Na Pet Lejt.

Gregorius Rimski Shkoff ali Papesch, tiga Jmena, ta XV.

K' Vezhnimu prihodnimu ipominu.

Na sdravje ali isvelizhajne Věh Duřhiz is prave Ozhine lubesni Vělejš preimihleni, Světe Měita ali Cěrkve Zhařsi s' Duhovnimi S.řich Odpuřtkou dary pozhaitimo de řkusi teiřte Věrne lube Duřhice teh měřtvih Věmileniga N. G. Jesusa Christusa pomuzh, inu njega lubih Světnikou zařluřhejně dořeshěo: nym tudi ř' temi řitimi pomaganu bode: inu one ř' Martra ali těřplějna těh Paklenřkih Vřz. k' vėzhnimu Sdravju inu Věřsěljju, ř'kusi Bōřhjo Milořti, samorejš perpelane řiti.

Hozhemo tēdaj to Shkofflo Cerkou S. Divice Mariae Klořhtra, kir ře Terg Gorniga Gradu pravi Lublanike Shkoffře, ř' takim Priuřlegiom ali Odpuřtkom kakōř řařtopimo, dořehmal řhe nřkar omřřheno vřaj de XII. Mařhnikou. tu ner majně v'nje najdeo, inu ta v'nje pořtavlen Altār Lube Divice Mariae Matere Bōřhje, ř' tēm řulřebnim darum řeřvetiti řkusi od Gospuda nam dano oblařt, inu řs Vřigamogozhniga Boga milořti: tudi na SS. Petra inu Paula Jogrou ali Apořtolou njega oblařt řaneřeni: de kadar kolikrat en Mařhnik řs řame teiřte Cerkve, S. Mařho Po Měřtvih, na dan Věh Vernih Lubih Duřhiz, inu teiřte Ořmerice vřaki Dan: řhe tudi Ob Pondelkih vřakiteriga Tědna, Ob Eno Duřhizo kakorřhnikakoli Věrniga Kāřihenika, katera G. Bogo v' lubesni pěřřřnena ali s'druřhena ře bode s' tiga Svejtā lozhilā, pěř temřřtim Vělikim Altarju bode Mařhoval, taiřta Duřhiza, řs saklade ali Shaza S. Kāřihanřke Cerkve Odpuřtik ali Ohladizo dořeshě: taku de tiga řitiga N. Gospuda Jesusa Xřusa, tudi njega lubih Svetnikou řařlushejnā pomuzhi řadoby: inu ř' temi řitimi povřdignena, řs řaliga řritkiga Těřplějna inu Martra těh Paklenřkih Vřz k' vėzhnimu Věřelju inu Sdravju bode preřtavlena, tu pėřvolimu inu naiřho oblařt damo. Inu kar ři koli tēmu supěř dēllalu, tuiřtu nějma obřtatř. Ta lyst tudi ali dar, ima ře pet lejř

³ MD — Memoratu Digna. Dnevnik oziroma zbirka formularjev škofa Hrena.

velati. Dann je pak v Rimi pèr S. Marii Velikj Snèshnici, pod Ribizha Pàrìta-nom. 3. dan Meiža Augusta, tu je Kimmavza, Goipodniga Lèjta, 1621. Naihiga Papeihtva pak Parviga Lejta. Supio Cardinal S. Susanae.

4. Konec 17. stoletja. (ŠAL KF II/113)^a

Pisarna ljubljanske škofije je zbirala, tako kot podobne ustanove, za even-tualno poznejšo uporabo, obrazce za razna pravna dejanja. Med drugimi so bili tudi potrebni obrazci v slovenščini. Zapisovali so jih v knjige formularjev. Vsi obrazci sicer niso datirani, toda po roki, ki jih je pisala, moremo sklepati, da je bil spodaj objavljeni obrazec zapisan pod vladò škofa Sigmunda Herber-steinia (1683—1701), ker imamo prav tam z isto roko datirane zapiske. Metod Dolenc jih v svoji razpravi »Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev in predpisov izza tridesetletne vojne«, Kronika 1935, ni omenil, kakor tudi v svoji »Pravni zgodovini za slovensko ozemlje«, Ljubljana 1935, ne.

Obrazec ima naslov: Juramentum de dicenda veritate (prisega o resnico-ljubnosti). Jest N. et N. persèlhem eno persègo pruti Bogu Ozeto; Bogu Sinu, ino Suetimo Ducho, tudi proti Lubi Divizi Maria inu pruti ušem Suetnikam, de jest na use Letu, Kar bodem prachan, ino Kar ad tistiga, la katiro bodem pra-chan, bres use fauschie, in nobeniga Serda, Suida, ali perjasnosti, Somoz po prave pravize, inu po resnice Kar vem, ino Koker vem, ozem povedat, Koker meni Gospud Bug na majo Slednjo uro, inu ta Suede Evangelium pomagai, amen.

5. Začetek 18. stoletja. (ŠAL KF II/112)

Drugi in tretji obrazec, iz zgoraj omenjene zbirke, sta pisana z isto roko, ki je zapisovala druge datirane zapise pod vladò škofa Ferdinanda Kuenburga (1701—1711). Prvi izmed obrazcev ima naslov: Forma juramenti calumnia (obrazec prisega proti krivemu pričevanju). Jest Jera Mrakouka persheshem eno rano persego, prote Bogu Ozetto, Bogu Sinu, Suetimo Ducho, inu lubi roshe Divize Mariae bres madeih, de jest leto rezli, sa katero se jest Smojem Shenenam pred to Duchovno Gosposko povedam, is obeniga uida, ali Serda, ali na perjas-noste, ali dobizka naprei Shenem, ampak de jest menem, de jest uleti rezhi prou imam, koker meni Gospod Bog na moja posledno Uro, inu Suede Euange-lium pomagei. Amen.

Drugi izmed teh dveh obrazcev pa nosi naslov: Forma juramenti decisivi (obrazec za prisego o dogovoru). Jest Gregor Kopraz persheshem ena rano per-sego prote Bogu Ozeto, Bogu Sinu, Suetimo Ducho, inu lubi roshe Divize Maria, de jest Jera Mrakouka nigdar oblubil nisem, de bi jest no fa moja Sakonska Sena otou jemete, ali useti. Koker mene Gospod Bog na mojo posledna uro, inu Suede Euangelium pomagei. Amen.

6. 1659, nov. 22. (KAL 28)

Ljubljančan, deželni tajnik dr. Friderik Mihael Hiller, je umrl leta 1632 brez potomcev. Zato je zapustil v oporoki svoje premoženje, okoli 30.000 fl, za ustanovitev ženskega samostana v Ljubljani, ki bi se posvetil vzgoji in pouku mladih Ljubljančank. (Valvasor, Ehre... XI, str. 696; navaja napačno 60.000 fl in enako tudi M. Pivec-Stele, Starejši ženski samostani v Sloveniji, Kronika 1940, str. 152.) Zapuščino je upravljalo mesto Ljubljana, vendar niso do leta 1647 ničesar ukrenili. Medtem je zapustil bivši ljubljanski poštar Mihael Taller še 9000 fl, vendar s pogojem, da se njegov denar izplača šele tedaj, ko bodo prišle prve redovnice v Ljubljano (1635, KAL 39/17).

Ko je leta 1647 dobil upravo zapuščine v roke dr. Volbenk Markovič, se je zadeva premaknila z mrtve točke. Začel je zidati cerkev in samostan (stal je na prostoru sedanje palače Narodne banke, na oglu Titove in Cankarjeve ceste).

^a KF — Knjiga formularjev 1469—1666.

Hillerjev denar pa ni zadostoval za popolno dozidavo in opremo samostana. Zato je dr. Markovič pritiskal, naj bi prišle redovnice čimprej v Ljubljano, da bi lahko uporabil tudi Tallerjev denar.

Toda pri naselitvi redovnic v Ljubljano so nastopile nepredvidene težave. Po dolgih posvetovanjih prizadetih ustanov so sklenili, da bodo dali samostan klarisam. Toda čeprav sta bila dva samostana klaris v bližini Ljubljane, jih ni bilo mogoče dobiti v novi samostan, ker so bile pod oblastjo oglejskega patriarhata in je ta odločno odklonil dovoljenje, da bi smela katera izmed redovnic zapustiti svoj matični samostan ter se preseliti v Ljubljano. Posredovanja so bila tu in tam, toda vse brez uspeha. Zato so se odločili za nenavadno dejanje. Dne 23. decembra 1657 so proti izrecnim cerkvenim predpisom pripeljali štiri redovnice iz škofjeloškega samostana v Ljubljano. S tem dejanjem so prišle nune in vsi sodelujoči pod cerkveno izobčenje, ki je bilo pridržano papežu.

Sedaj so bile redovnice sicer v Ljubljani, niso pa smele začeti samostanskega življenja, dokler ne bi bile odvezane od izobčenja. Prošnje so romale v Rim in kmalu je prispelo dovoljenje, da jih sme škof zaenkrat samo zasebno odvezati, na javno odvezo so pa morale še čakati. Toda tudi tedaj, ko je to prišlo, je škof Bucheim zaviral otvoritev samostana. Čeprav je prišlo dovoljenje že spomladi, je naročil svojemu generalnemu vikarju Filipu Terpinu, da je opravil slovesnost in redovnice svečano vpeljal v samostan šele 22. novembra leta 1659. Prve redovnice so bile Marija Lukančič, doma iz Škofje Loke, Uršula Herzog, za katere rojstni kraj ne vemo, Terezija Stih s Koroškega in Ivana Ramschüssl, doma najbrž iz gradu Belnik pri Moravčah.

Kot vse kaže, nune niso razumele nemško, še manj latinsko, ker je bilo treba prevesti obred sprejemanja v samostan v slovenščino. Enako je moralo biti 11. januarja 1660 pri prvem sprejemu novink v red, ko so bile vanj sprejete tri Ljubljančanke.

Pred seboj imamo tri slovenske obrazce. Prvi (I) je datiran 22. nov. 1659 in je gotovo služil za gori omenjeno slovesno odvezo od izobčenja. Drugi (II) ima naslov: *Ritus investiendi novitias et professas S. Clarae monasterii labacensis* (Obred preobleke novink in nun sv. Klare ljubljanskega samostana). Ta je morebiti služil pri prvem sprejemu novink leta 1660. Tretji (III) z naslovom: *Excommunicationis in monialium fulminari solitae in slavonicum sermonem conversio* (Prevod običajnega izobčenja za redovnice v slovenščino). Namenjen je bil mogoče za formular, pod katerega so se morale podpisati na novo sprejete redovnice.

Latinski izvirnik, vzet iz »Pontificale romanum« (IV), nam kaže vernost, okretnost in nerodnost tega ali onega prevoda. Gotovo pa je, da so bili prevodi narejeni časovno zelo tesno skupaj, pač okoli leta 1660.

I. S' Oblástjo, inu v' jméni vlegamogozhiga Bógá, inu ívetih Apostolov Petra inu Paula, Ítanouitu inu pèr velíki Páni prepouémo, de Obedan lete vprizhne Diuize inu Duhovne Neveste Christulhove katere ío mu pod Banderam te zhištoíti poduerfhene neodpeljaj: Obedan to njih neodvsémi ampak s' Miram naj pošedejo to íuoie. Kir pak se bode téga prevsetnu podstopil, preklet bodi v' Hííli inu sunaj Hííhe, preklet v' Meisti inu na pulj, preklet budezhi inu spezhi, preklet jedozhi inu piozhi, preklet hodezhi inu íedezhi, preketu bodi njega Meísú inu Koíti; od pod platov njéga nóg do uerha njéga glave nebodi v' njemu sdravja. Prídi zhes njega prekletje tega zhloueka, katéru je íkuli Moj-íeíá v' postauí Otrokam te kriuíze Gospud sapustil: s'brííli íe ís Bukue teh shíuézhih, inu í' pravízhnimi íe ne pííaj. Njegov Del inu Verbííina bodi í' Cai-nam sovragam Ívoíga Brata, inu s' Datanam inu Abíronam, s' Ananíám inu Sáphiro, s' Judesham Ísdajavzam, inu ítémi kateri ío k' Bugu rekli, ítéso tvoíh potov nozhemo. Bodi pogubljen na íodnj dan, poshriga vezhni ogan, í' hudízhi

red inu njegovimi Angeli, zha to vřetu nepovřerne, inu h' pokuri nepride. bodi, bodi, Amen.

II. S' oblǎtĭo, inu v' imeni vřegamógozhiga Bóga, inu řvetih Apořtolog Petra inu Pavla, řtanouitu inu pěr veliki Páni prepověmo, de obedan lete vprizhne divize inu duhovne Neveste Chriřtuřhovne katere řo pod banderam te zhiřtořti podvershene neodpeljaj: Obeden to njh neodvsěmi ampak s' Miram naj pořsedejo to řvoje. Kir pak ře bode tēga preuřetnu podřtopil, preklet bōdi v' Hiřli inu sunaj Hiře, preklet v' Meřti inu na pŭlj, preklet budezi in řpezhi, preklet jedozhi inu piozhi, preklet hodezhi inu ředězhi, prekletu bodi njega Meřsŭ inu Kořti: od podplatov njēga nóg do verha njega glave nebodi v' njem sdrauja. Pridi zhes njega preketje tēga zhloveka, katěru je skusi Mořseřa v' pořtavi Otrokam te Krivize Gořpud sapuřtil: s'brĭhi ře řs Bukve teh řhivě-zhih, inu ř' pravizhnimi ře ne piřaj. Njegov del inu vėřbiřhina bodi ř' Cajnam Sovragam řvojga Bráta, inu s' Datanam inu Abironam, s' Ananřam inu Sáphiro, s' Judesham řsdařavzam, inu ř' tēmi kateri řo k' Bugu rekli řtēso řvojih potov nozhemo. Bodi pogubljen na řodnj dan, pořhri ga vezhni ogaň ř' hudižhi red inu njegovimi Angeli, zha to v řetu nepoverne, inu h' pokŭri nepride. bodi, bodi, Amen.

III. S' oblǎtĭo, inu v' Jmeni vřega mogozhiga Boga, inu řvetih Apostolou Petra inu Paula, řerdó inu per veliki pani prepouemo, de obedan řetě pod Banderam te zhiřtořti podpřřsana řiviza inu duhovna Chriřtuřhoua, nema odpeljáti, obedan tudi nie, tēga kar je nie tudi zhařsniga odvřeti. Kir Pak ře tēga preuřetnu podřtopil, preklet bodi v' Hiřli inu sunaj Hiře, preklet v' Meřti inu na pulj, preklet zhŭjezh inu řpezh, preklet jedozh inu piozh, preklet hodozh inu řtozh, prekletu bodi njega Meřsŭ in Kořti, od podplatov njęgovih nog, do verha njega gláue nema řmeti sdrauja. Pridi zhes njega To prokletje tēga zhloveka kateru řkusi Mořseřa, ře Gořpod Bog otrokam Te Kriuiže sapuřtil, Sbrĭhi ře njega ime řs Bukuu tih řhivězhich, inu s' tēmi Prauizhnimi se nepřřaj. Njega deu inu Vėřbiřhina, bodi s' Kajnam řovragam řvojga Brata, inu s' Datanam inu s' Abiram, s' Ananřam inu s' Anřiro, s' Simonam zopernikom inu s' Judesham řdajauzam Chriřtuřhovim, inu řtēmi kateri řo k' Bogu rekli, pojdi prozh od Nais, řtese řvojih potou mi nesnamo: bodi pogubljen na řodnj Dan, pořhri ga vezhni ogaň s' hudižhi red, inu njęgouimi Angelzi, zha ne poverne To od vřetu inu řpokuri ne pride. Amen.

IV. Auctoritate omnipotentis Dei, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus, firmiter, et sub interminatione anathematis inhibemus, ne quis praesentes Virgines, seu Sanctimoniales a divino servitio, cui sub vexillo castitatis subjectae sunt, abducatur, nullus earum bona surripiat, sed ea cum quiete possideant. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, maledictus sit in domo, et extra domum; maledictus in civitate, et in agro; maledictus vigilando, et dormiendo; maledictus manducando, et bibendo; maledictus ambulando, et sedendo; maledicta sit caro ejus, et ossa, et a planta pedis usque ad verticem non habeat sanitatem. Veniat super illum maledictio hominis, quam per Moysen in lege filiis iniquitatis Dominus permisit. Deleatur nomen ejus de libro viventium, et cum justis non scribatur. Fiat pars et haereditas ejus cum Cain fratricida, cum Dathan, et Abiron, cum Anania, et Saphira, cum Simone mago, et Juda proditore, et cum eis, qui dixerunt Deo: Recede a nobis, semitam viarum tuarum nolumus. Pereat in die judicii; devoret eum ignis perpetuus cum diabolo, et angelis ejus, nisi restituerit et ad emendationem venerit. Fiat, fiat.

7. 1663, april 15. (KAL 29)

V redovnih pravilih ljubljanskih klaris je bilo ukazano, da se morajo vřiti volitve opatinje vsako tretje leto. Prva opatinja je bila Marija Lukančič in ko ji je potekla službena doba, so bile potrebne nove volitve. Volitve so potekale

pod nadzorstvom škofa ali njegovega namestnika. Zato je tega dne prišel v samostan škofov generalni vikar Janez Mihael Ferri, ki je bil po rodu Istran. Pred volitvami je imel na redovnice sledeči govor:

Dokler gnich firstaua gnada Otto Fridericus lublanski, inu letega našega Clostra Scoff; inu dughune uikli pastir, uksoim peruem tega Clostra uilitragne alli dogounem obischaingne, na prosgnie sester letega Clostra, uaii uifech chateri ste tukai prizho, so gore uselli funo, Gregoriuffaa tega imena trinaftiga, Christusouega na Semble namestnika, postauo, chatera se sazne, exposuit debitum pastoralis officij. Inu to toisto, tudi utem lublanschim Kloshe dershati iprouede, da nikarle ob uilitragne, ampak tudi uifiako tritié leto, ima oblast éne slecherne Abtissize miniti, inu gnie slusba ima prenehena biti na to starilii sestro, zha ie chtemo pra'prauna, alli eno drugo, chatera fuoim profelionam, ie te itirilii blishna.

Iató te sdagne Sogre^s Abtilize Marie Lukanizizhe, chatera ie ta pednasti dan tega fadai techoziga mesza pred tremi leti, gore usetta slusbà, le ta dan inu huro, tudi cheni Abtisizi poteriena;

Sposnamo, inu osnanimó da ie ítemi tremi leti minilla; inu od tot, da ima pezatnich, inu Cluzhe tega Clostra unafie roche nam pouerniti, is Skoffie ílusbé gnie naloimó, inu io íauesemo, da poletém idainiem oprauille ima inuentar tega Clostra pisma, denarie, inu uife drugo popiffati, inu zhéí dati te íestri, chatero bodemo mi choker eno Vicario ía ta zhas postauili, inu oblast tega Clostra zhes dalli, takeidugo, da ta noua Abtifiza bode suoi confirmation, alli poteregne dobilla.

Íedai pak damo oblast tega conuenta profeliona ísestram, chatero okulli tri leta, utem Clostri ío íiudlle, oblast eno drugo Abtilizo ísuoliti po naíhi reguli, inu dochounih postauah, alle íuafíga conuenta, alli íaniga druíga Clostra, choker uam ífeti Concilium dopusti.

Ímate pak ínati da po uaiíi reguli na dua inu duaííetem capituli, Abtiliza, ima taka biti, taku ítugente, inu dobrimi dellí obdana, da uezh ídobroto, coker fuoio ílusbò, bode uam naprei ítalla.

Da cómunitet uifech rezèch bode dersalle; da íestre tega Clostra ígnie dobrem exemplam obudène, ílubeíne ío bodo bógaie, uezh coker ístrachouagna. Abtiliza nima obeních posíhebnych lubesne ímeti. Da chir bí eno uezh lubilla, per tek druíich uífech bí pochuííchenga ne storilla.

Íma tudi dochounich trostou obilno ímeti, íchaterimi te íalostne bó mogla potáíiti, da che ena ílába íestra ne zaga.

Ífeti Concilium íapoué da ílekerna Abtiliza ima fuoie ístarosti ítiri deíleti let, alli uííai tri deíleti dopulnienich ímeti, inu ía profelionam íuuoim oííum let, ali uííai pet, chuáleuredno ííuètti.

Íma gnie profelion ozhitno ítorien biti, nikarle na tikim ía tachiga deríán.

Nima biti uduhouni pánni, níkar prepouedana uííoich dochounich oppra-uíllach, níkar íchuíi mite, alli dari, te sluíbe íschàti. Íma íachonscho rojena biti, níkar vdóua, ampak díuiza, da bode tudi kdiuíítuo mogla sfet daiati.

Te pak chatero ozheio íchííuolegno te Abtilize suoio ítimo ímète, moreo ulétum Clostro okulli tri leta fuoie prebíuagne ímète, moreo tega ordna inu clostra profelí íestra biti, nimaio biti prepouedane uluoim dokounim oprauilli; nimaio íchusi mite, alli dari, fuoie ítime daiati. Zha pak eno neuredno íestro te ílufé ííuolío, ía ta zaí, nimaio oblali fuoio ítimo dati.

Ííuolégne ene Abtilize íamú na íebe ne ualia nííter, chedar íe ígodi, íchuíi ítrak, alle pertruzagne, scuíi mite, alli dari, íkuíí deíelícho oblást, chadar ie ítim premallo da ich ní uez choker polouiza íester. tudi ne ualia níiz, chadar

^s Sogre — Signore

le tedana itima ia derfio da le ne oinanio, tudi ne uallia niz, chadar io pre-pojno dane, lakai en conuent, nima uezh coker tri meize oblašt fuoio itimo dati; chadar pak iibrana Abtiliza puiti tridešeti dni pretèzi, da tem gnie danim itimam ne peruolle. Allì de tri meize confirmationa, alli poteriègna ne proffii, tudi fuoio oblast tiga iiuoliegna iapàde, inù igubi. ifeti Concilium tudi iapouè, da teku isuolegne, alli isbiragne, ima taku iehrounu biti, da imena teh, chatere itime daio, le nimaio isuedati.

Iatù ušemitte le te cedilze, na chaterich itojè iapiffana imena teh iester, chatere iauolo fuoio itarosti le moreo vfluibe ene Abtilize iifuoliti.

Ifeti concilium ozhe da bi Abtiliza itiri dešeti leti itara billa: uander enemo Scoffo dopuisti da more gore ušeti iestire, chatere io tridešetu lettu dopulnille, iato gnich firstaua Gnada Otto Fridericus cokèr en dokouni oza kfuioio dobroto prote temo Cloistro nagnen, uam oblašt daio da morete eno il iester iibrate, chetera ie tridešeti lett dopulnille. Vas tudi oppomina da imate uediti dokler uaiš nij duanašt iester, da te nauiga conuenta nimate, iatu bi tudi ne imelle oblašti Abtilizo iibirati: da bi pak bollie per mirù moge u Clostri iiueti, inù varihe bogate, inu choker ano mater lubiti chatero bodete iame iifuollille, uam gnich firstaua gnada choker ifene gnade dopuštio itime, inù iibiragne ene Abtilizhe ušeti.

Ilekernu ukfuioim cedilze, preberite iapiffane imena, inu chatèri ozhete uaišo itimo dati, ienim chriizam iainaminuite choker uidite utem peruem uaiše Abtilize iibragno iamerkanò.

8. 1663, april 15. (KAL 29)

Ko je bila volitev končana, je škofov namestnik Janez Mihael Ferri razglasil volilne rezultate in sporočil začasne odredbe, dokler ne bo potrjena izvolitev nove opatinje in ne bo ta tudi začela vršiti svoje službe:

Itime chifbiragno le te Abtilize, choker io dane imo preielli, tište popiiffali, inu preitelli. Iestra N. ima itimo eno, Iestra N. ima itime duue etc.

Iedai bodete eno maichenò poterplegne imelle, de ušle le te itime le uezh preuidio, alli po uaišik regulak inù dochounich poštauak chifuolegno ane Abtilize bodeo iadoste.

Te dane itime iemo preuideli, inu po dochounik poštauak iemo inelli da ich ie ia došti, inu uezh coker polouiza iester tega conuenta iò kifuolegno iestre Teresie peruollille, iatu tudi Mi etc. Klete Abtilize iibragno is choffie ifluibè oprauilla naprei poštaulien, goipo iestro Terelio cheni, ifete Clare lublanichiga Cloitra, inu ordna Abtilizi iiberèmo, inu iibrano oinanimò, ušem imeni boga ozheta, + inu iina + inu ifetega duga Amen.

Poštauimo tudi dešet dni chenimo polednimu terminù ušem tem, chatèri imaio gouoriti iuper le to iibiragne alli iibrano goipo Abtilizo, alli drughe iestre chatere iò ie itimo dalli, uuonder ušle oppominamo da ipumnio dobro za gnech iupernošt ne bodo do uifana, de bodo dochounim itrafflingam podueriane fuoio iupernošt platillè.

Tudi goipè iedai iibrani inu oinanieni Abtilizi, ii coffie oblašti ie nalošii, de ima zha nikar poprei, lai utik dešetich dniuh letemo chifuoimo iiuolegno peruolliti, iizher, zha tega ne itori, ušlo oblašt chatero schuši današnie iiuolegne ie dobilla, bode schusi taku iamuzagne iapadla.

Ta zhaš pak da le ta chabtilizi iiuoliena Sogra Terelia fuoi od gnich firstaue gnade confirmation dobi icofffaue oblašti, nalošimo, inu iapouèmo, da Iestrá Joanna pomuzzio iestre Clare ifluibò ene Vicaria na le ušame, inu ušle ifluibè, chatere ie ane abtilize ipodobio, po reguli, inu tega Cloitra potrebi, i iestri obfluši chatèri tudi de ta zhaš, ušle drughe iestre pochorne bodo icoffie ifluibè iapouemo, inù Kinamegno tega i damo iinalbe roche cluze, inu pezatnich tega cloitra.

Bog tega miru, inu lubefni bode fuami de po ualhi reguli bodete mogli fiueti, boga, inu ualhega fhenema Chriitula, inu uas me fabo u miru, inu ubo-fijem ftrahu lubiti.

9. 1663, maj 8. (KAL 29)

Po končani karenčni dobi od izvolitve je prišel v samostan spet Janez Mihael Ferri, ki je umestil novo opatinjo in ji povedal nekaj besed o tem, kakšna mora biti v svoji novi službi. Ob umeščenju ji je izročil naslednjo listino:

Sa tega uola mi Jo. Mich. Ferri ec. te ifete Clare inu lublanfchiga conuenta, lublanschimo fcofo inu nam Naméftnichu dopulnama podúrzenya te zaftliua inu dochouna isuolena Theresia Stichín prednamí pokleuno clezeozo, tiga Cloftra inu conuénta tega ordena ifete Clare profefse, fa dochouno Mater alli Abtiliza ifcoffio oblaft nam fa ideí zheí dano, gore uíamema inu poterdema, uimena boga ozhetá inu linu, inù ifetega duchá Amén.

Abtiliza more fmisleite kai fa éna fchirb na le usame inu od kardéla íebe zhes dan'iga fkorro bode raitenga dala.

Abtiliza more obdana biti ftugentmi, inu uezh ílfuetimi derfhaigniém, koker íslusbò naprei ítate.

Abtiliza mora enacha biti v ílech rezech, inu ílfetimi derfhaigniém, utahe uise naprej ífetite, da podízane íestrè uezhe deù ís lubesgnio choker ístrakom ío bugaio.

Abtiliza more potrostate se reune, inu gnim perítopiti: da ugnich nadlu-chich, napotrostane ne ostanéo.

Abtiliza more pokleuno inu lubesniuu fuoie íestrè poduziti, inu uaruatie, da se ne bode prehitela ufepouedich, da íchiternosti fi príuidi, ne poítane le dúffe ù grech.

Abtiliza more tudi íuulègnam inu dérfaigniém, íbéíhedo, inu exémplam ufíe inu udnighim íapíífat, inu k íreze ta poítauam teh regul tega profefsa.

10. 1666, maj 8. (KAL 28)

Po preteku treh let je opatinji Tereziji Stih v ljubljanskem samostanu klaris potekla njena službena doba. O tem je bila izdelana listina, ki jo je pred zbranimi nunami prebral zastopnik škofa Jožefa Rabatta, generalni vikar Filip Terpin, ki je prišel v samostan v spremstvu nunskega spovednika Lovra Bre-skvarja in samostanskega pridigarja Jakoba Globočnika. Sporočil je, da je treba izvoliti novo opatinjo. Toda nune so se temu uprle in so hotele imeti še naprej za opatinjo Terezijo Stih. Ker pa so temu nasprotovali cerkveni predpisi, so hotele prositi celo papeža, da bi jim ugodil.

Toda Terpin je bil nepopustljiv in je silil k takojšnji volitvi. Zato so mu očitalo, da hoče spraviti do časti opatinje Kranjico. Zaradi cerkvenih predpisov sta bili namreč za izvolitev na razpolago samo dve nuni, in ti sta bili zares Kranjici. Terpin jim je zato predlagal, naj namesto njiju izvolijo kakšno šta-jenko ali Korošico iz kakšnega samostana, če se jim ti dve ne zdita primerni. Toda do tega ni prišlo. Nune so se pomirile in pozneje izvolile za opatinjo Kranjico Uršulo Herzog.

Joseph od boshje inu Apoftoliíkiga ítolla miloífti Fííht inu Schkoff Lublan-íki etc: Titul. Sposna, da védit inu osnáni, da po náfhiga ívettiga Ozhétta Gre-goríufa tega trínáíftiga poítaui, Orden ívete Clare po Láífkíh dashellah dani, inu v ítem peruim Visitationu letega lublaníkiga Cloftra, od Goíspé tedaj Abti-shizae Mariae Lukanzhííhke, Theresiae Stihin, Joannae Rambíchííslin, inu dru-gíh próíseni, tudi od njh Fírístoua gnade Otto Friderícha Lublaníkiga tedaj íhkofa góri vzeti, inu k drugim tega Cloíhtra Regulam perítauljeni sapouedi, íléhárna tega Cloíhtra suete Cláre Aptíshíza, nema do smerti bíti ampak fame tri létta nje obláft inu Regíranje térpéti.

Sató kokr ta pèruae Goispae Abtishizae, Mariae Lukanzhizhkae Regiranje ie minulu, inu Ta pòslednj dan ivojga Tretyga leta ie ona ivojo Obláit inu kljuzhe ivoje slushbé góri dála, inu ta itarilhi sa njó seitra Goispa Theresia, kokr Abtischizke Slushbe Vicaria, je toíto Oblast inu kljuzhe k'íebi vsela, po Ordnungi inu tega Cloíhtra poítuauh. Takó tudi donáts, ta Oismi dan tega Méiza Maja, Goispa Theresia k'eni Abtishizi, inu duhouni tega Cloihtra Materi isbrana, inu shkoffio oblastjo poterjena, kokar tukaj njé ránzimu Shkoff Otto Fridrichu inu vliem njega Succelioriam íveítófti podlóshnofti pokorihine inu zhaítliuófti íturjena Pèriega gonóri dokler nje Tri léta ío she potekle je doushná od Abtishishe slushbé inu Regiranje tega Cloihtra odítópiti pèr léti períésheni pokórhini íuojo obláit inu kljuzhe ti ítarishi íeítri zhés dati. Katera kokr Vicaria tega Cloihtra, nikar Abtishiza, ampak kokr Abtishiza, ima uío Obláit, inu tudi od íeítèr inu vÍe Cloihtriíke drushine pokorihino imeti, katera je k' Regiranju tega Cloihtra potrebna; inu tò tako dóvgu, dokler nebó ena druga do tega diuizhniha Conuenta, k' eni dukóuni Materi inu Abtishizi tega Cloihtra, po rédu inu poítávach duhounih ísvóljena inu confirmirana od Obláiti Ljublaníkiga Shkóffa.

Ti prevodi so bili zares potrebni, ker so bile ljubljanske klarise menda zelo natančne glede jezika. Vse pridige v cerkvi in nagovore zanje je imel njihov kaplan v slovenščini. Dolgo je to službo opravljal Jakob Globočnik. Pozneje je odšel od njih in je prišel drug, za katerega ime pa ne vemo. Toda s tem niso bile zadovoljne, ker so se redovnice pri vizitaciji leta 1672 pritoževale, da njihov kaplan gotovo ni Kranjec, temveč Vipavec ali Italijan, ker ga slabo razumejo, saj ne govori kranjsko, ampak furlansko ali vipavsko.

*

Zgornji teksti potrjujejo vsaj deloma trditve, ki smo jih postavili o vlogi slovenščine v prvih stoletjih novega veka. Prepričani pa smo lahko, da bodo nadaljnja raziskovanja popolnoma osvetlila vprašanja, ki smo si jih zastavili v začetku tega zapisa.

Modest Golia

KNJIZNE OCENE IN POROČILA

Gilbert Phelps: THE RUSSIAN NOVEL IN ENGLISH FICTION. London. Hutchinson's University library. First published 1956. Str. 206. Cn 12 × 18,5. Karton. Cena 10 s, 6 d. net.

Kolektivna »Istorija engleske književnosti« Inštituta za svetovno književnost Akademije znanosti SZ (v srbohrv. prevodu Beograd, Naučna knjiga 1950) poklanja nad dve strani (knj. I, zv. 2, str. 56) ruskim prevajalcem in posnemovalcem Shakespeara od leta 1784 in do sedaj s Puškinom na čelu. (Pri nas je načel slednje poglavje dr. B. Kreft.) Pri G. Phelpsu je prvič bežno omenjen Shakespeare samo v poročilu G. Moorea o razgovoru s Turgenjevom v Parizu leta 1879: »Shakespeare he had by heart, Burns he wanted to introduce to his compatriots, and Dickens delighted him immeasurably.« (46.) Le-ta razlika sledi iz nasprotnosti zornega kota obeh del. Phelpsovo gradivo sicer spada v področje slavistike, kolikor se nanaša na svetovni pomen ruskega leposlovja. A obdelava gradiva ostane predvsem anglistična. Avtorja bolj zanima izvirna odporna moč angleških pisateljev kakor sama vsebinska in oblikovna analiza ruskega vpliva na njih tvornost. Glede na skromno število prevodov iz novejšje sovjetske književnosti omejuje avtor svojo nalogo na razdobje od Turgenjeva do Gorkega (Preface, 9). Toliko o Phelpsovem izhodišču, ki mu ne gre odrekati nedvomne praktične upravičenosti.

Na čelu dolge liste zgodovinskih podatkov stoji slavno ime J. Milтона. Njegova šele po pisateljevi smrti leta 1682 objavljena *Brief history of Moskovia* razodeva humanistično zaničevanje srednjeveškega mračnjaštva. Milton piše, da Rusi »have no learning, nor will suffer it to be among them« (17). Bolj ali manj slučajni so tudi posamezni prevodi iz ruskih klasicistov 18. stoletja (15) od Ruskega katekizma F. Prokopoviča leta 1723 do didaktičnih pravljic Katarine II. leta 1743. Toda v zvezi z zanimanjem za Rusijo po zmagi nad Napoleonom je izšla že v letih 1821—1823 zaslužna Ruska antologija Johna Bowringa. V naslednjem so se prav tako malo zmenili angleški prevajalci za kronološko doslednost, kakor je bilo pozneje na Slovenskem. Šele Puškinov prodoren uspeh »malodane od prvega nastopa« (kakor pravi ameriški slavist Ernest J. Simmons. *English Literature and Culture in Russia 1553—1840*. Harvard University Press 1935) je obudil zanimanje za njegove predhodnike. Prvi prevod priljubljene »Kapitanove hčerke« je izšel leta 1859 in prvi prevod basni Krylova šele 10 let pozneje (16). Zato so kmalu sledili anglo-ameriški prevodi zadnjih romanov Turgenjeva objavi ruskega izvirnika (21).

Drugo poglavje (23) predloči rojstvo nove evropske književnosti po industrijski revoluciji polovice 19. stoletja v zvezi z demokratizacijo čitateljskih krogov. Vpliv francoskega realizma (Balzac, Zola) je pospešil osvežitev viktorijskega romana. Znano delo Melchiora de Vogüé *Le roman russe* (1888) je posredovalo poznavanje ruskih pripovedovalcev, »ki rojakom nišo razvedrilo in razkošje kakor pri nas, temveč vsakdanja dušna paša«. Osebni stiki Turgenjeva z Dickensom, Thackerayem, H. Beecher-Stowe in dr. so veliko prispevali k uveljavljanju ruskega vpliva. Po označbi G. Elliota je bil Turgenjev »Europe's greatest living novelist« (43). Poglavja III—VII, glavni del knjige, naštevajo vplive estetike Trgenjeva pri ameriskem pisatelju H. Jamesu (59, 70), G. Gissingu, irskem pripovedovalcu J. Mooreu (96), A. Bennettu, J. Galsworthyju (111)

in J. Conradu (125). Po Jamesovi označi »je pokopal Turgenjev zastarelo izmišljeno fabuliranje. Namesto zapletljajev je oblikoval predvsem politično, kulturno, historično usodo vodilne sodobne osebnosti«. Znano je osebno prijateljstvo med Turgenjevom in Flaubertom. A k »tesnim stikom z naturalisti« bi bilo pripomniti, da se Turgenjev ni tako navduševal za Zolajev »plazečo umetnost«. Medtem ko je trdil Zola, da ni nobene načelne razlike med zaljubljenostjo na eni ali prijateljstvom in domovinsko ljubeznijo na drugi strani (kolikor pač upoštevamo slo, posebno čutno napetost), je trdil Turgenjev, da »razodeva pogled ljubljene žene vselej neko nadnaravno moč«. (B. Zajcev, *Žizn' Turgenjeva*, 2. izdaja. Pariz, Ymca Press 1949, str. 201.)

Osmo poglavje je namenjeno L. Tolstoj kot »Rousseauju njegove dobe« v zvezi s tvornostjo J. Galsworthya, G. B. Shawa in drugih. Tudi bi bilo omeniti, da je smatral Tolstoj sam za glavno prednost svojega realizma prelom z izročilom: »Zgodovina ruske književnosti od Puškinovih časov, od Gogoljevih, Mrtvih duš in Mrtvega doma« Dostojevskega ne šteje niti ene nadpovprečne umetnine v prozi, ki bi popolnoma ustrezala evropski obliki romana, pesnitve ali povesti. Turgenjev, Gončarov, Pisemski (ki ga je tudi prevajal V. Dérély) še gradijo socialno-psihološki roman na preprosti osebni usodi junaka, ki svojo duševnost razodeva v zaljubljenosti in v razgovorih z znanci. Pri Tolstoju pa je že junak samo neznamen drobec celega, povezan s skupnim življenjem svojega ljudstva in sam vedno drugačen v zvezi s splošnimi razmerami in dogodki.

K nadaljnji obogatitvi vsebine angleškega romana je pripomogel Dostojevski (pogl. IX—X). Sicer ga niso ljudje viktorijanske dobe nikakor razumeli kljub vsem poklonom njegovi psihološki globini in oblikovalni prepričevalnosti. Se G. Moore se je bal, ali ni Dostojevski naposled le »Gaboriau with psychological sauce?« (157). To me spominja na Buninovo izjavo o tem, da »Dostojevski Kristusa po nepotrebnem tlači v svoje detektivske romane«. G. Gissing v knjigi o Dickensu leta 1898 pogumu Dostojevskega daje prednost pred Dickensom, ki se ni mogel povzpeti nad podedovane ozire in njim na ljubo je moral marsikaj zamolčati. Toda lik Sonje v »Zločinu in kazni« se zdi Gissingu za angleško književnost nesprejemljiv (inconceivable, 163). Svoječasno so bili ruski pisatelji s Turgenjevom na čelu navdušeni za Dickens kot največjega angleškega realista (45). Kljub temu ostanejo izmišljeni, po besedi G. K. Chesterton »kakor iz božičkove vreče streseni« Dickensovi osladni bogati dobrotniki. Na drugi strani dokazuje razprava G. Katkova »Stereforth and Stavrogin in the Sources of the Possessed« (The Slavonic and East European Review, London 1949), koliko poprej neopaženih Dickensovih vplivov in odmevov lahko ugotovi raziskovanje pri Dostojevskem. G. Phelps sklepa, da »četudi nedvomno izvirata 'An American Tragedy' Th. Dreisera (1925) in 'Native Son' R. Wrighta (1940) iz osebnih izkušenj in opazovanj avtorjev, vendar sloni njuno vrednotenje revnosti in zločina v dobronni meri na Dostojevskem in predvsem na 'Zločinu in kazni'« (174). Konec zadnjega, X. poglavja označi upor novega realizma Čehova, Gorkega in drugih zoper pasivno vdanost Tolstoja in Dostojevskega. Omenjen je vpliv Čehova na njegovo oboževalko Katarino Mansfieldovo (185). Velik uspeh Čehova v anglosaškem svetu je vsekakor širše vprašanje. Prim. v zadnji knjigi I. Bunina »O Čehove« (New York 1955) dnevnik Arnolda Bennetta iz leta 1910: »Brez Čehova ne bi mogel izhajati« in izjavo W. Somerset Maughama v predgovoru k »Altogether« o prvem mestu Čehova v sedanjih vodilni kritiki: »Občudovati ga je dokaz dobrega okusa« (8).

Na temelju zbranih podatkov zastavlja avtor do sedaj nerešeno načelno vprašanje o značaju ruskega vpliva na anglosaško književnost v letih do konca prve svetovne vojne. Ali je ta ruski vpliv neka stalna veličina, ki je oblikovala razvoj sodobnega anglosaškega leposlovja kot »the great vivifying current in the sea of modern letters« po besedi Johna Galsworthya? Ali pa je bil samo minljiva literarna moda, »Renaissance or Fever?«, kakor se glasi naslov prvega uvodnega poglavja (11)? Avtor meni, da se je samo začasno v zvezi z dekadentskim ugibanjem o zatonu evropske kulture izvrгло navdušenje za Dostojevskega

v bolešno mistično oboževanje »in large measure the outcome of hystoria« (173). Sicer pa sloni anglosaška književnost na lastnem trdnem romantičnem in realističnem izročilu. Še nikoli se ni bila odrekla samostojnosti, če je tudi bila do-
vzetna za mednarodne vplive, kolikor so nujno spadali k sodobnemu kulturnemu ozračju. Avtor sklepa, da v tem smislu lahko govorimo o trajnem ruskem vplivu pri preporodu anglosaške književnosti. »Surely it is no exaggeration on to say that the great Russian novelists, through the medium of translation, have become part of the English fictional tradition« (193).

Nihče ne bo ugovarjal tem izvajanjem. Vnaprej pa je umljivo, da edino zanesljiva metoda lahko jamči za preverjene in sprejemljive zaključke. V tem, pogledu pa bi se dalo nekaj pripomniti. Na str. 167 se sklicuje avtor na razpravo E. C. Knowltona »A Russian Influence on Stevenson« (Modern Philology 1916) v dokaz odvisnosti povesti »Dr. Jekyll and Mr. Hyde« od »Zločina in kazni«. Seveda je obdelan problem razdvojitve osebnosti v tvornosti Dostojevskega že v razpravi D. Čiževskega »K probleme Dvojnika« (v Sborniku o Dostojevskom pod uredništvom A. Böhma, Praga 1929) v knjigi M. Bahtina »Problemy tvorčestva Dostojevskogo«, Leningrad 1929 in dr. Toda če vzporejamo Dr. Jekylla z Razkolnikovom, gre vendar tudi za Stevensonov način obdelave vprašanja. Sovjetska kritika je leta 1948 veliko razpravljala o angleški izvorni Dickensovi in predvsem Stevensonovi povezavi realizma z napredno romantiko v okviru pustolovske zgodbe v nasprotju z ruskim pretežnim psihologiziranjem. (Slo je za vojne romane: »Dva kapitana« V. Kaverina, »Čest' smolodu«, t. j. »Varuj dobro ime od mladih nog« A. Pervenceva in dr.). Spričo tega bi lahko govorili o lastni umetnosti pri R. L. Stevensonu. Toda G. Phelps navaja izključno angleške vire (Suggestions for reading, 195). Razsežno dopisovanje Turgenjeva mu je na primer znano samo po gradivu, ki ga je objavil A. Jarmolinski v knjigi »Turgenjev: the Man, this Art, and his Age«, New York 1929 (44, 197). — Na str. 150 je označen Lord Jim, junak istoimenskega romana J. Conrada leta 1906 kot »the Rudin — Nezhdanov character«. Predvsem je malo skupnega med li-ričnim na pol avtobiografskim Rudinom kot pradedom »lišnjih ljudi« ter Nezhdanovom, ki je razumski ugovor »kritično misleči osebnosti« Lavrova v dobi začetne zadružne propagande Solomina. (Prim. G. Makogonenko. Političeskij smysl romana Turgenjeva »Nov«. Učen. zapiski Leningr. universiteta. Serija filologič. nauk. Vyp. 4, 1939, str. 248.) Razen tega je lord Jim prej sličen junakom Dostojevskega, ker do same smrti ne more oprati nekoč v nerazsodni mladosti omadeževane časti. (Prim. G. J. Aubrey. The Sea Dreamer. London, Double day 1957, in tudi pri G. Phelps, 176.) — Prav tako je nepričakovana tista sličnost »podsmehljivo napetega nasprotja«, ki jo najde G. Phelps med Bazarovim in Arkadijem v »Očetih in sinovih« na eni ter zakoncema Verloc v Conradovem romanu iz leta 1907 »The Secret Agent« (132). Turgenjev slika v vlogi postran-skega opazovalca nujno propadanje prvotnega idealnega visokošolskega prija-
telstva učenca in mojstra. Pri Conradu vzame Winnie vohuna Verloca, da bi preživljala umobolnega brata. Naj odmeva ta nedolžen Stevie na angleška tla presajenega Idiota v istoimenskem romanu Dostojevskega. Toda G. Phelps piše sam o mrkem ozračju Dostojevskega v zgodbi o žalostnem Stevievem koncu (179). Verloc po nalogu neimenovanega (a očitno ruskega carskega poslanštva) priredi bombni atentat v Londonu, da bi razburil angleško vladu. Bombo pod-
takne Stevieu, da ga raztrga v drobce. Toda Verloc je zaman mislil, da ostane dozdeven atentator neznan. Ni vedel, da je skrbna sestra opremila bratov plašč z natančnim naslovom na krpici platna, prišiti k podlogi za primer, da bi od božjasti napaden zopet obležal na cesti. Stevieva osebnost je ugotovljena. Mašče-
valna Winnie v obsedenosti, ki nenadno razodeva dedno obremenjenost, umori Verloca. Vse to je zelo daleč od ganljivega prizora s smrtjo Bazarova. Podobno pretiravanje ponekod znižuje dokazno moč avtorjevih izvajanj.

G. Phelps sam priznava, da zahteva njegovo razsežno gradivo podrobnejšo obdelavo. Obljublja nadaljnja raziskovanja o Tolstoj, Dostojevskem, Čehovu, Gorkem v anglosaški književnosti (9).

N. Preobraženskij

ОГЛАВЛЕНИЕ

СТАТЬИ

Антон Слодняк: Поэзия словенского романтизма (1830—1848) и ее место среди славянских и неславянских литератур	1
Франце Томшич: О древнесловенском литературном языке	19
Франце Безляй: Славянская стратиграфия в свете ономастики	35
Марья Боршник: Литературные течения как отражение социального развития словенского народа	57
Рудольф Коларич: Этапы развития словенского языка	69
Эмиль Штампар: Отзвуки русской революции 1905 г. в творчестве Краньчевича	78
Братко Крефт: Отрывки из истории словенско-русской взаимности	90
Тине Логарь: Об опущении именных окончаний в некоторых говорах Словенского Приморья	109
Николай Преображенский: Русские и словенские односоставные предложения	113
Мирко Рупель: Материалы по истории лет контрреформации	122

ХРОНИКА И МАТЕРИАЛЫ

Модест Голья: <i>Slovenica I</i>	130
--	-----

ОТЗЫВЫ О КНИГАХ И СООБЩЕНИЯ

Gilbert Phelps: <i>The Russian Novel in English Fiction (N. Preobraženskij)</i> .	142
---	-----

LINGUISTICA

<i>Stanko Skerlj</i> : Il costruito «per ricco che sia»	1
<i>M. Regula</i> : Réflexions sur l'origine du passif formé avec <i>venire</i>	19
<i>M. Regula</i> : Anmerkungen zur lateinischen Syntax	23
<i>Bojan Čop</i> : Slav. *mědъ »Kupfer«	27

СЛАВЯНСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ

Орган

Общества славистов в Любляне

Института словенского языка Словенской Академии

Института литератур Словенской Академии

Редколлегия: ТИНЕ ЛОГАРЬ, † РАЙКО НАХТИГАЛЬ, АНТОН ОЦВИРК,
ФРАНЦЕ ТОМШИЧ, ИОСИФ ВИДМАР

Рукописи принимает ответственный редактор Антон Оцвирк,
Любляна, Мурникова ул. 24

Прием подписки и заявлений в Государственном Издательстве Словении,
г. Любляна

Напечатано в Триглавской типографии в Любляне

